STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02797

GEKLIBENE VERK

Isaac Meir Weissenberg

•

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י. מ. ווייסענבערג

געקליבענע ווערק

באַנד I

פאַרלאַג „קולטור-ליגע", וואַרשע

ווירקלעכקייט

פון י. מ. ווייסענבערג

אינהאַלט:

1) אַ שטעטל
2) קריינדעלע
3) אַ שלעכטע פרוי
4) מזל טוב.

814
... דער י. ל. פרץ-שול

פאַרלאַג „קולטור-ליגע"

וואַרשע 1930

Printed in Poland

I. M. Wajsenberg — Pisma, tom I

Sp. Wyd. „Kultur-Liga", Warszawa

געדרוקט אין 1000 עקזעמפּלארן

Druk. „Di Welt" W—wa, Nowolipie 7

א שטעטל

צווישן מנחה און מעריב איז עס געווען. דער עולם איז אין בית-המדרש. פאַרן עמוד און אין די העגגלייכטער ברענען ליכט. און די ליכט-פלעמעלעך טיקן זיך אין רויך פון די פאַפּיראָסן, און בלישטשען אַרויס ווי פון אַ נעפּל, וואָס האָט זיך צעלייגט אונטערן בעליק. דער עולם איז רעדלעכווייז פאַרשמועסט. דער מיטלסטער אין רעדל רעדט און אַלע אַרום לייגן די אויערן צו מיט אָנגעבויגענע קעפּ און פאַרקנייטשטע שטערן. מען ריכט זיך שוין אויפן יום-טוב, וואָס דאַרף קומען אין שטעטל גלייך מיטן געוויסער. באַלד ווי דאָס אייז וועט פּלאַצן און דער טייך וועט זיך איבער פעלדער און לאָנקעס צעגיסן, פלויטן און ברעטער מיטשלעפּן און ערגעץ און דער ווייטער וועלט אַריינטראָגן. מען ריכט זיך, און דער עולם איז פאַרטון. קרעמער ווייסן שוין היינט נישט אויף וואָסער זייט די דאַשקעס שטייען זיי... ספּראַוונקעלעך צו באַזאָרגן, ראָזשינקעס אויסצופּאַקן, אויסצווזעגן — וואָס אַ שטעל דאַרף אַלץ! בעלי-מלאכות, שניידערס צומיינסט, האָבן שוין בלאָסע, אויסגעצויגענע פּנימער מיט רויטע אויגן געקריגן און שטיל, ווי די הינדלעך פאַרנאַכט, שטייען זיי און דער שלאָף, דאַכט זיך, ליגט זיי אויף דעם שפּיץ פון די בלאַסע נעז. שוסטער, בפרט היגע שוסטער, וואָס אַרבעטן שטיוול פאַר די גרויסע שטעט, — זיי איז אַלציינס, זיי זעגען היינט נישט ברודיק מער, ווי

אַ גאַנץ יאָר. ביסלעכווייז שטייט מען און מען רעדט מכּת „אָגולניקעס״ *) — יעקל בריסקער און נחום האָמעלער, וואָס וועלן קומען באַלד נאָך פּסח אין שטעטל אַריין און מאַכן אַ „רוים״, אַז דער רוח זאָל עס כאַפּן. די חברה קצבים, יידן מיט פליישיקע, רויטע פּנימער, מיט פוטערנע היטלעך אויף די קעפּ, איבער די אויערן אַראָפּגערוקט, און מיט דינע גאַר־טעלעך אויף די דיקע, פאַרפעצטע קאַפּאָטעס, האָבן זייער באַזונדערן טיש, קייגנאיבער דעם בעל־עגלה־טיש. זיי זיצן אָנגעלענט ביי דער וואַנט און די אויגן פּינקלען אַפּער פון אונטער די טיפע היטלען... היינט, די יום־טוב־וואָך, איילט מען זיך נישט אין שעכט־הויז אַריין, קיין גרויס שחיטות וועט נישט זיין, די באַלעבאָסטעס ווייסן שוין נישט, צי זיי לעבן אויף דער וועלט — נאָך פליישׂ אין זין צו האָבן!... פאַר דאָס זענען שוין די מלמדים פאַרדרייט: צווישן מנחה און מעריב כאַפּט מען אַ קוק אין „פּסחים״, וואָס איז אינדערהיים נישט „בנמצא״... אַ טייל דערזאָגן אַ מסכתא; אַנדערע קומען אָפּ מיטן זוכן איבער דער ספרים־שאַנק, אַרומפּירנדיק מיטן חלבן ליכטל איבער די אָפּגעריסענע רוקנס פון די גמראָס. נאָר גאָר אין סאַמע אונטערן אויוון, פאַררוקט אין דער האַלב־פינצטערניש, שטייט רויק אַ קופּקעלע יונגוואַרג, זיי גייט דאָס גאָרנישט אָן. מיט שיינענדיקע פּנימער, היטלעך אויף די שפּיץ קעפּ, שטייען זיי און קוקן מיט וווּנדערלעך־פאַרגאַפטע אויגן אויף יעקל סטאָליאַר, אַ גרויסן יינג, וואָס איז געשטאַנען אין דערמיט און גערעדט עפּעס געלאַפּן, מיט אַ זיסן שמייכל אויפן בלאַסן געזיכט, און ער האָט זיך באַהאָלפן מיט דער האַנט אַהין און אַהער...

---

*) חורא — אַן־גראָ אויסאַרבעטער.

איבערן בית־המדרש ווערט דאָס גערודער גרעסער. דאָס געררעדעריי טראָגט זיך אונטערן בעליק און רוישט אין אַלע ווינקעלעך. די ברענענדיקע ליכטלעך אין די הענגלייכטער טריפן איבער די קעפּ, נאָר דער עולם איז פאַרקאָכט צווישן זיך. פּלוצלינג האָט זיך דאָס אַלץ ווי איבערגעריסן. אַ זעץ אין שלחן אַריין — און דער עולם האָט די קעפּ אַ כאַפּ געטון אין דער הייך, די אויגן אויסגעגלאָצט צום שמש, וואָס איז געשטאַנען גרייט אויף דעם באַלעמער מיט אַן אָפן מויל עפּעס אויסצורופן. די יונגע חברה האָט זיך אַ לאָז געטון פון אונטערן אויוון אַפּער, יעקל סטאָליאַר בראש. זיי האָבן דעם שמש אַרומגערינגלט, און ער האָט אָנגעהויבן: „רבותי״, — האָט ער זיך צעשאָקלט, מיט די אויגן צום בעליק אַרויף, גלייך ער וואָלט דאָרט געזען וואָס ער דאַרף אויסרופן, — „רבותי, איך בין אייך מודיע מדעת הרב ומדעת הקהל, אַז יום־טובדיק מעל אַריינצוברענגען פון אַנדערע שטעט האָט קיין שום הכשר נישט, איז אַזוי גוט ווי חמץ: ביי ר׳ אברהמלען איז הייריאַר דאָס מעל — עלף גילדן אַ פּוד, און מצות־חטין פאַר געמיינע לייט, אָפּגעקומענע מענטשן — ביי אליהן״... אָפּגעזאָגט און אַראָפּלאָזנדיק דעם קאָפּ מיטן שפּיץ־בערדל אויף די פאַרפּעצטע לאַצן, האָט ער זיך אָנגעהויבן אַראָפּצולאָזן פון די באַלעמער־טרעפּלעך.

דער עולם איז דערפרישט געוואָרן. די פּנימער האָבן אויפגעפלאַמט: סטייטש? מען גלעט די בערד, מען בייסט די שפּיצן, מען היצט זיך און מען שאָקלט צו מיט ביידע הענט, דאָס בית־המדרש קאָכט, ווי אַ קעסל.

— רבותי... — האָט זיך ווידער דערהערט אַ קול, אַ פאַרזונקען קול, ווי פון אונטער דער ערד אַפּער און — אַ פּאַטש אין שלחן אַריין.

דער עולם קוקט און גאַפט — יעקל סטאָליאַר מיט אַ גאַנצע חברה. ער איז בלאַס, דערשראָקן, די אויגן פינטלען:

— רבותי... מען טאָר נישט... מען באַשטייט נישט... אָרעמע אַרבעטערס געלט... מען מעג ברענגען מעל — נישטאָ קיין מאַנאָפּאָל!...

דער עולם שטייט און קוקט מיט אויסגעשטעלטע אויגן און אָפענע מיילער. האָט זיך ערשט אַ דין קולכל פון דער מזרח־וואַנט דערהערט, וואָס האָט די איינגעהאַלטענע שטילקייט דורכגעשניטן.

— אַראָפּ, יינגאַטש, ארצי־מחוצף־פנים!

— אַראָפּ, אַראָפּ! — איז געוואָרן אַ געשריי, אַ געטומל פון אַלע זייטן און חברה קצבים האָבן זיך שוין אַ לאָז געטון אויפן באַלעמער אַרויף... איז דאָרט געוואָרן אַ מהומה צווישן בליצנדיקע פנימער און אַ געוואָרפעריי מיט הענט איבער קעפּ און קעפּ איבער הענט. אַ ים קולות האָט זיך פאַרקאָכט און אויסגעמישט. יעקל סטאָליאַר איז פון באַלעמער אַראָפּגעפלויגן און איז אַרויס אַנטלאָפן מיט אַ גאָלן קאָפּ און מיט אַ צע־בלוטיקטער נאָז פון בית־המדרש.

איז ער אָפּגעלעגן ביז ערב־יום־טוב. ערשט ערב־יום־טוב בייטאָג, ווען מען האָט די פענצטער אויפגעמאַכט, די פייגעלעך האָבן געפישטשעט מיט גרויס בענקשאַפט און די זון האָט די שטוב אויסגעווייסט מיט אַ שטילער אויפגעריכטער ליכטיקייט, איז יעקל פון בעט אַראָפּ און איז פון שטוב אַרויס.

אַ שטילע אויפגעריכטע זון האָט געלויכטן איבערן מאַרק. די פענצטער פון די מאַרק־געוועלבער האָבן חנעוודיק געבליש־טשעט. ערטערווייז איז שוין טרוקן געווען, זאַמדיק, נאָר אין די ראָוועס פאַר די „פּאָטשינעס” האָבן זיך נאָך דינע וואַסערלעך

געצויגן און צונויפגעגאָסן זיך אין געסל באַרג-אַראָפּ. און צונויפגעגאָסן האָט עס זיך שטיל מיט אַ פריילעך געשעפּטשעריי, און אונטערגעברומט האָט עס שטילערהייט, ווי מען שלעפּערט איין קינדער. און גערופן האָט עס זיי, די קינדערלעך מיט די צעשפּאָלטענע מייטקעלעך, זיי זאָלן קומען גרובלען מיט רויטע, איינגענעצטע הענטלעך, שטרולקעלעך צו קלויבן...

און אָפן געפּראַלט איז טיר און פענצטער געשטאַנען. דורך די לעכער פון די ביידעמס האָבן קלאָרע, ווייסע ציכן אַרויסגעהאָנגען און יום־טובדיקע ווייבערשע קליידער; דאָס ווינטל האָט אויף זיי געבלאָזן, געגלעט און געשפּילט זיך מיט זיי און אונטער זיי אין באַהעלטעניש; און דורך די אָפענע פענצטער ווינקען אַרויס אויסגעקאַלכטע קוימען-אויוון, און קוקן מיט אַ באַהאַלטנקייט אין מאַרק אַריין, אויפן ליכטיקן דרויסן, און באַהאַלטן זיך, דאַכט זיך, און קופּלען זיך איין אין די ווינקעלעך, ווי אויסגעצירטע כּלות, ווען דער חתן איז שוין פאַרן פענצטער געקומען אָנצופאָרן. און פאַר די טירן שטייען שוין ווייבער, האַלב יום־טובדיק אָנגעטון, און כשרן נאָך אַ קובל, אָדער אַ לאַנגע היל־צערנע באַנק, און אויף די בלאַסלעכע געזיכטער דערקענט זיך שוין אַ שיינענדיק־מידער שמייכל פון: „געלויבט ביזטו גאָט, וואָס מיר האַלטן שוין אַזוי ווייט"... מאָניש גלעזער טראָגט שוין אַהיים עטלעכע נייע שיינדלען צו פאַרדעקן זיין רויט געפאַרבט טישל. און חיים־יונה מלמד, וואָס האָט ערשט היינט, דאַכט זיך, דעם רוקן אויסגעגלייכט פון אַ גאַנצן ווינטער, טראָגט אויך די איבערגעטובלטע כּוסות אין אַ נייער, רויטער פאַטשיילע אַהיים, ווי ער איז זיך נוהג אַלע יאָר. קונדייסים, הדר-יינגלעך, טייל שוין אין נייע קאַפּאָטקעלעך, באַגעגענען זיך מיט שמייכעלעך אין די אויגן, מיט אַ בלעק אַרויס דאָס צינגל און — אַ פּאַטש מיטן הענטל אויף די שויס

איבער די אָנגעפּילטע קעשענעס ניס... אפילו דאָס דינסט־מיידל פון שענק האָט זיך שוין די האָר פאַרקאַמט, אַ בלאָ בענדל אין צאָפּ איינגעפלאָכן, און טראָגט אַ „סטעמפּע" אויף מצה-מעל. דער אַלטער „סטרוזש" פון די מאַרק-געוועלבער פּאָרעט זיך אַרום מיטן לאַנגן בעזים אין דער האַנט און שאַרט צונויף די ביסלעך שטרוי און צעריבענע „גראָכאָווינעס", וואָס וואַלגערן זיך פאַר די טירן אַרום, נאָך די פּאָדלאָגעס אויסקערן און דעם חמץ-פאַרברענען. ער שטאָפּט־אָן אַ ליולקע טאַבאַק, בלייבט שטיין פאַרטראַכטערהייט, מיטן בעזים אונטערגעשפּאַרט אונטערן אָרעם, לאָזט קויפּקעלעך רויך איבערן קאָפּ און די אויגן פון אונטער די ברעמען קוקן שטיל אין דער לופט אַריין... עס כאַפּט אָן אויף אים אַ גרויס רחמנות. עס דאַכט זיך, אַז פאַר אים אין זיין גרויסער סוקמאַנע און דער קוטשמע אויפן קאָפּ איז שוין קיין שום תקומה נישטאָ, און ער וועט שוין פאַרבלייבן אויף ווייטער ביים ווינטער... און דאָ, דער זומער ווינקט פון אַלע באַהעלטענישן און שפּאַלטן אַרויס. דאָס ווינטל הויכט מיט אַ ליבע, פרישע וואַרעמקייט, וואָס מישט זיך אויס מיטן געפּישטשעריי פון די פייגעלעך, וואָס טאַנצן אויף די שפּיצן דעכער, מיט אויפגעהויבענע, געטרייסטע קע־פּעלעך צום ווייטן בלאָען הימל, און די וואַסערלעך פון אונטן רוישן, פּלוידערן און גיסן זיך צונויף אין טייך אַריין און מישן זיך אין די וועלן אויס, וואָס טראָגן זיך איינע נאָך די אַנדערע איבער דער גאַנצער ברייט טייך, ווי לענגלעך-שוואַרצע רוקנס, און דערהויבן זיך און פאַלן איין איינס נאָך ס'אַנדערע, אויף און אָפּ, אויף און אָפּ, מיט מיליאָנען בלישטשענדיקע אייגעלעך פאַר דער ליכטיקער זון, וואָס קוקט אויף זיי מיט אַ ליבע וואַרעמקייט, ווי אַ מאַמע קוקט אויף אירע לוסטיקע קינדערלעך. און דאָס געפּלעשטשעריי טראָגט זיך אין דער

לופטן, צעגיסט זיך אַרום און אַרום! און די װעלן איילן און יאָגן זיך זייער װעגס אונטער דער בריק אַרונטער, און װאַרפן זיך אויף די זיילן מיט אַ געפּאַטשעריי, און צעשפּריצן זיך אין דער לופט און לייכטן װי טויזנטער שפּריצלען קאַלך־װאַסער, און אַרום און אַרום קאָכט עס און שוימט. לייבן־רוקנס, דאַכט זיך, קריכן אַרום אונטער די זיילן מיט צעפּלאָשעטע גזשיװעס און װעלן זיי באַלד אונטערבייסן און אומװאַרפן. און װייט איז דאָס פעלד פאַרגאָסן, מיט אַ בלאָען הימל איבער־געצויגן. נאַקעטיקע שפּיצן פון פאַרטריקנטע צוימען קוקן פון װאַסער אַרויס, װי שטומע שעפּסענע קעפּלעך, װאָס האַלטן ביי דערטרונקען װערן און בעטן רחמים ביי דער אַרומיקער, װייסער װעלט.

און דאָס װאַסער רוישט, רוישט און קאָכט.

און אויפן שאָסיי האָט זיך אַ גערויש פון רעדער דער־הערט. און באַלד איז אַ װאַרשעװער פור געגעבן אַ קום אָן און אַ שטעל זיך אָפּ אויף דער בריק, און די פערד האָבן די קעפּ פאַרװאָרפן, אײנגעהאַלטנדיק זיך מיט פאַרשאַרצטע מײַלער און אויסגעשטעלטע ציין מיט שוים, אַז דער דישעל האָט זיך קאַפּויר אויסגעשטעלט. פריילעכע, יינגע שטימען האָבן שוין געקלונגען, און שיינענדיקע פּנימער, מיט פּאַצעטישע היטעלעך אויף די קעפּ, האָבן זיך פון דער בויד אַרויסגעװיזן. איינער נאָך דעם אַנדערן שפּרינגען זיי אַראָפּ — װאַרשעװער געסט!...
דורכויס געפּרעסטע קעלנערלעך, רויטע אָפּגעשמיסענע בעקלעך פון װינט, און די אייגלעך פון אונטער די דאַשעקלעך קוקן גאָר „ממזריש”... אַ ביסל פאַרשייט, נאָר ס׳שאַדט נישט — אָנגעלייגטע געסט װעלן זיי זיין.

געכאַפּט די פּעקלעך, טייל די קיישלעך, אונטער די אָרעמס, און מיט שמייכעלעך און אויפגעהויבענע לויטערע אויגן

אויף די הייזלעך, געלאָזט זיך לויפן אַהיים, ווו נישט איין מאַמע האָט געכאַפּט און אַוועקגעוואָרפן אַ באַנק, אָדער אַ ברעט אין מיטן כּשרן, און אַריינגעלאָפן אין שטוב אַריין מיט אַ גדולה...

און דער יום־טוב איז אָנגעקומען.

דער ערשטער טאָג יום־טוב.

עס איז נאָך פרי. די זון האָט זיך ערשט אויפן בלאָען הימל אַרויסגערוקט און מיט אַ פריש רויט פּנים צו די שטילע גאַסן אַראָפּגעקוקט. אַ שטילער נחת דרעמלט אויף די לויטערע פענצטער. די שויבן בלאַנקען. די ווייסע פאָרהענגלעך האָבן זיך, ווי צניעותדיקע פּאַרטעכלעך אַראָפּגעלאָזט, אַ שטילע, הייליקע רו צו פאַרבאָרגן, ווינקען צו דער גאַס, סודותדיק שטיל...

נאָר פייוועל „טשעלענטניק" האָט זיך שוין פאַר דער טיר אַרויסגעשטעלט, אין ווייסן פיקענעם לייבל, מיט די הענט אין די הויזן־קעשענעס; נייע הויזן, נייע שטיוול און אַ ניי קאַפּל אויפן קאָפּ. און, האָט ער נאָר דעם ערשטן געגעניץ אַרויסגעלאָזט אין דער שטילער גאַס אַריין מיט אַן אויפגע־הויבענעם קאָפּ און אַרויסגעשטעלטער רונדיק־געלער באָרד, מעג מען שוין זיכער זיין, אַז די גאַס וועט זיך שוין אויפכאַפּן פון שלאָף. עס געדויערט אַ ווײַלע און ער האָט שוין אַרום זיך אַ קופּקעלע שכנים, אַ בעל־הבתיש רעדל. און ער, פייוול, דערציילט אייך מעשיות מיט אַן אויסגערוט פּנים, מיט אַ באַלע־באַטישקייט אין טאָן, און עדותט זיך גאַנץ אָפט מיט זיינע אייגענע צוהערער, וועגן דעם, וואָס ער דערציילט זיי. און פרעגט עמעצער עפּעס איבער, ענטפערט ער צוריק, פאַרוואַרפנדיק

דעם קאָפּ: האָ-האָ-האָ!... און דערבײַ דאַכט זיך, אַז אָט, אָט, וועט ער צופּייפן. און פון וואָס ער זאָל נישט דערציילן, וועט ער אייך שטענדיק אויסקומען אויף שאָסיי-מעשׂיות — אויף דעם „מילאָסנער" וואַלד, אויף די גנבים פון „זאַקרעצנט", אָדער פון „סטאַרע-וויעש"... אַזוי, אַז האָר און נעגל שטעלן זיך קאַפּויר. פאַר דאָס כאַפּט ער זיך נאָר אַרויף אויף די פּראַגער סוחרים, ווערט דער טאָן גאָר אַנדערש... פילט איר אַ מין רחבות, אַ ברייטקייט. דער בויך צעוויגט זיך, דער קאַרק וואַקסט, און אפילו דאָס קול ווערט גאָר אַנדערש; זעטיק ווערט עס. און ער וועט אייך נישט מיד ווערן אַ שעה און צוויי אויך. צוהערער גייען אַוועק, אַנדערע קומען צו, און ער שטייט זיך אויף איין אָרט און טוט זיך זיינס; ביז דאָס ווייב, מיט דעם ווייסן טשיפּעקל אויפן קאָפּ, שטעלט צו דאָס פּנים צו דער שויב און פּויקט אַרויס צו אים: „הער נאָר, הער נאָר... דער טיי ווערט דאָך קאַלט!..." אַז נישט קומט אַרויס די „מויד" מיט די רויטע קרעלן-באַקן, מיט די שליסלעך פאַרשטעקט אין נייעם פּלוטשענקענעם פאַרטוך, שטעלט זיך אַנידער אויף דער הויז-שוועל, פאַרלייגט די הענט אויפן פּראַנט... עס דאַכט זיך, אַז ווען זי לאָזט וועמען אַראָפּ אַ „כמאַל", לייגט ער זיך באַלד אויפן אָרט. שטייט זי אָבער מיט אַ שמייכעלע אויף די ליפּן ביז דער פאָטער מאַכט אַ „הפסק" און דעמאָלט טוט זי אים אַ כאַפּ: טאַטע, אפשר וועט שוין זיין גענוג?..

דער עולם באַלעבאַטים צעגייט זיך.

אויף דער גאַס הייבט זיך אָן איינציקווייז צו באַווייזן דאָס יונגוואַרג. מיט צעלאָזטע סאַקלעך, מיט הויזן-וועסט איבער די קאַמאַשלעך, שיין פאַרשווירענע פּאהלעך און אויסגעלייגטע ווייסע קעלנערלעך. מען באַגעגנט זיך מיט שמייכעלעך אויף די פּנימער, אַ שאָקל מיטן קאָפּ און מען שטעלט זיך אָפּ.

באַלד ווערט אַ גאַנץ רעדל, און, אַז איטשעלע קאַמאַשן-מאַכער קומט נאָך אויך צו, — אַ יונג אין אַ פּאָר לאַקערקעס, מיט אַ העל סאַקל און אַ גלאַטיק אָפּגעראַזירט פּנים מיט פינקלענדיקע אויגן אונטערן קליינעם דאַשיקל, — ווערט שוין גאָר לעבעדיק. מען פּרוּווט זיך שוין אַ שטופּ טון איינס דאָס אַנדערע, מען כאַפּט זיך ביי אַן אָרעם און מען דערטאַפּט דערווייל וויפל כּח ביי יענעם איז דאָ, און עס ווערט אַ געלעכטערל. און גייען פאַרביי ייִנגע, אויסגעצירטע ווייבלעך אין שול אַריין, מיט די ביינערנע סדורים אין די ווייסע טיכלעך איינגעוויקלט, וואַרפט חברה אויגן און מען שיקט זיי נאָך ווערטלעך, אַז די ווייבלעך ווערן רויט און לאָזן די אויגן אַראָפּ, ווייטער גייענדיק ווי דורך אַ בראַנד. און תּמיד, אין רעכטן פּאַרטוצנקייט, אין סאַמע בעסטן, גיט זיך יעקל סטאָליאַר אַ באַווייז, ער אויך, און זיין יום-טובדיקן סאַק, און גייט זיך, דאָס בלאַסע פּנים דערהויבן, די שוואַרצע אויגן גלייך אויסגעשטעלט אויף דער חברה, ווי איינער, וואָס האָט אַלעמאָל גרייט עפּעס נייעס צו זאָגן.

— גוט יום-טוב, חברים! — שטעלט ער זיך געלאַסן אָפּ.

— גוט יום-טוב, גוט יום-טוב. — שאָקלען אַלע מיט די קעפּ.

— נו, וואָס הערט זיך עפּעס אין אונזער וואַרשע? — ווענדט ער זיך צו עטלעכע אָנגעקומענע אויף יום-טוב.

— נישקשה. מען רודערט!... עס גייט אַ גאַנג... — ענטפערן די אין געלעכטערלעך.

— מען „דעמאָנסטריערט?...״

— פרעגט זיך! און מען זיצט זיך אין די קאַוויאַרניעס און מען האַקט זיך מיט די מיילער, אַז דער רוח נעמט עס!

— און שטרייקן?

— אויך... אַלץ, אַלץ...

אַזויערנאָך נעמט יעקל סטאָליאַר אָפּ אַ גרוס פון „זייך־וואַרשע און צעשמועסט זיך, וואָס אַמאָל טיפער — און דער עיקר פרעגט ער זיך אויס, צי מען האָט עפּעס אַ סך שפּיאָנען אַוועקגעלייגט אין דער לעצטער צייט... ווען נישט זיי, וואָלט ער דאָך פאַרשפּאָרט צו זיצן אין דער היים און „פאַרפאָלגט צו ווערן פון פאַנאַטיזמוס“...

נאָר שטענדיק צעקלאַפּט איטשעלע קאַמאַשן־מאַכער יעדן וויכטיקן שמועס:

— קומט, חברה, — גיט ער אַ רוף, — אַ סוף, אַריין צו מאָטעלען, וועלן מיר מאַכן אַ יום־טובדיקן שנאַפּס.

און חברה שאַרט זיך אַריין צו מאָטעלען, אין אַ גלעזערנער טיר, וואָס ווייזט אַרויס אין גאַסן אַריין אַ טשייניק אויף א בלעכן שילדל, מיט איין אויפגעשניטענע לימאָנע און אַ גלאָז מיט אַ טיי־לעפעלע — און דאָס אַלץ איז אויסגעמאָלט אין איין קאָליר — געל.

און געדויערט נישט לאַנג און עס ווערט שוין אַ געזינגעריי, וואָס לאָזט זיך אויף דער גאַס אַרויס הערן:

„ברידער און שוועסטער פון אַרבעט און נויט,
די אַלע, וואָס זענען צעזייט און צעשפּרייט“...

דאָס האָבן די וואַרשעווער געבּרענגט אַזאַ ליד, וואָס יעקל סטאָליאַר האָט נאָך נישט די זכיה געהאַט צו הערן ביז היינט. די נייערע געפעלן אים שענער: „וואָס אַמאָל גייט עס פאָרווערטס“... — טראַכט ער זיך מיט אַ גליקלעכן שמייכל אויפן בלאַסלעכן געזיכט.

און, אַז יידן גייען פון שול, מיט די טליתים אונטער די אָרעמס און שטעלן זיך אָפּ פאַר דעם געזאַנג, צי זענען

נישט אַמאָל זעלנער אָנגעקומען... שטייט יעקל סטאָליאַר מיטן פּנים אין דער שויב און קוקט אַרויס מיט שטילער, ליכטיקער האָפענונג אויף די אויגן, און אויף די ליפּן שוועבט אַן אויס-געלייטערטער שמייכל: „וואַרט, וואַרט, אַלטע נאַראָנים. איר וועט שוין שפּעטער געוואָר ווערן"... פון איין זאַך נאָר האָט ער גרויס צער — ס'איז נישטאָ, ווער עס זאָל קאָנען זיי, די אַרבעטער, גוט דערקלערן זייער לאַגע. ווען ער זאָל קאָנען פאַר זיי האַלטן אַ רעדע, וואָלט גוט געווען. — אַ רעדע, אַך אַ רעדע... — זיפצט ער שטיל אָפּ.

איז ער אַ גאַנצן יום-טוב אַרומגעגאַנגען ווי אָן אַ קאָפּ. האָט ער געקלערט און געקלערט — ביז ער האָט עפּעס צו-נויפגעשטעלט פאַר זייערטוועגן, און אחרון של פּסח האָט ער געלאָזט צו וויסן טון אין דער „מאַסע" אַריין, און מען האָט זיך פאַרזאַמלט אונטערן טעפּערס באַרג, הערן, ווי ער, יעקל, וועט עפּעס פאָרלייענען. איז חברה געשטאַנען אונטערן באַרג מיט אויפגעהויבענע פּנימער און אַרויפגעקוקט מיט איינגעהאַל-טענעם אָטעם צו יעקלען — איבערן באַרג. איז ער געשטאַנען אין דער הייך, און אויפן בלאַסן פּנים האָט געשפּילט אַ רויט-לעכע פאַרב, און די אויגן האָבן געגלאַנצט, גלייך צוויי נשמה-קנייטלעך האָבן זיך אָנגעצונדן, האָט ער אַרויסגענומען אַ פּאַפּיר, מיט גרויסע אותיות, האָט אַ קוק אַראָפּ געטון צום עולם און האָט אָנגעהויבן צו לייענען אַ שטיקל צום גראַם, וואָס האָט זיך אויסגעלאָזט מיט אָפּגעטאָקטע ווערטער און אויך צום גראַם:

„נידער מיט דעם קאַפּיטאַליזם!"

„עס לעבע דער סאָציאַליזם!"

האָט עס דער גאַנצער עולם אונטערגעכאַפּט און געענדיקט מיט אַ געשריי „אורא", אורא!"

און דעמאָלט האָט יעקל סטאָליאַר אַראָפּגענידערט פון באַרג און פאַרמישט זיך צווישן עולם, וואָס האָט זיך מיט אָפענע מיילער און פאַרפלאַמטע פנימער צוריקגעלאָזט אין שטאָט אַריין מיט אַ געזאַנג.

און מיידלעך אין די יום-טובדיקע קליידלעך, מיט בלאַנקענדיקע, צוגעקאַמטע קעפּלעך-האָר האָבן זיך פון שטאָט אַרויסגעלאָזט מיט גלעזערנע קריגלעך אין די הענט, אַהיימצוכאַפּן אַ חמצדיקן טרונק וואַסער פון קוואַלן... און ווו זיי האָבן די חברה באַגעגנט און אָפּגעשטעלט זיך ביי יאָסל זייפנזידער אויפן גאַניק. און געקוקט מיט אָפענע מיילער און אויסגעשטעלטע אויגן, האָבן די יונגען די קעפּ אַראָפּגעלאָזט און שטיל געוואָרן...

האָט אָבער איטשעלע, וואָס איז הינטן נאָכגעגאַנגען, נישט געקאָנט באַשטיין און האָט זיי אַ זאָג געטון, פאַרוואָס זיי זענען אַזוינע יאָלדן, און צי זיי האָבן נאָך קיין „מיידן" נישט געזען קיינמאָל... האָט חברה געשוויגן, און איטשעלע האָט דערווייל ממזריש געשמייכלט צו די מיידן אויפן גאַניק, האָט אַרויסגעשטעלט שטייף די ברוסט, אויפגעהויבן דעם קאָפּ אַזוי ווי אָנגעבלאָזן, און געשאַרט דעם טריט אָן דער ערד, נאָר אַ פּאָר שפּאָרן אים אָנצוטון...

און באַלד נאָך יום-טוב, די פּאַצעטלעך זענען אַוועק צוריק קיין וואַרשע, „אָגולניקעס" האָבן זיך אָנגעהויבן אין שטעטל אַריין צו באַווייזן, צו מאַכן אַ „רוים" און די פאַבריקאַנטן האָבן גרויסע ליידיקע צוקער-פּעסער אונטער די פענצטער אָנגעגרייט, אָנצופּאַקן זיי מיט שטיוול, — האָבן די „יינגען" שוין אַלץ געהאַט פאַרגעסן, און מען איז זיך געזעסן ביי די וואַרשטאַטן, צו צוועלף, צו פופצן מאַן אין אַ ווערקשטעל, די אַרבל פאַרקאַשערט ביז איבער די עלנבויגנס, די פנימער רויט

און באַדעקט מיט שווייס, וואָס האָט גערונען ביז איבער די גאָמבע, און זיי האָבן געקלאַפּט מיט די העמערלעך איבער דער זויל און ווייטער זיך צוגעזונגען דאָס לאַנגסדיקע לידל:

איך האָב געליבט אַ מיידעלע,
געוועזן איז זי פון ווין...
איך האָב געליבט אַ מיידעלע,
געוועזן איז זי פון ווין...
זי איז אַהיימגעפאָרן צו אירע עלטערן,
זעען, וואָס זיי טוען,
זי איז אַהיימגעפאָרן צו אירע עלטערן,
זעען, וואָס זיי טוען.

און אַזוי האָבן אַלע געזעלן און די האַנט-יונגען געבענקט נעבעך נאָך דעם שיינעם מיידעלע, וואָס איז פון זיי אַוועקגעפאָרן אַהיים צו אירע עלטערן, און עס האָט זיך ערשט אָנגעהויבן די גאַנצע מעשה מיט אַ שיינעם פויגל, וואָס „נישט אַזוי ווייט זיין שיינקייט, נאָר ווי זיין הויך פליען", „וואָס האָט אַראָפּגעלאָזט אַ בריוועלע, געוועזן איז עס פון ווין"... און נאָך און נאָך — אַז איין גאָט האָט זיך געמעגט דערבאַרעמען.

מאַכט זיך אָבער איינמאָל אַ מעשה, עס איז געקומען אַראָפּצופאָרן עפּעס אַ פרעמדער יונגערמאַנטשיק אויף אַ שבת, און דערצו נאָך אַזויבער, וואָס דאָס גאַנצע שטעטל האָט נישט אָנגעהויבן צו וויסן, ווער ער איז, ווייל ער איז נישט איינגעשטאַנען ביי הערשל-מנשהס, ווו אַלע „אַגולניקעס" שטייען איין. און עפּעס אַ מאָדנע בריהלע איז דאָס: אַן איידלס, מיט אַ בלאַסלעך, לענגלעך געזיכט, אַ בלאָ העמדל, אונטערגעבונדן מיט רויטע פּאָמפּאָניקלעך. אַ שפּינקעלע אונטערן האַלז, אַ שוואַרץ

קאפעליושל אויפן קאָפּ און שוואַרצע לאַנגע לאָקן ביז איבער די אַקסלען צעלאָזט. און דאָס האָט געשוועבט איבער דער גאַס, גרינג ווי אַ פייגעלע. איז עס אין שבת געווען, די זון האָט פונקט געשיינט און חברה יונגוואַרג האָט זיך אַרומגעדרייט אַהין און צוריק איבער דער גאַס, עפּעס שטאַרק צערודערט. ווייבלעך און מיידלעך זיצן אויף דער „פּאָטשינע", אַזוי ווי שבת בייטאָג נאָך דעם עסן. אויסגעפּוצט אין די שבתדיקע קליידער און קלאָרע פּאַרטוכלעך — ווייסן שוין אפילו, וואָס פאַר אַ קונצן דער „דאָזיקער" וועט מאַכן ביים גלח אויפן הויף... און די חברה יונגען אינמיטן גאַס קוקן אים אויך נאָך שטיל און שווייגנדיק און טיילמאָל טוט מען זיך אַ שמייכל איבער איינס צום אַנדערן. און יעקל סטאָליאַר, זעט מען, קלעפּט גאָר אָן אים, שוועבט אויך איבער די גאַסן אַהין און צוריק און אַלעמאָל וואַרפט ער עפּעס אַריין אַ סוד צווישן חברה, נאָך אַמאָל און נאָך אַמאָל. ביז דער עולם איז ביסלעכווייז ערגעץ פאַרשוווּנדן געוואָרן און די גאַס איז ליידיק געבליבן...

און צומאָרגנס האָט שוין דאָס גאַנצע שטעטל געררוישט, אַז נישט קיין קונצן-מאַכער איז דאָס געווען, נאָר אַ וואַרשע-ווער, איינער פון יענע „פאַרשווינדלעך"... און די יונגען אין די וואַרשטאַטן זענען עפּעס שטילער געוואָרן און אָנגעהויבן צו חלומען איבערן שטיוול, וואָס מען האַלט אויף די קני אינמיטן איבערנייען, אָדער קאָווען. יענץ בלאַסלעכע געזיכט, וואָס איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אָן בוים מיט פאַרטראַכטע אויגן, קאָן זיי גאָרנישט פון זין אַרויס. עס זיצן אין איין וואַרשטאַט אַרום צוועלף מאַן געזעלן מיט האַנט-יונגען, קוקט זיך איינער צום צווייטן נישט אום, און יעדער פאַר זיך איז פאַרטראַכט מיט אַ רויק אַראָפּגעלאָזט געזיכט און שטילע אויגן, וואָס שטייען אומבאַוועגלעך איבער דער אַרבעט. און

טײַלמאָל שטעלט זיך אַ האַנט אָפּ, דאָס העמערל לאָזט זיך אוממעכטיק נאָך, און בלײַבט ליגן אויף דער זויל, פּלאַך, איבערגעדרייט, ווי אַן אָפּגעשטאַנען פישל מיטן בייכל אַרויף. און ער, דער יונג, האַלט ביים עק שטולעכל און קוקט מיט אַזוינע אויגן, ווי אַ קינד, וואָס האָט זיך פאַרטראַכט אין מיטן גאַס מיט דער בייגל אין דער האַנט...

— וואָס זיצסטו, תּם?... — רייסט איבער אַן עלטערער געזעל.

— הגם... — כאַפּט זיך דער יונג ערשט אויף, און טוט פאַרשעמט אַ שמייכל און, ווי צו פאַרענטפערן זיך, לאָזט ער פאַלן עטלעכע ווערטער — „איי... ווער עס האָט נישט געזען"...

און וואָס געזען, ווען געזען, זאָל מען אים שוין אַ גליד איבערהאַקן, וועט ער נישט דאָס מויל עפענען, איידער ער קוקט זיך אום, צי דער מייסטער איז נישטאָ אין שטוב...

עס טרעפט טײַלמאָל פאַרקערט, ווען די אויגן בליצן אויף, דאָס פּנים קנייטשט זיך העפטיק, ווי פּאַליעס וואָלטן איבערן קאָפּ געיאָגט — דעמאָלט יאָגט מען די פּלעקלעך מיט אַן אימפּעט אין דער געלעכערטער זויל אַריין, צוטאַנצנדיק מיטן העמערל, איינס־איינס!... איינס־איינס!... און מיט אַזאַ געשווינדקייט, ווי מען דעריאָגט עפּעס, ווי מען דערכאַפּט עפּעס, ווי מען וויל זיך מיט עפּעס צוזאַמענשטויסן, עס זאָל קנאַקן, הילכן! און אין אַזאַ צייט מוז שוין ווערכער עס איז אַרויסשפּרינגען מיט אַ לידל:

„וואָס טויג אייך דען, ברידער, אַזאַ לעבן —
אַ לעבן אין הונגער און אין נויט?..."

און דער גאַנצער עולם, ווי איין כאָר, טוט באַלד אַן

ענטפער־אָפּ מיט געזאַנג און געקלאַפּעריי מיט די העמערלעך, מען שמעטערט די שטיפּטלעך אין דער געלעכערטער זויל אַריין, ווי די קוילן אין ערגסטן שונא. און דאָס געזאַנג צע־טראָגט זיך דורך די אָפענע פענצטער אויף דער גאַס אַרויס, מעכטיק און מיט רעש.

און אַז עס טרעפט גראַד, יעקל סטאָליאַר גייט פאַרביי, און דערהערט דאָס געזאַנג, פאַרגנבעט זיך אים אַ שמייכל אין די ווינקלען פון די ברעמען, און די אויגן שטראַלן מיט האַר־ציקער פרייד צו די אָפענע פענצטער...

פאַרנאַכט, מען לייגט אַוועק די אַרבעט, לאָזט מען זיך אין גאַס אַריין, מען גייט שווייגנדיק, מען באַגעגנט זיך מיט די יידן, וואָס שטייען אויפן שול־הויף, אַרומגעגאַרטלט מיט רויטע פאַטשיילעס און וואַרטן אויף אַ שטערן... קוקט מען זיך איבער מיט זיי און מען גייט ווייטער... מען שפּאַצירט פאַר־לעכוויין, אָדער מען כאַפּט זיך אַריין צו מאָטעלען אין טיי־הויז הערן אַ יידיש וואָרט... ווער שמועסט אַ לידל — איז אודאי גוט...

שבת בייטאָג קען מען דאָס גאַנצע שטעטל אויסשאָקלען פאַר איין יונג, די גאַסן זענען לער, די לאָדנס צוגעלענט, עס הערט זיך אַ שנאָרכן, און די ייִנגען זענען פאַרקראָכן מיט יעקל סטאָליאַר אונטערן נייעם בית־עולם אַרונטער...

נאָר ווען די זון לאָזט זיך שוין אַראָפּ אין יענער זייט טייך, אין וואַסער שפּיגלען זיך שוין אָפּ די רויטע הימל־פלאַמען, און איידעלע יונגעלייט מיט בלאַסע צורות מיט שיך און זאָקן און מיט פאַרשרעקטע הענט אין די גאַרטעלעך פון די שלאָפראָקן, גייען זיך בנעימות שפּאַצירנדיק אויפן ברייטן וועג, — הערט מען שוין די חברה צוריקגיין מיט אַ געזאַנג אין שטאָט אַריין...

און איינמאָל, שבת פאַרנאַכט, האָט זיך דער סטאַרשי-סטראַזשניק פאַרגנבעט אונטערן שעכט-הויז און אָפּערגעקוקט פון אונטער אַ ווינקל-וואַנט, מיט די שטעכיקע שליפּעס און מיט דעם שטערנדל אויפן היטל...

און אַז די חברה איז אין שטאָט אַריין, אין דער ערשטער גאַס, איז פאַר אַ טיר פון אַ הויז מיט ווייס-געמאָלטע לאָדנס געשטאַנען אייזיק-פייגע-ליבעס, דער גרעסטער פאַבריקאַנט פון שטיוול; ער מיט זיין איידעם הערשעלע, די סאַקן צעלאָזט, מיט די קייטלעך איבער די גרינע פּליושענע וועסטן, און האָבן נאָכגעקוקט מיט פאַרביסענע ליפּן, אַראָפּגעלאָזטע קעפּ און פאַרבאָרגענע בליקן פון אונטערן שטערן אַפּער. חברה האָבן אויך די קעפּ אַראָפּגעלאָזט... און אייזיק מיטן איידעם האָבן זיך איבערגעקוקט מיט אַ פאַרברענטן שמייכל אין די בליש-טשענדיקע אויגן...

דערנאָך, ווען דער „סטאַרשי" איז צוריקגעגאַנגען פון אונטערן שעכט-הויז, האָבן זיי אים אַריינפאַרבעטן אין שטוב אויף חלה און יידישע פיש.

דער איידעם האָט אים צוגערוקט אַ שטול, אייזיק האָט זיך געפּאָרעט מיטן טישטוך אויסגלייכן, אָפּשאָקלען, און חוהלע דאָס ווייב אין דעם גאָלדענעם קייטל, וואָס דער לובלינער גאָלדשמיד האָט עס איר איבערגעגאָסן פון אַ שאַנשטיק, זי האָט זיך דערוויייל געדרייט ביי דער סערוואַנטקע. אַרויסגענומען דאָס קאַרפּינקעלע בראָנפן און צוגעטראָגן עס צום יונגן ווייבל, וואָס איז אויפן בעט געלעגן, און געקופּלט זי, זי זאָל צוגיין צום טיש דערלאַנגען — „מען מוז פאַר אַן ערל אויך אַמאָל יוצא זיין"... — האָט זי צוגעשמייכלט, ווי אַ ליבע מאַמע, וואָס ווייסט און איז געניט...

פון דעמאָלט אָן איז דער סטאַרשי-סטראַזשניק געוואָר

געוואָרן פון נאָך אַ נײַ וואָרט — „אחדות"! יידישע ווערטער קאָן ער פיל און האָט זיי ליב. למשל: „כלה", „באָד", „מאַכן אַ שפּיל" — האָבן פאַרשידענע מיטשן, נאָר קומען קומט פון זיי אַרויס בולקע מיט פיש... אַצינד נאָך אַ וואָרט, וואָס גיט חלה מיט פיש — „אחדות"!

יעקל סטאָליאַר ווײַטער איז דערגאַנגען, אַז ער דאַרף מאַכן כסדר פאַרזאַמלונגען און דער סטאַרשי דאַרף זיך פאַרגנבענען אונטערן שעכט-הויז.

אין אַ צײַט אַרום האָט שוין דער סטאַרשי געהאַט פאַרשריבן אין ביכל אַלע נעמען פון די אחדות-לײַט; יעקל סטאָליאַר איז געשטאַנען אויפן ערשטן זײַטל, אויבן-אָן:

„יאַנקעל פישער"...

קיינער האָט אָבער נישט געקוקט דערויף. חברה אין „טשײַנע" מערט זיך. עס קומט אָן אויפדערנאַכט, ווערט ענג אין לעצטן שטיבל. ווו נאָר אַ בעל-מלאכה, אַ האַנט-ייִנג, קומט ער דאָ אַהער, פאַרברענגט דאָ אַ שעה, צוויי, און ווערט שוין אַ חברה-מאַן. יעקל סטאָליאַר האָט השגחה אויף אַלעם. אפילו זיך לוסטיק מאַכן לאָזט ער נישט; ער וויל, מען זאָל נישט שפּרינגען אויף טיש און בענק, נישט איינברעכן די בעטן. ער פירט אויך „קאָרעספּאָנדענציע" מיט וואַרשע... לעזט פאָר די בריוו און פון דעם וואַקסט אויך די חברה פון טאָג צו טאָג; וואָס אַ נאַכט — ווערט אין שטיבל ענגער, פריילעכער, לעבעדיקער.

און איינמאָל האָט יעקל געבראַכט אַ גאַנצן פּאַק פּראָקלאַמאַציעס און אָנגעהויבן צו טיילן, אַזוי ווי אין די גרויסע שטעט. איז אָבער דער עולם — ווי איטשעלע קאַמאַשן-שטעפּער זאָגט — געהרגעט אויף דער „עברי"... און ווי יעקל סטאָליאַר קלאָגט זיך — „תלמוד-תורה-קאַליקעס" — מוז ער אַליין פאַר-

לייענען. דער עולם רינגלט אים אַרום, מען שטייט איבער טיש און בענק, איינער אויפן אַנדערן. איבער די קעפּ און איבער די אַקסלען, מען כאַפּט זיך אין דער לופטן, און יעקל סטאָליאַר הייבט אויף די פּראָקלאַמאַציע צום לאָמפּ:

— גענגאַסען און געגאַסינעצן!״

— פּאַרטייטש!... — רופט איטשעלע.

— חברים און חברטעס... — ענטפערט יעקל.

— וואָס פּאַר אַ חברטעס!...

— אין גרויסע שטעט — דערקלערט יעקל — באַטייליקן זיך מיידלעך אויך.

— הייסט עס, מישן זיך אויך אַריין?... — פרעגט מען נייגעריק.

— אודאי...

— נאָר דאָ הי... — שמייכלט איטשעלע — אַ פּאַרשאָלטענע שטאָט דאָס איז.

— גיב אים שוין אַ פּאָר מיידן... — כאַפּט עמעצער אונטער, און חברה צעלאַכט זיך. איטשעלע הייבט נאָך אָן צו קלאַפּן איבער די אַקסלען, ווערט שוין גאָר אַ געקאָכעריי, אַז גאָט זאָל אָפּהיטן. און מען הייבט זיך אָן צו וואַרפן איבער טישן און איבער די בעטן. היטלען פליען אין דער הייך, די קולות שלאָגן-אָן אין באַלקן. דערווייל טרעט עמעץ אָן אַ קינד אויף אַ פיסל, צעשרייט זיך עס, קומט אַריין צולויפן טויבעלע, מאָטלס ווייב, מיט אַ געוואַלט, כאַפּט דאָס קינד אויף דער האַנט, שטילט עס איין. חברה ווערט דערווייל אַ ביסל געלאַסענער, צעלייגט זיך אויף די בעטן אין דער ברייט, מיט די קעפּ אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנט און מיט די בייכער אַרויף, ווי די לעשטשעס. און אויב איטשעלען פאַרגלוסט זיך אַרויפצוקריכן מיט די קניען אויף די בייכער, ווערט אַ געשלעג,

מעג מען שוין פֿון שטוב אַנטלויפֿן. יעקל סטאָליאַר וויל דערפֿאַר שטראָפֿן: מען דאַרף לייענען! מען הערט נישט, אַלע זענען צוזאַמען און עס ווערט פֿריילעך. „אחדות" — ווייסט מען שוין אַזוי אויך: דאָס איז אַ מין „באַשטיין, וואָס אַלע באַשטייען"... — זאָגט איטשעלע. לאָזט יעקל סטאָליאַר אָפּ און בעט נאָר, זיך צעגיין אַהיים: גייט קינדער שלאָפֿן, — זאָגט ער — איר וועט דאַרפֿן מאָרגן אַרבעטן, אַ טאָג אַ יאָר.

און אַז אין שטעטל האָט זיך נאָכאַמאָל באַוויזן אַזאַ פֿאַרשווינדל, ווי דער ערשטער און נאָך מיט אַ הוספֿה: מיט אַ גראָבן שטעקן אין דער האַנט, איז שוין אויפֿן שטעטל גאָר אַן איבערקעניש געקומען. נישט לאַנג האָט ער געוויילט און באַלד נאָך זיין אַוועקפֿאָרן האָבן אַ סך יינגען, קודם־כּל, געלאָזט זיך וואַקסן די „גדשיוועס" און איינציקווייז אָנגעהויבן אַריינצוקריכן אין בלאָע העמדלעך, לויט דעם בונדיסטישן נוסח. און פּלוצלינג, פֿון דער העלער הויט, מען הייבט נאָך נישט אָן צו וויסן, ווערט אַ שטרייק ביי אייזיק־פֿייגע־ליבעס... נאָר איין געזעלן, איין עקשן איז געבליבן זיצן ביים וואַרשטאַט. ער האָט זיך איינגעשפּאַרט; איז אונטערגעשפּרונגען אַ האַנט־יינגל אונטערן פֿענצטער מיט אַ גרינער פֿלאַש נאַפֿט אין דער האַנט, און האָט זי אים אָן קאָפּ צעבראָכן; און אַ פּוסטקע איז געוואָרן אין אייזיקס שטוב. און די יינגען האָבן זיך אָנגעהויבן אין מאַרק אַרומצודרייען מיט די הענט אין די הויזן־טאַשן, טאַטעס האָבן אָנגעהויבן נאָכצויאָגן מען זאָל גיין צו דער אַרבעט, און מאַמעס האָבן זיך אָנגעהויבן נאָכצודרייען, ווי די שאָטנס אונטער די פּלייצעס און האָבן מיט פֿינצטערע פּנימער געבעטן, געחלשט מען זאָל גיין כאָטש דאַוונען... עס גייט אַ יונג

פּאָרויס, אַ מאַמע — נאָך, און בעט זיך רחמים: וואָס ווילסטו פון מיין רעשט ביסל יאָרן האָבן?... זאָלסט נישט נאָכגיין יעקל סטאָליאַרס קאָפּ. און זאָלסט מיר נישט אָפּטרעטן פון לעבעדיקן גאָט! און טאַטעס און מאַמעס האָבן נישט געהאָלפן און דער סטאַרשי-סטראַזשניק, מיט וועלכן אייזיק האָט געסטראַשעט — אויך נישט. און מען האָט די יינגען געמוזט נאָכגעבן, פאַרקירצן דעם „אַרבעטס-טאָג”... און נאָך גיכער די יינגען זענען אַוועק צו דער אַרבעט, זענען שוין אַנדערע אַרויסגעקומען אויף זייער אָרט. אויך מיט די הענט אין די הויזן-טאַשן. אויך געמאַכט רעדלעך, און געהאַלטן זיך נאָר אין איין סודען... האָט זיך דאָס געשטעלט אַ זומער, אַז מען האָט דעם מאַרק נישט ליידיק געלאָזט אויף איין מינוט — נאָר שטרייקן און שטרייקן. עס האָט קיין איין פאַבריקל נישט אויסגעמיטן; אַ פאַרשלעפּטע קרענק. און אַז עס קומט אַ שבת אינדערפרי, די זון שיינט, שטיפט די חברה אין גאַס אַרום, אין די שבתדיקע סאַקלעך, מיט אויסגעפּוצטע קאַמאַשלעך און ווייסע קעלנערלעך אויף די העלזלעך. און אין שול איז שטיל, ווי אין אַ גן-עדן... דער שמש קלאָגט זיך, אַז ער האָט קוים אַ מנין... און יונה-בעל-סופר, אַז ער גייט מיט זיין מנין אַהיים פון שטיבל און דערזעט די חברה אויף דער גאַס, באַפאַלט אים אַ גרויס טרויעריקייט און ער זיפצט אָפּ: רבונו-של-עולם, איך פאַר מיין חלק בין זיי מוחל...

און נאָך דעם עסן מאַכן זיך ווייטער רעדלעך אויף דער גאַס, די „טשיינע” איז שוין פול אָנגעפּאַקט. דער גאַרבער-פּאַך — יידן שוין מיט בערד — זענען אויך געקומען, מען זאָל זיי „פּאַרטיילן” פון די קאַפּיטאַליסטנס הענט... זיצן זיי אַלע אויסגעזעצט אַרום טיש. און מאָטעלע, דער בעל-הבית — אויבן-אָן, אין קאַפּל אויפן קאָפּ, און מיט די בלויזע העמד-אַרבל.

האַלט ער זיך דאָס קינד אויף דער שויס, און טויבעלע דער־לאַנגט עסן. טוט זיך דאָרט אָפּ אַ שטיקל וועלט — דער עולם אַרום, וואַרפט גלייך־ווערטלעך, אַז מען האַלט זיך בײַ די זײַטן. אַ ייִנג פֿון אַ יאָר זעכצן, שטייט בײַ אַ טאַטן, וואָס האָט לאַכנדיקע אויגן, מיט אַ צוגעשוירן בערדל, פֿעלט עס אים גישט מער, נאָר מען זאָל עס אַ צי טון. זאָל עס אַליין לאַכן, — שטייט ער, דער ייִנג און „מעלקט" אים בײַ אַ קנעפּל, און טענהט עפּעס צו אים, גיט אים עפּעס צו פֿאַר־שטיין, און ווען מען דאַרף שאָקלט ער צו מיט די הענט, רעדט אַ ביסל הייסער און גאָרעט אַרײַן אין אים, דער טאַטע, וואָס שטעלט אַזוי די אויגן אויס, זאָל אַ שטיקל באַגריף קריגן...

כאַפּט אָבער פּונקט עמעץ אָן דעם פּאָטער בײַם אַקסל:

— יואלקע, יואלקע! — בײַזט אַ שיין לײַט, זע איך; דער זון לערנט גאָר ד י ך...

— מעגסט דיך אויף אים פֿאַרלאָזן... — ווינקט דער טאַטע מיט די ברעמען און דער דאַשעק ווינקט מיט.

— הער־זשע... — ציט דער זון דעם טאַטן בײַם בערדל, יענער אָבער לאָזט נישט אָפּ:

— און מיר, יואלקע, אין זײַנע יאָרן?...

— האַ!... — טוט יואלקע אַ הייב מיט דער האַנט איבערן קאָפּ — האָב איך שוין געהאַט חתונה געהאַט... „זי" האָט שוין, דאַכט זיך, „געציאַטלט" אויך... מיט אים טאַקע... — ווינקט ער אויפֿן זון.

— ישעיה! — כאַפּט ווידער איינער אָן אַ צווייטן, וואָס זיצט מיט אַ ברייט סאַמעטן היטל אויפֿן קאָפּ און קוקט אין טיש אַרײַן, ווי אַן אָקס אין דער קאָריטע — ישעיה, זאָלסט וויסן, אַז אויף דיר איז געפֿאַלן דער גורל, זאָלסט אין דער מינוט אַראָפּנעמען די לײַכטער פֿון טיש...

ישעיה שווייגט מיט אַ נאַרישן שמייכל אַרום די גלאַנ־ציקע ליפּן און קוקט אויפן עולם מיט קעלבערנע אויסגעגלאָצטע אויגן, צי עס איז אמת... דער עולם האַלט זיך איין נישט אויסצושיסן אין אַ געלעכטער.

— אַנישט — ציט יענער ווייטער מיטן שמייכל אין די אויגן — זאָלסטו געבן אַ האַלבן רובל אויף ביר...

ישעיה שווייגט ווייטער — ביידע פּסקים זענען שווער... און ער ווייסט נישט וואָס צו טון, צי זאָל ער זיך ציפּן ביים קליינעם בלאָנדן בערדל, צי זאָל ער זיך פריער קראַצן אין אַ פּאה פּאַר גרויס עגמת-נפש...

— וואָס שווייגסטו? — מאַכט זיך יענער בייז — לאָז זיך דיר דאַכטן, אַז דאָס זאָגט דיר צאַלקע משמש אין גרינעם שלאָפראָק און הייסט דיך שטעלן אַ פּאָר פלעשלעך ביר?...

— איך שעם מיך צו זאָגן... — ענטפערט ישעיה און טוט אַ שמייכעלע.

דער עולם פּלאַצט אויס מיט אַ געלעכטער.

— קאַלב איינער דו, פאַרוואָס ביזטו אַליין נישט אַהער־געקומען, נאָר מען האָט געדאַרפט צוויי מאָל נאָך דיר שיקן!

— איך האָב געוויגט דאָס קינד... — האָט ער קוים אַרויסגעשטאַמלט. און דאָס אַרומיקע הילכיק געלעכטער האָט זיך נאָך שטאַרקער צעקייקלט איבער דער שטוב.

און באַלד האָט זיך אַ פּעסעלע ביר באַוויזן, מיט אַ מאַשינקע, און דער עולם האָט גענומען טרינקען.

איטשעלע איז אויך אָנגעקומען און אין שטוב איז נאָך פרייליכער געוואָרן.

נאָך די ערשטע גלעזער ביר, אַז די פּנימער האָבן שוין אָביסל געפלאַמט, האָט איינער אַ פּאַטש געטון אין טיש אַריין:

— קינדער, אַ תּקיעת־כּף זיך געבן, די פֿאַבריקאַנטן, די הינט, אַנצופֿלערנען!...

— קינדער! — האָט אַ צווייטער אַ פּאַטש געטון — עס וועט זיי די כאָלערע טרעפֿן, איינס ביי איינס!...

— קינדער! — מאַכט אַ דריטער — אַזאַ באַנדיט ווי מיינער איז, זעט מען נישט אַזוינס!...

— קינדער, — טוט איטשעלע אַ שפּרונג אַריין אין דער מיט מיטן גלאָז ביר אין דער האַנט — איר האָט דאָך נאָר שטענדיק צו טון מיט די פֿאַבריקאַנטן... איז אמת?... און איך, איך, זעט איר, האָב גאָר אַן אַנדער מזל — — איך האָב גע־אַרבעט איינציקע צוויי חדשים ביי שמואל־טויבעס, זאָלן מיר אַזוי לעבן — גיט ער אַ דריי אַרום מיטן גלאָז פֿאַר די פּנימער — ווי איך בין אים די גאַנצע צייט אַ שותּף געווען צו דעם ווייב...

— גיי, גיי... אַ גארבער־פֿאַבריקאַנט איז גאָר עפּעס אַנ־דערש... אַזאַ באַנדיט ווי דער מיכל איז, — וואַר איך וועל לעבן! דעם ווינטער, הערסטו, האָב איך דאָך געאַרבעט ביי אים, וויל איך איינמאָל ביינאַכט נעמען אַ שטיקל שטעקעלע, וואָס איז געשטאַנען אין ווינקל ביים קוימען, — וויל איך עס נעמען אָפּצויאָגן מיך פֿון די הינט, וואָרן די צויג זיינע האָט געבערעגט אָנצושלעפּן אַ גאַנצע „טשאַטע" פֿאַר דער טיר... וויל איך עס נעמען, גיט ער אודאי אַ קום צו: ניטע!... און נעמט עס מיר אַרויס פֿון דער האַנט... דאָס ווייב, זאָגט ער, דאַרף עס פֿאַר אַ „פּאָמיאַטלע" דעם אויוון אויסצוקערן. איך האָב געמיינט, איך פֿאַל אַנידער... דו פֿאַרשטייסט אַזוינס?... אַ מערכה, הערסטו, די צויג האָט מיך געקענט, האָט זי מיך אַ גאַנצן וועג געלעקט און די גאַנצע באַנדע האָט מיך אונטער־

געפירט מיט דרך-ארץ! אַנישט וואָלט איך צעריסן געוואָרן אויף שטיקער!

— און איך, הערט איר — טוט אַן עלטערער ייד מיט אַ בערדל אַ פּאַטש אין טיש אַריין — איך שריי אײן געשריי. אַז אַזוינס ווי מיינער איז — — האַ, האַ, האַ!... דאָס, ברודער, איז אַ כאַמיקל... אַ שטילס, מיטן קעפל צווישן די אַקסלען... דאָס שטעלט זיך דיר אַרויס באַלד באַגינען פאַר דער טיר אויפקוקן די אַרבעטער. קום איך אַנדערש דער ערשטער — ענטפערט ער מיר גוט יאָר... ווי באַלד שפּעטער — דרייט ער דאָס קעפּ אַוועק אין אַ זייט... נו, איז מען דאָך נאָך אַ מענטש, — מען טוט אַ קוק, ווי יענער אַרבעטער האָט שוין היינט אָפּגעטון אַ וועלט, ווערט מען טאַקע געפּלאַטשט ביי זיך... וואָס-זשע טו איך, דערציייל איך אים אַ מעשה, אַז באשר בכן, דער און דער האָט זיך געהרגעט מיטן ווייב, איז זיך די גאַנצע שטאָט צונויפגעלאָפן און איך אויך... אַזויערנאָך, פאַרשטייט איר מיך... גאָרנישט, פאַר דאָס, צומאָרגנס: מוז איך שוין קומען מיט אַ האַלבע שעה פריער פאַר אַן אַנדערן און קריג שוין דעם ברייטן „גוט יאָר"... און ער ווערט שוין מיט מיר אַ גאַנצער מחותן, דערציילט מיר פון זיינע געשעפטן, אין דער מיט וואַרפט ער מיר אַריין, אַז בכן, איך בין דער בעסטער אַרבעטער... און יענער, יענער טויג שוין היינט אויף אַ כפרה; ווי קומט ער שוין מיט אים איבער צום סוף זמן... און, אַז יענער קומט, גיט ער אים אַ ווייז-אָן אויף די גרינ-גערע שטיקלעך בוקאַטן, כדי ער זאָל מיך קאָנען דעריאָגן און איך זאָל מיך נישט לאָזן... אַזאַ „סיבירניק" איז דאָס...

— מען מוז זיי אָנלערנען, מען מוז! — האָבן אַלע זיך אָנגערופן — אַ שטרייק, אַ שטרייק!

און דאָס האָט שוין געהייסן אונטערגעשריבן די פּאַפּירן.

און דו, ישעיה־קאַלב, וועסט דאָך גיין מאָרגן צו דער אַרבעט, — וועלן דיינע ביינער צעבראָכן ווערן!

צומאָרגנס האָט מען פון ר׳ עוזר גאָרבער אַריבערגעשיקט נאָך יעקל סטאָליאַר. יעקל איז אַהינגעגאַנגען.

ר׳ עוזר, אַ לאַנגער ייד מיט אַ לענגלעך געזיכט מיט אַ צווייִשפּיציקער באָרד, איז געשטאַנען אין טלית און תפילין מיט אַ זילבערנע עטרה איבערן קאָפּ, וואָס האָט אים ביז אין דער העלפט לאַנגער נאָז פאַרדעקט. ער האָט געהאַלטן ביים לייגן די רבינו־תמס תפילין. און ווי ער האָט דערזען יעקל סטאָליאַר, האָט ער אים אָנגעוויזן אויף אַ געבעטער שטול און געבעטן זיצן:

— נו, וואָס וועסטו זאָגן עפּעס גוטס?.. — האָט ר׳ עוזר אָנגעהויבן, זיך אַ וויש טוענדיק מיט דער האַנט איבערן געזיכט און אויסלאָזנדיק ביים שפּיץ באָרד.

— וואָס זאָל איך זאָגן?... — האָט יעקל געענטפערט מיט האַלב־אַראָפּגעלאָזטע ברעמען, עטוואָס אַ הייב טוענדיק מיט די אַקסל.

— מען זאָגט דאָך עפּעס, אַז דו האָסט די גאַנצע דעה... און ביזט נישט קיין נאַר אויך, זאָגט מען... וואָלט איך געוואָלט מיט דיר איבערשמועסן, צי ס׳איז גלייך אַזוי?... מילא איך ווייס; אפשר קומט עס מיר?...

— ס׳איז נישט פאַראַן, צי עס קומט יאָ, צי עס קומט נישט... אַזוי פירט זיך אין וואַרשע אויך, און אויף דער גאַנצער וועלט. אַז מען שטרייקט, שטרייקט מען...

— מילא, שטרייקן איז שטרייקן — אָבער וואָס האָבן זיי מיר נאָך די גוים אויך אַרויסגענומען פון פאַבריק?...

— וואָס דען הייסט געשטרייקט?

— ע, נישט דאָס מיין איך... איך מיין נאָר דאָס, ווי קומט מען עס אַריין צו יענעם באַלד מיט געשלעג?.. זיי האָבן דאָך געכאַפּט אייזנס אויף די גוים. צייט איך לעב! — — מיטגעברענגט נאָך מיכלס אַרבעטער און איך צו מיר אויפן הויף... אין אַ קיטל-הויז טוט זיך דאָך שוין אַזוינס נישט אָפּ...

— ווער איז שולדיק, אַז די גוים האָבן נישט געוואָלט אַרויסגיין אַליין?

— הערסטו, דאָס שריי איך דאָך אויך, אַז די יידן... אין שול אַריין איז גוט צו גיין מיט יידן...

— און אין קאַמף אַריין אויך...

— וואָס פאַראַ קראַמף ווייטער? אַ, אַ, קאַמפּ... יאָ, יאָ... אין הצפירה טאַקע שטייט עס פאַרשטראָכן אין רינגעלעך... נאָר אַזוי צי אַזוי, וואָס ווילן זיי? — — זייט־זשע מוחל, ווי הייסטו, ס׳איז מיר גאָר אַראָפּ פון רעיון, — האָט ר׳ עוזר געקנייטשט דעם שטערן, צולייגנדיק אַ האַנט און ווייטער אַראָפּ־געווישט מיט איר ביז איבער דער באָרד.

— יעקל.

— יעקל?

— זיי ווילן אַ קורצן אַרבעטס־טאָג. דאָס הייסט פון זיבן ביז זיבן, און אין דער מיט — צוויי שעה רו...

— זייער פיין, זייער פיין... — ציט ר׳ עוזר — נאָר איך ווייס נישט, צי דו ביזט עפּעס געניט אין מיין אַרבעט — — ביי מיר אַרבעט מען דאָך נישט קיין יוכטן, נאָר גרינגע לעדער „פּאָדעשוואָנע". על־כן, ביזטו דאָך נישט קיין נאַר... אויב איך דאַרף אַמאָל אַ צוויי־דריי אַרבעטער זאָלן בלייבן אַ ביסל לענגער ביינאַכט, מחמת מען דאַרף איבערגלעטן מיט רעדל, — וואָס טוט מען?..

— נעמט מען אַנדערע מענטשן אויף בײנאַכט.

ר׳ עוזר האָט זיך פאַרטראַכט.

— אַזוי הייסט עס... איין זאַך נאָר וואָלט איך געוואָלט וויסן — האָט ער זיך ווייטער אָנגערופן — כ׳מיין מיט די אַרבעטער טאַקע — — מילא, וואָס איז שייך... ס׳איז דאָך אַזאַ זאַך, וואָס טוט זיך אומעטום דאָס אייגענע, ווי דו אַליין זאָגסט — אויף דער גאַנצער וועלט... און מן הסתם שטעקן דאָס אין דעם מענטשן — קעפּ... וואָלט איך נאָר געוואָלט וויסן, צי קוקט מען אַמאָל אויף יענעמס מעמד אויך... אַ שטייגער, אַ זאַך, וואָס קאָן נישט זיין!.. אָט, ווי למשל, דו זאָגסט אַצינד... קומט אויס, איך זאָל די גאַנצע פאַבריק אָפּשטעלן.. נו, מיין דאגה, וועל איך נישט אַרבעטן...

— שטעלט אָפּ... — האָט יעקל צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ.

— איך האָב פאַרגעסן — מאַכט ווייטער ר׳ עוזר — איך בין אַזאַ נוגש, חלילה, אויפן אַרבעטער, וואָס מען גייט מיר אויסזעצן די מינוט... געוואָלט געשריגן, זיי זענען דאָך נישט קיין דאָקטוירים, זיי זאָלן מיר קוקן אויפן זייגער... וואָרן ווי אַזוי באַגיי איך מיך מיט אַן אַרבעטער?.. איך בין דאָך נישט קיין אַנדערער — מיין שיעור מוז איך מיר אָפּלערנען אַלע אינדערפרי. דערנאָך גיי איך דאַוונען, האָב איך שוין אודאי נישט ז י י אין זין... ווער קוקט זיך אום, צי אַרבעטן זיי, צי באַלאַמוטשען זיי? וועמעס דאגה? איך מיין טאַקע אינדערראמתן, ווער קוקט זיי נאָך? נו, איך בעט דיך זייער, קאָן מען מיר אויסזעצן די שעה?..

— עס קאָן אָבער אַנדערש נישט זיין.

— וואָרן, גלייב-זשע מיר, אַז מיר פּלאַצט אַזוי אויך די גאַל אַכצן מאָל אַ טאָג, ווי אַלעמאָל לויפט אַן אַנדערער אונטערן פלויט אַרונטער, מכלומרשט... פאַרשטייסט, פאַר

אַ תּירוץ... און ווי וועלווועלע שלעפּט זיך מיט דער קאַן, טריט בײַ טריט, פון אונטער דער שאַפע צו דעם ברונעם צו, קאָן אויך דאָס בלוט געזעצט ווערן! איך וואָלט באַדײַ דורכן פענצ־טער אַרויסגעשפּרונגען! אָנגעשעפּט אים די קאַן וואַסער — נאַ דיר און גיי, אַבי מײַנע אויגן זאָלן דאָס נישט צוקוקן... און דו דאַרפסט זען, ווי אַלע גיבן זיך מיטאַמאָל אַ שטעל־אָפּ און וויקלען פּאַפּיראָסן! עס גייט זיך די גרינגע גאַל אָן... כאַפּ איך שוין אַרויס מײַן פּושקע מיט פּאַפּיראָסן און צעטייל — — וואָרן פאַרוואָס? — — בײַ מיר אַן אַרבעטער איז אויך אַ מענטש, גלײַך מיט מיר... נאָר אַצינד, זעסטו, אַז זיי זענען שוין יאָ אַזוי, וועלן זיי בײַ מיר גאָרנישט אויספירן.

— האָב איך נישט וואָס צו זיצן — האָט יעקל געזאָגט, אויפשטייענדיק פון שטול.

ער האָט פאַרקנעפּלט דאָס אייבערשטע קנעפּל פון פּאַלטאָ. אַ זאָג געטון אַ גוטן טאָג און איז אַרויס פון שטוב.

און געווען איז אַ שבת אינדערפרי, ווען איטשעלע האָט געזען, אַז היינט איז די ליבע צייט געקומען, אָפּצורעכענען זיך מיט דער חברה קצבים, פאַרן געשלעג פון ערב פּסח. האָט ער צונויפגערופן אַ מחנה מיט יינגען און איז אַריין אין קליינעם שולעכל, ווו די חברה קצבים דאַוונט באַגינען. האָט דער עולם געהאַלטן אינמיטן „אל אָדון". און ווי זיי האָבן דערזען די באַנדע, איז זיי וואַרעם געוואָרן אין די לייבער און האָבן אַרויפגערוקט די טליתים העכער איבער די קעפּ, געמאַכט זיך פאַרטיפן אין בעל־תּפילהס קול און נאָכגעזאָגט וואָרט בײַ וואָרט מיט אַן אײַנגעהאַלטענעם אָטעם... און דער־ווײַל האָט חברה געפינקלט מיט די אויגן און געזוכט עפּעס

אַן אָנהייב. ביז איטשעלע האָט זיך אַ לאָז געטון צו זעליג שינדער, דעם שטאַרקסטן קצב, און איז אים פאַרפאָרן צווישן די אויגן, אַז עס האָט אַ הילך געטון! דאָס גאַנצע שולעכל איז פאַרגליווערט געוואָרן און שטיין געבליבן מיט אָפענע מיילער און אויסגעגלאָצטע אויגן. און באַלד איז געוואָרן אַן אויסגע-שטרעקעריי פון הענט צו די הענגלייכטער, און עס איז גע-וואָרן אַ געפליקעריי פון עסעס (רערן), אַז מען האָט געמיינט, דאָס גאַנצע שולעכל קערט זיך איבער. און חברה זענען באַלד אַרויף אויף טישן און בענק, און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַן אויסגעמישעריי און אַ געדרייעריי פון הענט איבער קעפ און קעפ איבער הענט, מיט אַ געשטיקעריי און גערייסעריי און אַ מין ווילד אַרומכאַפּן זיך, מיט אַן איינגעהאַלטענעם אָטעם. און מען האָט מער נישט געהערט, ווי דאָס שאָרכן פון די הענט, וואָס האָבן זיך געהויבן איבער די קעפ און דאָס שאָרכן פון די טליתים, וואָס האָבן זיך דערצווישן געפלאָנטערט. און איי-נער דעם אַנדערן און אַלע אינאיינעם האָבן זיך געריסן, גע-שלעפט ביי די קעפ, געשטיקט און געבערענט מיט די אויגן, מיט אַ ווילדע אָנגעצונדענע תאוה, איינער דעם אַנדערן אין די העלזער אַריינצוקריכן, און פלוצלינג האָט עס אַ קנאַק גע-טון איבערן גאַנצן שולעכל: מיט אַן אימפעט פון אַ געוואָרפענע, צערייצטע חיה, האָט אויסגעריסן אַ פוס פון שלחן און פאָרט שוין מיט אים איבער קעפ. עס ליגט אַ יינג אויף זעליג שינ-דער, איבער דער ברייט טיש אַריבערגעקראָכן, און דריקט אים ביים האַלז, אַז דער קאָפּ פאַררייסט זיך איבערן קאַנט פון טיש. עמעצער אין אַ טלית ליגט, און מען קנאַקט צו מיט די פיס. אַ גאַנצע קופּע האַלטן זיך צוזאַמען ביי די קעפ, איינ-נעטיפּט און איינגעביסן מיט די הענט און מיט די ציין איי-נער אין אַנדערן, איינער אין אַנדערן, און די גאַנצע קופּע,

די שווערע, צונויפגעקופּלטע, אומגעלומפּערטע קופּע, האָט אויסגעזען ווי איין גרויסע חיה מיט טויזנטער רירעוודיקע גלידער, וואָס גראָבט און אַמפּערט זיך און רוקט זיך און שלעפּט זיך איבער אַלע ווינקלען. טייל זענען געפאַלן און האָבן זיך נאָכגעשלעפּט מיט איינגעגראָבענע הענט און פיס אין טליתים. געשלעפּט און געפאַלן, געפאַלן און געשלעפּט, און ווייטער זיך איינגעגראָבן איינער אין אַנדערן, איינער איבערן אַנדערן, און אַלע אינאיינעם, ביז עס האָבן זיך שוין אַ פּאָר קרעכצן, ווי פון באַהאַלטענע ווינקלען אַרויסגעריסן. נאָך אַ נצחון און נאָך אַ נצחון, און די הענט איבער די קעפּ און דאָס וואַרפן זיך איינער אין אַנדערן און איינער איבערן אַנדערן האָט אָנגעהויבן צו גיין רעגלמעסיקער, גלייכגילטיקער, נישט געזוימט און נישט געאַמפּערט, נאָר געהויבן די הענט און אַראָפּגעלאָזט, געהויבן און אַראָפּגעלאָזט. אַ שטויס אַהין, אַ שטויס אַהער. און װעלכע עס האָבן זיך ביי די האָר געריסן, האָבן זיך שוין גלאַט געהאַלטן, ווי פּאַר אַ משכון נאָר... מען האָט געשפּירט, ווי דער איינגעהאַלטענער אָטעם האָט שוין נאָכגעלאָזט, ווי די לופט איבער די קעפּ פאַרכאַפּט שוין נישט אַלץ מיט אַ פאַרשלינגענדיקן אָטעם, און האָט שוין אַ ציטער געטון, ווי אַרום אַ דריידל, וואָס האַלט שוין אין פאַלן... און פּלוצלינג, אין אַלע ווינקעלעך אויף איין מאָל, זענען אַלע פּנימער שטיין געבליבן, ווי אָפּגעשמועסט זיך, מיט אַראָפּגעלאָזטע הענט און געקוקט זיך אין די אויגן אַריין, ווי פרעגנדיק זיך, וואָס דאָ איז געווען... עס האָט אויסגעזען, אַז מען װעט זיך באַלד פאַרוווּנדערט צושאָקלען מיט די קעפּ... נאָר איינערביים אַנדערן האָט שוין דערזען דאָס בלוט אויפן פּנים און איז צו זיך געקומען... נאָך אַ מינוט און איטשעלע איז שוין געשטאַנען, אַרומגערינגלט מיט זיין חברה, ביי דער טיר, נאָך מיט דעם

פּוּס פון שלחן אין דער האַנט; אין גאָלן קאָפּ, די האָר צע־שויבערט און געקוקט מיט אַ מידן שמייכל אויף די פאַרבּרענטע ליפּן, צום עולם אין די אָפּגעריסענע טליתים. עמעצער האָט אים דאָס היטל דערלאַנגט, האָט ער עס אָנגעטון, אַרויסגעלאָזט דאָס האָלץ פון דער האַנט און איז אַרויס מיט דער גאַנצער חברה אויף דער גאַס, מיט צעקרעלטע פּנימער; די היטלען און די האָר צעקנוידערט, די הענט פאַרבּלוטיקט.

דאָ האָט מען באַגעגנט יעקל סטאָליאַר, אין אַרומגע־רינגלט אים מיט אַ פריייד אויף די צעריסענע פּנימער. זיין בלאַסלעך געזיכט האָט אויך געשמייכלט, קוקנדיק אויף זיין יינג חייל: עס שאַדט נישט אַמאָל „טעראָר" אויך... האָט ער גוטמוטיק מיטן קאָפּ צוגענייגט.

האָבּן זיך אָבער פאַרנאַכט, אויפן שול־הויף, די קצבים מיט די פורמאַנעס געמאַכט איין האַנט, אַז ווי מען וועט פּאַקן אַן אחדות־מאַן, זאָל מען אים אַ זייט אונטערהאַקן. האָט דאָס גאַנצע שטעטל זיך געשראָקן: מי יודע, וואָס דאָ קאָן נאָך אַרויסקומען... ווי אָבער עס איז געקומען נאָך די וואַרשעווער „יאַזדע", האָט מען גאָרנישט אָנגעהויבן צו וויסן פונוואַנען און פון וואָס, זענען די פורמאַנעס צוריקגעקומען מיט ליידיקע וועגן, מיט געשוואָלענע קעפּ און צעהרגעטע פּנימער, אַז מען האָט קיין אויג נישט אַרויסגעזען. דאָס האָט מען זיי אין „זאַ־יאַזד" אַזוי צורעכט געמאַכט און אַרויסגעטריבן מיט די ליידיקע וועגן. האָט דאָס גאַנצע שטעטל די קעפּ אַראָפּגעלאָזט. און מענדל־לייזערס דעם שניט־סוחר, האָט מען אַ מעסער פאַררוקט אונטערן אָרעם — הלואי זאָל ער די נאַכט אויסהאַלטן.

האָבּן ווייבער אָנגעהויבן צו שעלטן שטילערהייט, מיט אַרויפגעלייגטע הענט אויף די מיילער. מענער זענען אַרום־געגאַנגען אָנגעבלאָזן, און דאָס יינגוואַרג האָט די קעפּ אויפ־

געהויבן און געקוקט יעדערן מיט אַ שמייכל אין די אויגן אַריין...

מען האָט אָנגעהויבן צו מאַכן אַלע פאַרנאַכט פאַרזאַמלונגען אונטערן בית-עולם, אָדער אונטערן „צמענטאַזש", און זעליג שינדער מיט נאָך קצבים און בעלי-עגלהס, גאַנצע ריקים, מיט די גרינגע גאַרטעלעך, האָבן זיך אויך אָנגעהויבן נאָכשלעפן נאָכן יינגוואַרג אויף די פאַרזאַמלונגען, מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ אַזוי האָבן געביסן די שפּיצן פון די בלאָנדע בערדלעך — הייסט עס, אַז זיי ווילן זיך אויך איינקויפן אין דער חברה „אחדות"...

ווערט אונזער שטעטל מיט איר גרויסער קראַפט און שטאַרקער באַוועגונג באַוווסט אין אַלע שטעטלעך אַרום און אַרום, און עס קריגט שוין קאָמוניקאַציע מיט שעדלעץ און מיט ראַדאָם אויך... גייט נישט אַוועק די וואָך, וואָס עס זאָלן נישט אַדורכפאָרן אַ צוויי, דריי, פון יענע פאַרשווינדלעך — שוין אמתע בונדיסטן.

האָט זיך אָבער די פּ. פּ. ס. אין וואַרשע דערוווסט, וואָס פאַראַ שטאַרקע באַוועגונג ביי אונז איז; ווי דער בונד שפּרייט אומעטום אויס זיינע פליגל, נעמט פּ. פּ. ס. און שיקט אַראָפּ און באַזעצט אין אונזער שטעטל אַ באַשטענדיקן חברה-מאַן, עפּעס דערצו צו טון. האָבן מיר שוין ברוך-השם אַ פּ. פּ. ס.ניק אויך, אַ יינגערמאַנטשיק מיט אַ בלאַס פּנימל, נאָר אַ שלאָפּראָק אים אָנצוטון. הייבט זיך ערשט אָן אַ נייע מעשה מיט פאַרזאַמלונגען, אין דעם גערטל גאָר, אונטערן קלויסטער. איטשעלע טאַנצט שוין אויף צוויי חתונות. איז אָבער די שעדלעצער אָרגאַניזאַציע דערפון געוואָר געוואָרן, שיקט זי ווייטער אַראָפּ אירע צוויי מענטשן, אויף אַ דיסקוסיע!

לויפט שוין דאָס יינגוואַרג אַרום, ווי פאַרסמט — אַ

דיסקוסיע, אַ דיסקוסיע... און מען קוקט יעקל סטאָליאַר אין די אויגן אַריין, און מען קוקט שוין אויס, עס זאָל נאַכט ווערן.

איז טאַקע אַ שיינע ליכטיקע נאַכט געוועזן. די לבנה האָט געשיינט און דער עולם האָט זיך פאַרזאַמלט אויף דער לאָנקע ביי דעם טייך. אפילו ראובן סטעלמאַך, שוין אַ מענטש אין די פערציקער יאָרן, מיט אַ שוואַרצער רונדיקער באָרד, און וואָס גיט זיך שטענדיק אָפּ מיט אַהיימטראָגן לונג-און-לעבער פון די יאַטקעס, אָפּבראָטן און אויפעסן, אפילו ער איז אויך אַרויסגעקומען, אין די נאַקעטע העמד-אַרבלעך, אין בלויזן וועסטל און מיט אַ קאַפּל אויפן קאָפּ, און האָט אויך געוואָלט אָנקוקן די דיסקוסיע. איז טאַקע געווען אויף עפּעס אַ קוק צו טון. די לאָנקע אַרום און איז פאַרגאָסן מיט אַ טוי-זילבערנעם טייך, און אינדערמיט שטייט חברה איינגעטיקט. עס זעט אויס ווי אַ שוואַרצע קופּע; אַ שוואַרצן פלעק האָט די נאַכט דאָ אַרויפגעוואָרפן! און די קופּע שוויגט מיט איינ-געבויגענע קעפּ צום סאַמע מיט, פונוואַנען די דיסקוסיע לאָזט זיך הערן. פריער האָט זיך אַ שטעל אַנידער געטון דער שעד-לעצער קעגן דעם וואַרשעווער פּ. ס.ניק, דערנאָך — דער צווייטער, און דער עולם אַרום איז געשטאַנען אויף די שפּיץ נעגל, מיט אויפגעהויבענע קעפּ און אויסגעצויגענע העלזער, אַלע צוזאַמענגעגאָסן, באַלייגט אַרום און אַרום, אַז דאָס פעלד איז אַזש שוואַרץ געוואָרן — איין געדיכטע מחנה, איין שוואַרצע שטיל-שווייגנדיקע קופּע — און די דיסקוסיע ציט זיך און ציט. פּנים אל פּנים, ווערטער אויף ווערטער, וואָס אַמאָל שטאַרקער, הייסער און געשווינטער, אַז עס האָט געהאָגלט מיט ווערטער. ווערטער זענען געפלויגן איינס איבער ס'אַנדערע, איינס איבער ס'אַנדערע, און געטראָפן זיך, ווי הייסע, פייפנדיקע קוילן.

— עס איז אָן אַן ענדע, — האָט פּלוצלינג איינער פון די שעדלעצער אַ רוף־אויס געטון:

— חברים, ברידער, איר זענט איינשטימיק מיטן בונד?..

— יאָ, יאָ!! — איז געוואָרן אַ געשרייעריי.

— ברידער, חברים, — האָט דער פּ. פּ. ס.ניק אויך געמאַכט די אייגענע קונץ — איר זענט איינשטימיק מיט די פּ. פּ. ס.?..

— יאָ, יאָ!! — איז נאָך אַ העכער געשריי געוואָרן.

איז ווייטער נישט געווען וואָס צו מאַכן — האָט ערשט יעקל סטאָליאַר געגעבן זיך אַ שטעל אַנידער מיט די צוויי שעדלעצער באַזונדער און אַ רוף אויס געטון:

— איך גיי אַרונטער אונטער דעם „בונד"!... — האָט זיך שוין דער גאַנצער עולם געוואָלט אַ לאָז טון אַהין, האָט אָבער דער וואַרשעווער אַ רוף געטון צו זיך, איז מען צו'ן אים אויך צוגעשטאַנען. און דער עולם האָט זיך צעשפּאָלטן אויף צווייען. נאָר איין איטשעלע איז געבליבן שטיין אַ ווײַלע אינ-דערמיט, און איז דערנאָך, וואָס אַמאָל צוגעלאָפן דאָ אַהין, צי דאָ אַהער. וואָס איז די נפקא-מינה? — האָט ער גע-טענהט.

האָט איין צד אָנגעהויבן צו זינגען, האָט דער צווייטער צד נאָך העכער אָנגעהויבן. איז געוואָרן אַ גערזינגעריי, אַז די פּאַבאָרקעס פון הויף מיט די באָרוועסע שיקסעס, מיט ווייסע פּאַטשיילעכלעך אויף די קעפּ זענען געקומען צו לויפן, און האָבן זיך געשטעלט פונווייטנס און געקוקט אויפן שוואַרצן וונדער. האָבן די שעדלעצער געזען, אַז יענע ווערן אויך נישט מיד זינגענדיק, און עס איז ווייטער נישט וואָס צו מאַכן— האָט איינער אַ כאַפּ אַרויס געטון אַ רעוואָלווער און — האָט אויסגעקנאַקט!... האָט עס אַ זעץ געטון, אַ שטיק פייער מיט

אַ רויך, האָבן זיך שיקסעס ביי די קעפּ אָנגעכאַפּט: אָ, ליאַ באָגאַ!!"

דאָס איז דער ערשטער שאָס געווען, דער ערשטער יידי־שער שאָס ביי אונז אין שטעטל.

פון דעמאָלט אָן האָט מען אָנגעהויבן צו פאַרמאַכן די לאָדנס אַזוי ווי די נאַכט פאַלט נאָר צו.

דעם סטאַרשי־סטראַזשניק איז צו דער שווערט נאָך צו־געקומען אַ רעוואָלווער אויף דער זייט... און די טאַנדייט־שניידער, וואָס האָבן ביז אַהער נישט געוואָלט צושטיין צו די אַחדותניקעס, האָבן זיך אויפגעהערט אַקייגנצושטעלן און אויך געמוזט מאַכן אַ שטרייק, אַזוינס, פאַר וועלכן זיי האָבן זיך די יאָר און די טעג פאַרשאָלטן. זיי האָבן געמוזט אויפהערן צו נעמען אַרבעט אַהיים. געמוזט נעמען די מאַשינען אויף די פּלייצעס און איבערטראָגן צו די טאַנדייטער, צו די באַלעבאַ־טים אין שטוב אַריין, אַרבעטן. האָבן זיי געזיפצט. טאַטעס האָבן זיך שטיל געקלאָגט: מען האָט מיט אַ מיידל אַ שידוך צו טון, עס דאַרף קומען אַ חתן, אַ מחותן אין שטוב אַריין און דאָ האָט מען אפילו דאָס מאַשינדל אויך אַרויסגעטראָגן...

אַזוי איז עס געגאַנגען אַ טאָג אום אַ טאָג און, אַז אַ מאַמע האָט געדאַרפן אַ קינד איינצושלעפן, האָט זי געסטראַ־שעט: „שלאָף, וואָרן איך גיי רופן די שטרייקער"... אַז צוויי זיצערקעס אין מאַרק האָבן זיך געקריגט, האָט איינע דער צווייטער אַ מורא געמאַכט: „נו, נו — איך וועל נאָר אַ זאָג טון מיין חיימלען. וועט מען דיר שוין דאָס מולטערל איבער־

814 ... דער ... פּריץ־שול

דרייען״... און, אַז איינער אַ יינג, וואָס האָט אַ גאַנץ יאָר אַ ליבע געפירט מיט אַ חסידיש מיידל — זומער אונטערן בית־עולם און ווינטער אויפן אַפּטייקערס גאַניק, אַ חוץ בריוועלעך, וואָס ער האָט געשריבן צו איר, וואָס „צייכנט זיך אויס מיט איר טייערן „באָמען״ פייגעלע גרינבלאַט״, — האָט ער אַצינד שוין אַרויסגעשטעלט דעם פאָטער אירן אַ פאָדערונג, ער זאָל אים געבן די טאָכטער... און איינער, אַ פינטשעלע, וואָס האָט זיך גערעכנט צו די אחדות־לייט, האָט קיין אַרבעט נישט געהאַט, אָדער נישט געוואָלט אַרבעטן און האָט זיך דערווייל געכאַפּט צום האַנדל, אויפצוקויפן וואָס אַ דאָרפס־ייד ברענגט אין שטאָט אַריין: אַ פור אויבס, דאָמבּ, אָדער האָניק־קוועטשעכץ,— האָט פינטשעלע, ווי באַלד מען האָט אים נישט געוואָלט פאַר־קויפן, געדאַרפט צולייגן אַ פינגער צו דער נאָז, געבנדיק אָנ־צוזעהערן, אַז, אַז... איז שוין גענוג געווען. און טאָמער האָט זיך דער ייד אויסגעלאַכט, האָבן זיך מענטשן ביי די קעפּ אָנגעכאַפּט: ייד, וואָס טוט איר?.. איר שעכט זיך אָפּ, איר וועט זיך נישט טאָרן אין שטאָט אַריין ווייזן... און בּיסלעכ־ווייז, אַז איינער האָט געהאַט אויף דעם צווייטן אַ שווער בי־טער האַרץ, איז מען טאַקע געקומען אין „טשיינע״ אַריין אויף אַ קלאָג. און יעקל סטאָליאַר האָט אַ ווייך האַרץ, קאָן ער נישט צולאָזן קיין „אומרעכט״ און זעט זיך צוצובייגן. עס זאָל נישט געשען קיין עולות. און אַז יעקל זיצט ביי דעם טישל אין אַנדערן חדר, געפינען זיך שוין אַרום אים אַ פּאָר יינגען—חברה־לייט; ביי דער זייט שטייען אַ פּאָר פרעמדע מענטשן, נישט פון „הינעדיקן רייסטער״, נאָר וואָס זענען גלאַט געקומען מיט אַ בקשה׳לע אַ קליינס.

— וואָס האָט איר געוואָלט? — פרעגט יעקל אַ ייד, וואָס האַלט זיך שוין אַ לאַנגע צייט ביי דער באָרד און

צאַפּלט מיט די אויגן צו אים, אַז דאָס היטל מיט דער יאַרמלקע לאָזט זיך אים אַזש אויף אַ זייט אויער אַראָפּ.

— יעקלשי... — בייגט זיך אים דער ייד איבערן אויער — איך האָב מיר געוואָלט אַ פענצטער אויסשניידן אין אונטער־געסל אַריין. אַ כלל — מיטן סטאַרשי־סטראַזשניק בין איך שוין אַדורכגעקומען... האָב איך אָבער מורא פאַרן שכן, ער זאָל נישט קריכן אין קיין העכער אָרט אַריין... בעט איך דיך, יעקלשי.

— נו, נו... — טוט יעקל אַ שאָקל מיטן קאָפּ, אויס־שטעלנדיק צוויי גוטע טויבן־אויגן, און דער ייד וואָלט שוין געגאַנגען שווערן אין טלית און קיטל, אַז עס איז קראַנט...

— און וואָס האָט איר פאַרלאַנגט?.. — ווענדט ער זיך ווייטער צו אַ יינג ווייבל, בלוט־און־מילך, וואָס איז געשטאַ־נען אין אַ זייט, איינגעהילט אין אַ פאַטשיילע.

— איך בין פון סטאָצעק... — הייבט זי אָן שעמעוודיק, מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן — האָב איך אַ מאַן, אַ חסיד... נישט צו גאָט און נישט צו לייט... איך בין אַ גייטאָרין און מוז נאָך אים געבן צו עסן. קאָן נישט זיין צווישן אונז קיין לעבן... יאָג איך מיך מיט אים אַרום שוין אַנדערטהאַלבן יאָר וועגן אַ גט — איז אָבער ביי אונז אין שטעטל נישטאָ קיין טייך, וואָס זאָל האָבן אַ נאָמען... און מיטן פאָרן אין אַן אַנדער שטאָט אַריין שלעפּט ער אָפּ... און איך האָב מיך נישט צו וועמען צו ווענדן... נישט קיין פריינט און נישט קיין קרובים...

דאָס הערט שוין יעקל אויס מיט מער אויפמערקזאַמקייט. עס געפעלט אים זייער, וואָס זי איז אַ גייטאָרין — זי „פּראָ־דוצירט"... איז אַ נוצלעך גליד אין דעם „געזעלשאַפטלעכן אָרגאַניזם"... און ער פרעגט זיך אויס איינציקווייז, צי איז זי עפּעס אַ באַלעזענע, און דער עיקר, צי קאָן טאַקע נישט

זיין קיין לעבן צווישן איר און דעם מאַן. און אַז ער זעט איין, אַז זיי זענען „צוויי פאַרשידענע וועלטן", שאָקלט ער י׳ אויך צו מיטן קאָפּ... און די חברה יינגען, וואָס שטייען דער־ביי און קוקן זיך איין מיט אָפענע מיילער און אויגן אין דעם ווייבלס געהייטלט געזיכט, דערהיצן זיך, די מענטשעלעך אין די אויגן הייבן אָן צו גלאַנצן, און זיי לייגן איר פאָר, אַז זיי קאָנען טאַקע באַלד מיט איר מיטפאָרן מכח דעם עסק.

טיילמאָל פאַלט אויך אַריין מיט אַן אימפעט אַ יידענע, מיט אַ פאַרדרייטע קופּקע, אַ צעפלאָמט געזיכט, פייערשפּריצנ־דיקע אויגן, און האַלט אויסגעשטעלט צוויי הענט מיט לונג...

— זעט, מענטשן־קרוין... — ציטערט זי אַזש — מען נעמט, מען בינדט מיר אָפּ די קאַץ, אויף צו־להכעיס, זי זאָל מיר די לונג פון קיישל אַרויס אויפפרעסן און די רעשטע אין זאַמד אויסגאָרען!.. — קלאָגט זי זיך אויף די שכנים.

און אַז יעקל שווייגט, רעדט זי זיך פון האַרץ אָפּ, ווערט אויך אַ קאָפּ לייכטער...

יעקל הערט אַלץ אויס, נעמט אַלץ צו, און דערפאַר האָט אים דאָס שטעטל ליב געקריגן. מען רופט אים שוין הינטער־ווייַלעכץ „ר׳ יעקעלע דיין"... און אין די אויגן לויבט מען אים אין טאָג אַריין פאַר זיין גוטסקייט, פאַר זיין חכמה... אפילו ביים סטאַרשי־סטראַזשניק אין די אויגן האָט ער אויך בושא־חן געוועזן: „יעוורעיסקי קאָראָל" רופט ער אים. און דער „סודיאַ", וואָס קומט צו פאָרן איינמאָל אין חודש אויף אַ פּאָר טעג אָפּצופּאַרטיקן די היגע לאָדעניש, קאָן זיך גאָרנישט אָפּ־וווּנדערן, וואָס פאַר אַ פיין שטעטל דאָס איז געוואָרן, אויס פּראָשעניעס, אויס אַלץ...

נאָר איינער איז שטאַרק ברוגז אויף די אַלע מעשיות. דאָס איז דודל ראָזענצווייג. דאָס איז אַ יידל אַ רירעוודיקס, מיט לויפנדיקע אייגעלעך, מיט ניין מאָס רייד, שפּרינגט ביים רעדן אין די אויגן אַריין, כאַפּט זיך מיט הענט און מיט פּיס אויף יענעם. ער איז אויך אַ גמרא־קעפּל, ווען מען דאַרף; אַן עצה־געבער און אַ שטיק אַדוואָקאַט.

עס קומט אַריין אַ ייד מיט אַן עסק, גיט ער באַלד אַ דריי אַרויס דאָס ברענענדיקע לעמפּל, וואָס שטייט אויפן טיש אונטער אַ בלאָען שיין. שפּרינגט צו צום ספרים־שענקל, כאַפּט אַרויס אַ ספר מיט דראָבנע אותיעלעך און ציפערן ביי די זייטן — בלעטערט, בלעטערט, און טוט זיך אַ שטעל אָפּ אויף איין אָרט מיט לויפנדיקע אייגעלעך איבער די שורהלעך, אַ לייג צו אַ האַנט צום שטערן, אַ וויש אַראָפּ ביז איבערן קליינעם בערדל, און באַלד צוריק אַ הייב אויף דעם קאָפּ:

אַ — הום... — זעץ דיך, זיי־זשע מוחל — טוט ער פּלינק אַ וואָרף איבער מיט די אייגעלעך אויף אַ ליידיקער שטול. — אַזוי פאַרשטייסטו מיך... עס איז אפילו אַ פאַרפּלאָנטערט עסק, נאָר מער נישט, ביזט דאָך געקומען צו מ י ר... וועט מען זען אַן עצה... קודם־כּל, פאַרשטייסטו מיך, איז אַ פּראָשעניע, און טאַקע באַלד מיט דעם סטאַטיאַ „טשיסטאַ־טריסטאַ סאָראָק פּיאַט"... וואָס איך האָב דאָ ערשט טאַקע אויפגעזוכט עקסטרע פאַר דיינעטוועגן, פאַרשטייסטו מיך... און אַזוי, פאַרשטייסטו מיך, וועט עס שוין גיכער זיין אין אָרדענונג...

— יאָ, יאָ... דודשי — שמעלצט זיך דער ייד אין אים פאַר נחת -- איך וויים, אַ גמרא־קעפּל...

און דודל ראָזענצווייג גיט באַלד אַ קלינג אָן אין אַ ביינערן מויער־קעפּל אויפן טיש און עס קומט אַריינצופליען

אַ זינדל, אַ פּאַצעטל, אַ האַזל מיט אויפגעשטעלטע אויערלעך און האַלב-צוגעמרוזשעטע אייגעלעך:

— וואָס פאַרלאַנגט דער פּאָטער?..

— נעם נאָר געשווינט די פּעדער אין דער האַנט אַריין...

„יעוואָ" אַזוי און אַזוי... — טוט דודל ראָזענצווייג אַ דיקטיר, און דאָס זינדל, וואָס זיצט שוין מיט דער פּעדער איבערן פּאַפּיר, מאַכט אַ געדרייעלע מיט אַ ריץ און די פּעדער הייבט אָן סקריפּען, צוטאַנצנדיק און דער פּאָטער דיקטירט ווייטער, אַרומגייענדיק איבערן צימער אינם ציצענעם שלאָפראָק: אַזוי ווי דער „לעווי גרינשטיין" האָט מיר „מנשה חומר׳ו" אַזוי און אַזוי... לכן — „פּאָטעמאָו" הייסט עס, האָב איך גרויס „טשעסט", און אַזוי ווייטער, די סטאַטיאַ — די און די...

פּאַרטיק. דער ייד חתמהט אונטער... עס וועט שוין זיין גוט!..

קומט ווייטער אַריינצוגיין דעם אייגענעמס בעל-דבר, דער „לעווי גרינשטיין" און בעט אים אויך דאָס אייגענע: דודשי... קרויניש׳... טוט ער ווייטער אַ כאַפּ דעם אוסטאַוו און געפינט פאַר אים אויך אַ טשיסטאַ־טריסטאַ, נאָר שוין סאָראָק שעסט... און עס וועט אויך זיין אין אָרדענונג...

אָט דעם פאַרשוין האָבן די אַלע מעשיות פון יעקל סטאָליאַר נישט געקאָנט געפעלן. ער גייט אַרום מיט אַ פינצ־טערן בליק. און דערזעט ער יעקל סטאָליאַר אויף דער גאַס, זעט מען באַשיינפערלעך, ווי דער מענטש ווערט גרין און געל...

יעקל אָבער האָט זיך געטון דאָס זייניקע, אַלע טאָג זיך אַריינגעכאַפּט אויף אַ פּאָר שעה אין דער טשיינע אַריין און „אָפּגעפּשרט" אַלע „דיעלעס", שטאָטישע און פון דער סביבה... און עס גייט שוין אין נאָמען פון דער „אָרגאַניזאַציע"... די

אָרגאַניזאַציע — הייסט עס — האָט באַשטימט, און מען ווייסט שוין ווּעמען מען מיינט... עס קומט אַריינצוגיין אין טשיינע דער אייגענער פינטשעלע טאַקע, וואָס שרעקט די דאָרפס־יידן, און דערציילט יעקלען אַ מעשה, גלאַט אין דער וועלט אַריין, פון זיין זיידן, וואָס עס קומט אים טויזנט גילדן ביי איינעם, לאָזערן, וואָס האָט דאָס געוועלב... מיינט יעקל, אַז ער דערציילט אים גלאַט אַ מעשה און פינטשעלע פוילט זיך נישט טאַקע באַלד אַריבערצוגיין צו לאָזערן אין געוועלב אַריין:

— זאָלט איר וויסן, ר׳ לאָזער, די אָרגאַנזאַציע האָט באַשטימט, איר זאָלט אָוועקגעבן מיין זיידן די טויזנט גילדן...

— קינד — הייבט יענער אָן צו בעטן — דו ווייסט דאָך נישט די גאַנצע זאַך, ס׳איז דאָך שוין אַ מעשה פון אַ יאָר פופצן צוריק, דיין זיידע איז נאָך געווען דעמאָלט אַ „פּשי־סטאַווצע"... האָט ער מיר געבּרענגט פאַרלעגערטע סחורה, אַ קעסטל פלוימען — הוילער שימל... האָב איך זיי נישט געוואָלט צונעמען, אָבער כ׳האָב דאָך מיך באַלד פאַרגלייכט מיט אים...

ענטפערט פינטשעלע:

— אַנישט וועט מען קישקעס שלעפּן אינמיטן דער גאַס!..

און כאָטש פינטשעלע איז באַלד אַוועק, אָבער דאָס וואָרט „אָרגאַניזאַציע" איז געבליבן... דער ייד ציטערט, דאָס ווייב איז שוין גרין און געל.

און טאַקע דעם אייגענעם פרייטיק, נאָכן מרחץ, ווען לאָזער איז אינדערהיים געזעסן, איינער אַליין, דאָס ווייב מיט די קינדער זענען אין געוועלב געווען, די חלות זענען שוין געווען גרייט צום טיש, מיט אַ ווייס טישטעכל איבערגעדעקט, דאָס גלעזל פון לאָמפּ מיט דער רויטער פאַטשיילע לאָזערס איז שוין אויך געלעגן גרייט אויפן טיש; און ער, לאָזער, האָט דער־

ווייל אַ גלעזל טיי געטרונקען. דערזעט ער ווי די טיר מאַכט זיך אויף שטילערהייט און אַ שטיל קעפּל מיט סודות אין די אויגן, פינטשעלעס אויגן, קוקן אַריין... ווערט אים נישט גוט... דאָס בלוט האָט אים האַסטיק אַ שלאָג געטון אין פּנים אַריין, די אויגן האָבן אָנגעהויבן צו גלאָצן, די האַנט צו ציטערן מיט דעם גלעזל טיי, און ער טוט זיך אַ קער אום פון שטול אַראָפּ, בלייבנדיק ליגן אַ קנויל... פינטשעלע שפּרינגט צו מיט צעמישטע אויגן און מאַכט אַ געוואַלד. כאַפּט אַ שעפּ וואַסער, שפּריצט אויפן געזיכט, רייסט און שרייט, ביז עס איז געקומען אָנגעלאָפן אַ פולע שטוב מענטשן. עס האָט זיך געמאַכט אַ גערייסעריי, אַ געכאַפּעריי און אַ געפּילדער, אַלע מיט איבערגעבויגענע צעמישטע פּנימער; מען פאַלט איבער לאָזערן, מען האָט אים ביי די שלייפן געריסן, געוואַלדן געמאַכט, און נישט געקאָנט אים דערמינטערן. גיט מען אַ גאָס אַ גאַנץ גלאָז קאַלט וואַסער אין פּנים אַריין, רייסט ער אויף די ברעמען, אין די אויגן שניידט זיך אויס אַ שאַרף גלאָצן און ער מאַכט זיי צוריק צו. דער דאָקטאָר איז געקומען, צעיאָגט דאָס רעדל, געהייסן אַ פענצטער אויפמאַכן און האָט אים באַטראַכט. ער ליגט אינמיטן שטוב אויסגעצויגן, דאָס געזיכט שטאַרק געל, און אַלע ווילן דאָס אייגענע גלאָצן מיט די אויגן... דער דאָקטאָר האָט אַ דריי געטון מיטן קאָפּ און שטיל געבליבן. ער האָט אים דעם דופק געהאַלטן, קראָפּליעס געגעבן און דערנאָך געהייסן אים אויפן בעט אַרויפלייגן. צום אַוועקגיין האָט ער געזאָגט עטלעכע מענטשן, שטילערהייט אונטער די טיר: „טאַק, טאַק... אַפּאָפּלעקסיאַ"... און אויסשפּרייטנדיק די הענט, האָט ער אַ קוועטש געטון מיטן קאָפּ צווישן די אַקסלען...

און אַזוי איז טאַקע געווען... נאָך דעם אייגענעם שבת־צו־נאַכטס האָט מען אַ לויה געהאַט בסוד־סודות... ברענענדיקע

לאַמטערנדלעך האָבן זיך ווי גליענדיקע אייגלעך אין דער שטו־מער, פינצטערער נאַכט צום בית־עולם געדוקט און פאַרזונקען געוואָרן צווישן די ווייטע, שוואַרצע קופּע ביימער...

אַ טויט-שרעק איז דאָס שטעטל באַפאַלן, די הייזלעך האָבן אבלדיק אויסגעזען. און שטיל פאַרטראַכט איז איין דעכל קייגנאיבער דעם אַנדערן: היינט דיר, מאָרגן מיר... די הייזלעך שטייען פאַרזונקען אין טיפן שטיל־שווייגן און די פענצטער קוקן מיט אומעט אין גאַס אַריין... יעקל סטאָליאַר און דער וואַרשעווער פּ. פּ. ס.ניק זענען אַרומגעגאַנגען מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ, און מענער און ווייבער מיט בלאַסע פּנימער האָבן זיי נאָכגעקוקט מיט שטילע, אויסגעלאָשענע אויגן... אפילו אי־טשעלען איז דאָס האַרץ איינגעפאַלן און ער הייבט קיין אויג נישט אויף...

— געוואַלט געשריגן — האָט ער געטענהט צו יעקלען און צום וואַרשעווער — ווי זעט מען אַזוינס צו פאַרשווייגן? אַזוינס נישט צו פאַרהיטן?..

און אַז זיי האָבן אים אָנגעקוקט און נישט געענטפערט, האָבן זיך אים די אויגן צעברענט, ווי ביי אַ גזלן:

— האָט מען קיין איינזען נישט, — זאָגט ער, — נעמט מען זיך נישט אונטער!..

און אַז זיי האָבן ווייטער געשוויגן, האָט ער געוואָרפן אַ בליק פון פאַראַכטונג און אַ שפּיי געטון פאַר יעקלס פּנים און איז אַוועקגעגאַנגען.

דערווייל הערט זיך נישט קיין פרייליכס אין וואַרשע, ווי אויך פון אַנדערע גרויסע שטעט — באַקו ברענט... טאַטאַרן שעכטן מענטשן אין די גאַסן. און דאָ, שמועסט מען, זאָל זיך אויך עפּעס נייעס מאַכן „דעם זונטיק“...

און דער זונטיק איז געקומען.

פויערן פון אַרומיקע דערפער, מיט די גראָע סערמינגעס, גראַנאַטענע היטעלעך, גלאַנצנדיקע דאַשקעס און שטיוול מיט הויכע קנאַפל, זענען אָנגעקומען מיט רויטע, צעהיצטע פּנימער און אָנגעהויבן די שטאָט צו פאַרפלייצן. גלחים פון נאָענטע „פּאַראַפיעס" זענען אויך אַהער אָנגעקומען מיט זייערע מחנות. דאָס געזאַנג אין קלויסטער, די פאַרזונקענע טענער פון אָרגל האָבן זיך פון אונטער די הויכע דיקע ווענט אַרויסגעריסן און צעגאָסן זיך איבער די שטילע דעכלעך פון שטעטל, און צע־וויגט זיך אין דער לופט און אָנגעפילט זי מיט שרעק.

און אינמיטן טאָג איז מען אַרויס אויפן אַרומגעצוימטן הויף אַרום קלויסטער — פריער מיט אַ הייליק בילד מיט אַ גאָלדענער קויל אויף דעם שפּיץ, און דאָס האָט אַ בליץ געטון קעגן דער זון מיט מיליאָנען גאָלדענע שפּיזלעך, פלוצלינג אַ שפּראָץ געטון און די אויגן פאַרכאַפּט. דערנאָך אַ פאָן מיט אַ ווייסן איינקעפּיקן אָדלער. האָבן אַלטע לייט געזאָגט, אַז דעם אָדלער האָט מען שוין נישט געזען אַ יאָר דרייסיק. נאָך דעם איז געגאַנגען אַ פאָן מיט רויטע און ווייסע בענדער און נאָך איינער, ווייטער, מיט אַן אויסגעמאָלט בעטל — אויך אַזאַ בילד אַ הייליקס. און די פּענער האָבן געפלאַטערט אין דער הייך איבער דער מויער אַרום קלויסטער, און האָבן הקפות געמאַכט לאַנגזאַם אַרום דער וואַנט, און אַ שטיל איינגעהאַלטן געזאַנג האָט זיך געהערט. ביסלעכווייז האָבן זיך די פּענער דערנענ־טערט צו די אָפענע טויערן, און דערזען האָט זיך אַ מחנה פּנימער, אַ רירעוודיקע מחנה פון פּנימער איבער פּנימער און אַקסלען איבער אַקסלען. גוים אין די גאָלע קעפּ, פייערטעס מיט רויטע און ווייסע פאַטשיילעכלעך, ביז אונטער דער גאָמבע, האָבן זיך דורכגעשלאָגן דורך די ענגע טויערן און געלאָזט זיך, מיט די פּענער פאָרויס, איבערן ברייטן זאַמדיקן וועג, וואָס

ציט זיך אין גרינעם פעלד אַריין. אַקסלען און סערמינגעס און קעפּ איבער קעפּ הייבן זיך און רודערן, איינס נאָך ס׳אַנדערע, איינס נאָך ס׳אַנדערע, אַלץ ווייטער און ווייטער. און פון די אָפענע טויערן קומען אַלץ אַרויס נאָך און נאָך פנימער, עס ווערט זיך, דאַכט זיך, גאָרנישט אויסלאָזן. און אַ לייכטער שטויב האָט זיך אונטער די טויזנטער באַוועגלעכע טריט דערהויבן מיט אַ שטיל נאָכשאָרכן פון אַ ים גראָע סערמינגעס און בלאָע געשטרייפטע „סוקענקעס”. און דער עולם האָט ווייטער גערודערט. קעפּ איבער קעפּ, אויף און אָפּ, אויף און אָפּ, ווי די וועלן איבער אַ לאַנגן שטראָם. די פענער פלאַטערן. פאָרויס גייען די גלחים מיט בלאַסלעכע, רונדיקע געזיכטער, אָנגעטון אין די ווייסע העמדלעך און קאַנטיקע שוואַרץ-סאַמעטענע מיצלעך איבער די קלאָרע שטערנס; אונטער זיי — דער באַראָד, אַ טויזנטיקע מחנה, אַ שווייגנדיקע און אונטערטעניקע, וואָס ציט און ציט מיט שטילע אַראָפּגעלאָזטע געזיכטער אונטער אַן איינגעהאַלטן, טיף געזאַנג. און ווייט, ווייט ציט זיך די לאַנגע שווערע מאַסע נאָך יענעם עק נאָך, ווו די פענער וויען און קאַשפּערן נאָך זיך אין גרינעם פעלד אַריין. און איבערן באַרג, ווו מען נעמט געל זאַמד צו דער פּאָדלאָגע לכבוד שבת, האָבן זיך אָנגעהויבן ווייבער און מיידן צו באַווייזן. און יידן בעלי־מלאכות מיט די נאַקעטע העמד-אַרבל זענען אויך אַרויסגעקומען אַ קוק טון: אַבי, געלויבט צו גאָט, מען מיינט נישט זיי... און ווייבער האָבן אויך גאָט געדאַנקט פאַר דעם חסד, וואָס זיי זענען נישט ווערט. און האָבן אויך גוטוויליק נאָכגעקוקט דעם המון, וואָס האָט זיך געצויגן: זאָל זיין פענער... זאָל זיין אַ האָלץ, אַ שטיין, אַ ביין, אַבי מען זאָל יידישע קינדער לאָזן געמאַך. און ווייט זענען די בלאָע הימלען אָפן געשטאַנען. עס האָט זיך געדאַכט, אַז די וועלט

האָט זיך אַ יום־טוב געמאַכט, טיר און טויער געעפנט און רופט די מענטשן צו זיך אין פעלד אַריין. איטשעלע און יעקל סטאָליאַר און די וואַרשעווער האָבן זיך אויך געשטעלט אויפן באַרג און שטיל נאָכגעקוקט. מען האָט מער נישט געזען, נאָר קעפ־איין און קעפ־אויס, אַ ים גאָלע קעפ, און קעפלעך מיט רויטע און ווייסע פאַטשיילעכלעך, וואָס האָבן אַרויסגעפּעכלט, ווי צעזייטע בלימלעך פון צווישן דער מחנה, וואָס האָט זיך געוויגט נאָך די פענער נאָך. און די פענער האָבן געוויעעט, געפּעלבלט זיך און צעשפּרייט אין דער לענג און אין דער ברייט, און האָבן זיך אָפּגעשטעלט פאַר אַ בוים, און דער גאַנצער נאַראָד איז שטיין געבליבן. דאָ האָבן זיך די וועגן צעשפּרייט אויף צוויי, און אונטער דעם בוים איז אַ קרייך געשטאַנען, איינגעטיפט אינם שאָטן פון די געדיכטע צווייגן. דאָס געזאַנג איז נאָך טיפער געוואָרן און דער נאַראָד שטי־לער... און אָט לאָזט מען זיך שוין אַראָפּ קניען... די גאַנצע מחנה לאָזט זיך אַראָפּ און אַראָפּ, פון איין עק ביז צום אַנ־דערן, ווי די זאַנגען איבער אַ גרויס פעלד, ווען אַ ווינט איז דורכגעצויגן און אַלע קעפלעך געבויגן. איין פאַליע איז איבער אַלע קעפּ פאַרבייגעגאַנגען, אָנהייבנדיק אין איין עק און אויס־לאָזנדיק אין צווייטן עק. אַלץ קניט, אַלץ שווייגט, מיט געבוי־גענע נאַקנס און אַראָפּגעלאָזטע געזיכטער צו דער ערד... און און דאָס געזאַנג פון אויבן צעגיסט זיך אַרום און אַרום נאָך שטילער, נאָך טיפער און נאָך איינגעהאַלטענער, און ווען, דאַכט זיך, אַלע שטילע קעפעלעך, וואָס לאָזן זיך אויף די קניען אַראָפּ, — זיס איינשלעפערן און לאָזן זיי ליגן מיט די פנימער איינגעטיפט אין זייער אייגענער שויס...

און אַ זיסע פאַרזונקענקייט האָט זיך אַרום און אַרום צעגאָסן. דער פלאַץ אַרום און אַרום האָט זיך אין אַ ים

ליכטיקייט אָנגעטרונקען, און די גאָלדענע זון אין בלאָען הימל האָט געקוקט און געקוקט אין דער שווייגנדיקער מחנה אַריין... אַ לייכט ווינטל האָט געפאָכעט איבער די אויערן, גע־האַלזט און געגלעט, און געשפּילט זיך מיט ווייכע בלאָנדע האָר איבער די איינגעשלאָפענע, אַראָפּגעקניטע קעפּ. די פענער האָבן געוויעעט און געצויגן זיך אין דער בלאָער לופט אַריין. די גאָלדענע קויל האָט געבלאַנקט און געבלאַנקט, שטעכנדיק די זון מיט טויזנט פייערדיקע אויסגעשפּראָצטע שפּיזן, און די זון איז געשטאַנען פאַרטראַכט און געטראַכט...

— — — — — — — — — — —

און פּלוצלינג — אַן איבעררייסן פון דעם שטילן גע־זאַנג... אין יענעם עק דערהייבט מען זיך שוין, און קעפּלעך איבער קעפּלעך הייבן אָן כסדר אויפצוקומען.

דאָס געזאַנג האָט זיך אויפסניי דערהויבן און די גאַנצע מחנה האָט זיך אַ ריר געטון, לאָזנדיק זיך ווייטער איבערן וועג אין גרינעם פעלד אַריין. און ווייבער און מיידן מיט יינגען זענען אויפן באַרג געשטאַנען, ווו מען נעמט געל זאַמד אויף שבת און האָבן נאָכגעקוקט.

ווייט איז די מחנה גוויים אַוועק. ווייט, ווי דער ברייטער זאַמדיקער וועג זעט אויס, ווי אַ שמאָל, ליכטיק שלענגל, וואָס שלענגלט זיך צווישן די גרינע פעלדער, באַרג־אויף און באַרג־אָפּ. און די מחנה האָט זיך געצויגן און געצויגן קוים באַר מישן אויג צו דערזען, זי האָט אויסגעזען, ווי אַ שוואַרץ פּאַסיקל אינמיטן פון אַ גרינער וועלט אַרויפגעוואָרפן...

און פון דעם באַרג, ווו מען נעמט געל זאַמד אויף שבת, האָבן זיך יינגען און מיידן אָנגעהויבן צוריק אַראָפּצולאָזן, נאָר

איטשעלע איז געבליבן שטיין אַ פּאַרטראַכטער, מיט ווייטע, אויסגעשטעלטע אויגן.

— לאָמיר גיין. — האָט אים דער וואַרשעווער געוועקט.

— זאָג נאָר, — האָט זיך איטשעלע ווי אויפגעכאַפּט, — וואָס איז דאָס פאַר אַ גאַנג געווען זייער היינטיקער גאַנג?..

— אַ פּראָצעסיע... — האָט דער וואַרשעווער געענט-פערט.

אַ רעליגיעזע, — האָט יעקל סטאָליאַר פאַרבעסערט.

— דו האָסט דאָך עפּעס געהאַט געזאָגט, — מאַכט אי-טשעלע צום וואַרשעווער, — אַז עס וועט אַראָפּקומען אַ וואַר-שעווער קריסט, וועט ער האַלטן אַ „מאָווע" און מען וועט גיין צוזאַמען?..

— האַנט ביי האַנט, פאַרריכט יעקל.

— ע... — גיט דער וואַרשעווער אַ הייב מיט די אַקס-לען, — די היינטיקע איז דאָך גאָר עפּעס אַנדערש... דאָס זע-נען „נאַראָדאָווצעס"...

נאָר איטשעלען האָט עס געקרענקט. אים האָט זיך גע-דאַכט, אַז דער וואַרשעווער האָט עקסטרע אויסגעזוכט אַ גע-בילדעט וואָרט „נאַראָדאָווצעס", אַבי נאָר צו פאַרגלעטן...

— ליגנער דו!.. און דו ווייסט דען נישט, אַז דו ביזט אַ ליגנער?.. — האָט אים איטשעלע אַ זאָג געטאָן.

— האַ, האַ, האַ!.. — האָט זיך דער וואַרשעווער צע-לאַכט.

איטשעלען האָט עס נאָך מער געשטאָכן. אפילו דאָס געלעכטערל, האָט זיך אים געדאַכט, איז בלויז ליגנט... נאָר איבערגעלייגט האָט ער זיך, אַז אים איז שוין אַלציינס — צייט די מעשה מיט לאָזערן דעם געוועלבניק, איז ער שוין סיי־ווי־סיי אויס...

איז אים געווען שווער אויפן האַרץ.

שווערער נאָך איז אים געוואָרן אויפן האַרץ, ווען ער איז אַריין אינמיטן מאַרק און אומגעקוקט זיך אויף די שטילע הייזלעך מיט די האַלב-אויפגעלענטע פענצטער. ער האָט עפּעס דערפילט אַזעלכעס, וואָס ער האָט קיינמאָל נישט אין זין געהאַט. אָט דאָרט הינטער דער שטאָט איז אַזאַ שווערע מחנה געלעגן, און דאָ איז אַלץ אַזוי קליין, אַזוי נידעריק, און „אויף ניכטערן שפּייעכץ האַלט עס זיך״... אים האָט זיך געדאַכט, אַז יענער מחנה זאָל זיך נאָר פאַרגלוסטן, מאַכט זי זיך אַ געלעכטערל — נישט מער ווי אַ גויש געלעכטערל... און יעדער איינציקער פון זיי נעמט זיך פון די הייזלעך אַ באַל מיט אַ פּאָר פּוילע שינדלען אונטערן אָרעם און גייען זיך אַוועק זייער וועגס, איבערלאָזנדיק אַ ליידיקן פּלאַץ...

און אונזער עולם האָט זיך אויך פאַרבענקט נאָך אַ פּאָן. דער וואַרשעווער האָט דאָס איינגעזען און מורא געהאַט, יעקל סטאָליאַר זאָל עס נישט פאַרכאַפּן; יעקל סטאָליאַר ווייטער האָט אויך דאָס אייגענע איינגעזען און מורא געהאַט, אַז דער וואַרשעווער זאָל עס נישט פאַרכאַפּן; זענען איבער נאַכט אויפגעשטעלט געוואָרן צוויי פּענער, אין דער „טשיינע״ טאַקע, און אינדערפרי האָבן זיך שוין יינגען געזאַמלט פאַר די גלעזערנע טירן — שיין ריין, די היטעלעך אָפּגעפּוצט, די פּנימער אָפּגעוואַשן, און די אויגן האָבן געבלישטשעט גאָר יום־טובדיק.

דער עולם זאַמלט זיך, ווערט וואָס אַמאָל גרעסער, די גאַס ווערט שוואַרץ, באַלייגט... און ווו איז דער וואַרשעווער, דער וואַרשעווער?.. האָט איינער דעם אַנדערן געפרעגט, און עס איז געוואָרן אַ געפּאָרעריי, אַ געדרייעריי און מען

איז געלאָפן הין און צוריק, אַז די גאַס האָט נישט גערוט.

— נו, וואָס שטייט מען?.. — חזרט יעקל איבער צום וואַרשעווער נאָך די גאַנצע צייט שווייגן.

— נו גייט... וואָס ווילט איר פון מיר?.. — בלאָזט זיך דער וואַרשעווער אַ קוועטש טוענדיק מיט די אַקסלען, נאָר, אַז יעקל בלייבט צוריק אַנטשוויגן, רופט זיך איטשעלע אָן:

— הער נאָר, וואַרשעווער יאָלד — מיין נאָר נישט, אַז מיר זענען דיינע פרייערס...

— ווער זאָגט, אדרבה, — פאַרענטפערט זיך דער וואַר־שעווער — נאָר איך קאָן נאָך נישט גיין... ווייל איך, מוז איך אייך זאָגן, האָב אַרויסגעשיקט מענטשן דעם טעלעגראַף איבער־צורייסן — — מוז איך אויף זיי וואַרטן...

— אַזוי איז שוין עפּעס אַנדערש... — האָט ערשט אי־טשעלע אַ הייב געטון מיטן קאָפּ. נאָר יעקל איז געבליבן שטיין נאָכמער פאַרזונקען, וואָס דער וואַרשעווער איז פאַר איינער... ווי אַלץ פאַרכאַפּט ער... און יעקלען דאַכט זיך, אַז ער האָט עס אויך אין זין געהאַט צו טון, נאָר עס איז אים גאָר פון זין אַרויס.

עס קומען אָנצולויפן עטלעכע קונדייסים מיט פריילעכע, שיינענדיקע פּנימער, פאַרקאָכט, און די דאַשעקלעך, נעבעך, פאַרדרייט, זיי רייסן זיך אַריין אינמיטן רעדל, צום וואַרשע־ווער, און רוימען אים עפּעס איין, אונטערשטעלנדיק די מיי־לעכלעך אונטער זיין אויער...

— און ווו זענען זיי?.. — פרעגט ער איבער.

— גייען שוין... שוין... איבערגעריסן... עס האָט אַזש אַ ציטער געטון דער דראָט: בר־ר־ר־רר...

און באַלד זענען נאָך עטלעכע יינגען אָנגעקומען מיט נצחון־שמייכלענדיקע אויגן. פאַר זיי איז געגאַנגען איינער

פּאָרויס, אין אַ מאַרינאַרקע מיט שטיוול און אַ רויט שאַלעכל אויפן האַלז, מיט אַ ווייסן שטעקן אין דער האַנט. נאָך פונ־ווייטנס האָט ער עפּעס אַ סיגנאַל געמאַכט: אַ כאַפּ געטון דעם שטעקן אין דער הייך, מיט דעם געבויגענעם הענטל אַרויף, עפּעס אַ ווייז געטון דעם עולם מיט אַ וווּנק־צו אין דער הייך, און אַ שפּרונג־אונטער געטון, ווי מען כאַפּט עפּעס אָן אינדערלופטן. און אַ האַק האָט ער געטון מיט דער שאַרף פון דער האַנט אין דער לופט אַריין. און אַ שאָקל־צו מיטן קאָפּ. „שוין", האָט עס געהייסן, „אָפּגעפּאַרטיקט"...

צווישן עולם האָט זיך אָנגעהויבן אַ געסודעריי, אַ געשעפּטשעריי מיט אומרויִקע באַוועגונגען אויף די געזיכטער: זעלנער וועלן קומען, זעלנער... דער נאַטשאַלניק וועט געוואָר ווערן... נאָר דער וואַרשעווער איז געווען פאַרטון אין איין זאַך; איצט איז עס „פּאָלקאָם"! — האָט ער צו זיך אַליין געשמייכלט, און ער מיט יעקלען האָבן זיך אַ ריר געטון מיט די פענער פאָרויס און דער גאַנצער עולם האָט זיך אַ ריר געטון נאָך.

די גאַס איז געווען פאַר זיי, ווי אָפּגערוימט, די געוועלבער פאַרהאַקט, און חברה האָט געמאַרשירט, ציענדיק זיך נאָך די פענער. באַלד האָט זיך אַ געזאַנג אויפגעהויבן און אַלע פּנימער און אַלע אויגן האָבן געשיינט מיט איין גליק און מיט איין פרייד. דאָס געזאַנג ווערט שטאַרקער, ראַשער, די פענער וויִען און דער עולם רודערט נאָך מיט פאַרפלאַמטע פּנימער און אָפענע מיילער פון געזאַנג, וואָס האָט די גאַנצע גאַס אַרומגעכאַפּט.

אינם גאַנג זענען נאָך אַנדערע צוגעשטאַנען. דער עולם האָט זיך נאָכמער פאַרגרעסערט, און „אויסרופן" און „ענטפערן"

האָבן די גאַס פאַרהילעכט. מען איז אָנגעקומען פאַר דעם בורמישטשס גאָרטן, פאַר דער קאַנצעלאַריע.

דער עולם האָט זיך אָפּגעשטעלט, אויסגערופן עטלעכע מאָל די „פאָדערונגען”, וואָס זענען געוואָרן אונטערגעכאַפּט מיט אַ ים קולות פון דער גאַנצער הילכנדיקער מאַסע. דערנאָך האָט מען זיך צוריק אַראָפּגעלאָזט אין גאַס אַריין. און קיינער האָט נישט באַמערקט, ווי אין גאָרטן, פאַררוקט אונטער דער אַלטאַנקע, שטייט דער בורמישטש · מיט דעם אַקציזניק, דער סטאַרשי און עטלעכע האָלץ-העקער אין די סוקמאַנעס, מיט די העק אויף די הענט, און אַז זיי סודען זיך עפּעס און וואַרפן בליקן אָפּער אויף די דעמאָנסטראַנטן... דער וואַרשעווער איז באַגייסטערט, ער פירט... יעקל, ווידער, ווייס ביי זיך, אַז ער פירט גאָר... און וואָס ווייטער אין דער גאַס, אַלץ העכער ווערט דאָס „אויסרופן”, אַלץ רוישנדיקער די קולות, אַז עס דאַכט זיך, די גאַס וועט פּלאַצן. די פענער פלאַטערן, וויעען איבער די קעפּ און דער עולם ציט נאָך און ציט. מען זעט נאָר איין לאַנגע רירעוודיקע מחנה, קעפּ און קעפּ, וואָס באַוועגן זיך אינם גערויש פון אַ ים מיט קולות.

מען גייט און מען גייט.

אין מאַרק אַריין, אין מאַרק אַריין!

און דער מאַרק איז לעער. די טישלעך פון געבעקס — לעער. עס וואַרפט זיך אַ דערשראָקן, בלאַס פנים, דורך אַ שפּאַרע פון אַ געוועלב, וואַרפט אַ צעמישטן בליק אויף די פענער און אויף די צוזאַמענגעשטויסענע מחנה אַרום, און די טיר גיט זיך צוריק אַ פאַרהאַק...

די פענער וויעען. און דער וואַרשעווער איז שוין אַרויף אויף אַ טישל מיט זיין פאָן אין דער האַנט, און יעקל סטאָליאַר, ווידער, מיט זיין פאָן אין דער האַנט איז אַרויף

אויף דעם אַנדערן טישל קייגנאיבער. און דער עולם, אַרום די טישלעך און אַרום די פענער, איז געבליבן שטיל און האָט אַרויפגעקוקט זיי אין די פנימער אַריין. האָט אָבער יעקל נישט געהאַט וואָס צו רעדן, האָט דער וואַרשעווער געגעבן אַ הייבאָן אַ רעדע, אַז דער קאָפּ זיינער מיטן קאַפּעליוש האָט זיך אַזש אַ שאָקל געטון, ווי אויפגערודערט צום אַרויסשיטן. און ער האָט גערעדט און גערעדט און געוואָרפן מיטן קאָפּ און געמאַכט מיט די הענט און מיט די פיס, ווי טיילמאָל דעם פריצס פערד פאַר ר׳ אייזיקס געוועלב... און דער עולם איז געשטאַנען מיט אָפענע מיילער אונטער אַ האָגל פון ווערטער, און געקוקט אים אין פלאַמענדיקן געזיכט, וואָס האָט אַזש געציטערט פון באַוועגונגען; און אין די אויגן, וואָס האָבן געברענט, ווי צוויי שטורקאַצן.

האָבן זיך אָנגעהויבן צונויפצולויפן ווייבער מיט פאַרשאַרצטע אַרבלען, מיט הענט פון טייג; און מיידלעך מיט צעשויבערטע האָר און מיט די קינדער אויף די אָרעמס; און די קינדער מיט בייגל אין די הענט, און אַלע האָבן זיך אַרומגעשטעלט אַרום עולם, און צוגעשטופּט זיך אויך עפּעס צו הערן...

און אָט באַווייזן זיך פון עק מאַרק-געסל אַרויס די זעלבע האָלץ-העקער פון אונטער דער אַלטאַנקע, איצט טראָגט שוין יעדער פון זיי אין בוזעם צו איינציקע חלות, פון וועלכע די אַרויסגעשטאַרטע שפּיצן זענען שוין אָפּגעביסן. איינער פון זיי שלינגט איילנדיק אַראָפּ דעם ביס, מאַכט זיך גלייך די וואָנסעס, שאָקלט אָפּ די קרישקעס פון די לאַצן, נאָך דעם אויך די איבעריקע מאַכן זיך גלייך, ווי גרייטנדיק זיך צו עפּעס און אַלע רוקן זיך צו דער קופּע, שטעלן אויף אַן אויער, אויך עפּעס צו הערן פון דעם אַלעם גוטן...

און ווי דער וואַרשעווער האָט דאָס דערזען, גיט ער זיך געשווינט אַ וואָרף איבער אויף אַן אַנדערן טאָן, ווי אַ קאָמענדיאַנט אויפן שטריק, און גיט אַ הייב אָן נאָך העכער און נאָך שאַרפער:

— „בראַטשאַ, טאָוואַזשישע!"... — גיט ער ערשט אויסנייי אַ פּאָר אַרויס און דאָס צינגל האַקט, קנאַקט, ווי אין קרויט אַריין, ווי אַ ליינען-מילעכל מיט די האַמערס, און ווי אַ מילשטיין אונטער די וואַלצן.

און די גויים מיט די ברוינע מגושמדיקע פּנימער, מיט די דיקע ליפּן און בלאָנדע וואָנסן, קרומען שמייכעלעך איינער צום אַנדערן. און אָט האָט זיך איינער גאָר אונטער די ווייבערס און די מיידנס פּלייצעס געשטעלט, בייגט זיך איבער מיטן קאָפּ אין רעדל אַריין, מאַכט אַ תּמעוואַט פּנים, און בליקנדיק מיט דערשראָקענע אויגן אין ווינקל מאַרק אַריין, שטאַמלט ער: „זאָלמערזשי ידאָן, זאָלמערזשי"...

עטלעכע ווייבער, די נאָענטסטע, האָט עס אַ בליץ געטון אין די אויגן, און ציטערנדיק האָבן זיי זיך אַ כאַפּ געטון מיט אויסגעשטרעקטע קעפּ און פינקלענדיקע אויגן איבער אַלע קעפּ אַריבער... און אין דער רגע איז עפּעס ווי אַ שטומע אייגנעהאַלטנקייט געוואָרן צווישן עולם, און אַלעמענס בליקן האָבן זיך אָן זייערע אָנגעצונדן... צעמישטע פּנימער האָבן זיך אַ רגע איבערגעפינקלט מיט די אויגן — — און איין עלעקטרישער פונק האָט זיי אַלע אַ כאַפּ געטון און — אַ שליידער! און די גאַנצע קופּע האָט זיך אַ הייב געטון.

— שטייט, שטייט!! — האָט יעקל סטאָליאַר פון טישל אַראָפּגעשריגן מיט אַלע כּוחות, און איטשעלע איז אויך אַרויף אויפן טישל און נאָך העכער געשריגן און געמאַכט מיט די הענט, און דער עולם איז נאָך מער פאַרטומלט געוואָרן, און

נאָך שאַרפער האָבן די אויגן געגלאָצט. דאָך איז מען שטיין געבליבן — עפּעס האָט זיי אַ ריר געטון, און עפּעס האָט זיי צוריק פאַרכאַפּט, און זיי האָבן די וואָג פאַרלוירן. נאָר ביי די זייטן, אַרום, איז מען שוין געלאָפן און אויף דער ערד זיך אומגעוואָרפן. ווייבער און מיידן איז נישט מעגלעך געווען איינצוהאַלטן. אויסגעשטרעקטע הענט האָבן זיך אין קליידער און פיס איינגעדרייט, און מען איז געפאַלן און געטרעטן, געטרעטן און געפאַלן, איינער איבערן אַנדערן, איינער איבערן אַנדערן, און ס'האָט שוין נישט געהאָלפן, כאָטש דער מיטלסטער עולם האָט געשטורעמט: שטייט! שטייט!! אַ צעמישונג איז געוואָרן — קופּעס אויף קופּעס, הענט מיט פיס מיט פנימער מיט צעשויבערטע האָר. אַלץ אינאיינעם אויסגעמישט געוואָרן און געוואַלגערט זיך איבער דער ערד, און אַלע צוזאַמען האָבן זיך געריסן איינער פאַרן אַנדערן, איינער פאַרן אַנדערן, און אַלע צוזאַמען האָבן זיך פעסט צוגעהאַלטן מיט איינגעקלאַמערטע הענט און פינגער איינער אין אַנדערן; און עס איז געוואָרן ווי איין צונויפגעגאָסענע קופּע, וואָס וואַרפט זיך און ראַנגלט זיך מיט הונדערטער הענט און פיס. און דאָך האָבן זיי זיך אַ וועג באַפרייט, און זייט איין מינוט זענען זיך צעפלויגן אַלע ווייבער און מיידן און אַ שפּאָר ביסל יינגען אויך, געבליבן שטיין אויפן אָרט זענען נאָר די רעכטע, אמתע מאַנספאַרשוינען — בלויז געקליבענע..; און דער וואַרשעווער האָט זיך צוריק געווענדעט צו זיי מיט אויפגעהויבענע אויגן און געוואַרט ביז דער עולם וועט זיך דערווייל באַרויקן...

אַצינד האָבן שוין די האָלץ-העקער נישט געהאַט וואָס צו מאַכן, האָבן זיי זיך אָנגעהויבן צוריקצורוקן אין מאַרק-געסל

אַריין און געלאָזט זיך גיין צו דער קאַנצעלאַריע מיט אַראָפּ־געלאָזטע קעפּ.

פאַרנאַכט האָט שוין דאָס גאַנצע שטעטל געוווסט, אַז דער טעלעגראַף איז איבערגעהאַקט. צומאָרגנס אינדערפרי זענען שוין זעלנער געווען.

געכומען האָט מען איין יעקל סטאָליאַר און אַוועקגעפירט אים אין אויעזד צום נאַטשאַלניק.

אַז מען האָט אים פון שטוב אַרויסגעפירט מיט זעלנער ביי די זייטן, האָט אים קיינער נישט געקאָנט קוקן אין בלאַסן פּנים אַריין, נאָר דער קרעמער, דער שכן, האָט לאַנג געקוקט און געקנייטשט דעם שטערן: צוויי גילדן קומט אים פאַר פּאַ־פּיראָסן...

— דער וואַרשעווער — האָט אַ פורמאַן דערציילט — האָט נאָך ביינאַכט עוקר געווען צו דער באַן...

און די זון האָט זיך איר וועגס געשיינט. אַלץ האָט זיך אין אַ ים ליכטיקייט געבאָדן, די אייבערשטע פענצטער איבער די מאַרק-געוועלבער האָבן אויפן מאַרק אַרויסגעקוקט. עס האָבן זיך אָנגעהויבן צו באַווייזן אייזיק-פייגע-ליבעס מיט זיין איידעמס הערשעלע און דודל ראָזענצווייג, מיט אַ פּאַרוקט היטל איבערן שטערן, די הענט אונטערן רוקן און דאָס בייכל אַביסל אויס־געשפּיצט. און באַלד האָבן זיך רעדלעך געמאַכט, באַלעבאַטישע רעדלעך פון יידן מיט בערד, דער עיקר פאַר דעם מאַרק־ברונעם — דודל ראָזענצווייג שטייט צווישן אַ גאַנץ רעדל, היצט זיך עפּעס זייער און שאָקלט שטאַרק צו מיט די הענט, אודאי וועגן די אחדות-לייט. קיינעם פון די חברה זעט מען נישט. אַלע האָבן זיך, ווייזט אויס, באַהאַלטן.

דאָך, אין יענער זייט מאַרק באַווייזט זיך איטשעלע. דאָס געזיכט בלאַסלעך, די אויגן אַראָפּגעהאָנגען, ווי ער וואָלט עפּעס אַ פּרעטענסיע געהאַט צו דער וועלט, און וויל בעסער קוקן אויף די שפּיצן פון זיינע לאַקירענע שטיוול. די הענט האַלט ער פאַרלייגט אַרונטער, אַזוי, אַז די ברייטע פּלייצעס צוזאַמען מיט דעם קאַרק קומען אויס עטוואָס געזונקען, און אין די אויגן שפּיגלט זיך אָפּ אַ בלישטשענדיקע פייכטקייט. און אַז ער וואַרפט אַ בליק פון אונטערן שטערן אַפער צו די ווייטע רעדלעך מענטשן, זעט מען ווי די קינבאַקן רודערן, ווי זיי ווערן אָנגעשטרענגט ווי די קראַטן...

ער קומט וואָפּאַמאָל נענטער; חיים-יאָסעלע אַ שוסטערגעזעלן, זעט ער, שטייט אויך אינמיטן רעדל, אויך אַ באַלעבאַטישער יינג געוואָרן... איטשעלע איז פאַרבייגעגאַנגען און האָט זיך געוואָלט נישט וויסן מאַכן, פּילנדיק, ווי אַלע קוקן אים נאָך אונטער די פּלייצעס. דעריאָגט אים אָבער אַ קול: נישטאָ קיין קייזער, זאָגן זיי... קיין גאָט איז נישטאָ...

— נאַר קעמפּער זענען דאָ!.. — כאַפּט חיים-יאָסעלע אונטער מיט אַ געלעכטערל. איטשעלע האָט זיך באַלד אַ דריי אויס געטון און שטיין געבליבן, אָפּמעסטנדיק חיים-יאָסעלען מיט אַ שאַרפן בליק: מיט צוויי טאָג צוריק איז ער נאָך אַליין אַ קעמפּער געווען... דאָס בלוט האָט אים אַ שלאָג געטון אין פּנים אַריין און די אויגן זענען פאַרגאָסן געוואָרן פון צאָרן.

דאָס רעדל איז פאַרשטיינערט געוואָרן. דוד ראָזענצווייג האָט זיך געשווינט אַ רוק-אַרויס געטון און אַקייגנגעלאָפן איטשעלען מיט די הענט:

— זע נאָר, זע נאָר, וואָס דו ביזט... קוקסט שוין בייז... ווייסט נישט, וואָס און ווען און — שוין... ביזט שוין גרייט...

דאָס מיינט ער דאָך דעם וואַרשעווער... נו, אדרבה, ביזט דאָך עפּעס אַ מענטש מיט שכל, ביזט דאָך נישט פון די קליינע לאָבוסלעך... האָט דאָס געהאַט עפּעס אַ פּנים ?.. אַן אַנדערער, ביזט אַ שלימזאַלניק — פאַרדעק... טו נישט אַזוינס, מען זאָל דאַרפן דערקענען ווער דו ביזט... פאַרשטייסט? טשעפּע נישט מיטן קייזער און באַהאַלט דיך נישט. פע... ס׳איז דאָך מיאוס צו קוקן. וואָס זאָגט מען היינט? — די מייז זענען זיך צעלאָפן... און אַלץ ווער? דער וואַרשעווער. ער איז שוין אַנטלאָפן. אָבער אייך האָט ער איבערגעלאָזט דאָס פּעקל... דאָס האָט ער, הייסט עס, אייך אונטערגעדרייט?..

איטשעלען האָבן די רייד געטראָפן. ער האָט מיט די ליפן פאַרביסן און דעם בליק אַראָפּגעהאָנגען. און נישט ענטפערנדיק האָט ער אַ קוועטש געטון מיט די אַקסלען און גענומען אַוועקגיין — „כאַפּט זיי איין כאַלערע מיטן וואַרשעווער צונויף!..״ — האָבן זיך די פּויסטן זיינע פאַרקוועטשט — „ס׳אַנדערע — האָט ער זיך געטראַכט — זייט די מעשה מיט לאָזערן, דעם געוועלבניק, איז ער שוין סיי ווי סיי אויס!״

אַזוי איז ער זיך געגאַנגען און געטראַכט. און דודל ראָזענצווייג האָט זיך שוין צוריק אין רעדל אַריינגעכאַפּט און האָט זיך ערשט אָנגעהויבן צו צעשפּרייטן מיט די הענט:

— וואָס קלערט איר, צי איך האָב אים גוט געגעבן?.. איך האָב אים געגעבן צו פאַרשטיין און געוויזן אים, ווי ווייט נאַריש זייערע אַלע זאַכן זענען, און ווי ווייט זיי ליגן באַגראָבן...

— אַבי איך האָב געמיינט, הע, הע — לאַכט חיים־יאָסעלע — אַז ער לויפט שוין צו מיר צו...

— נאָך אַזאַ נאַר זאָל ער זיין?.. — קוקט אים דודל ראָזענצווייג אָן — ער וואָלט דען נישט צעריבן געוואָרן פון

אונז אַלע?.. און אַז מען האָט אַ שווער אַ שטאַרקן ייִנג, ווי דו אַ שטייגער האָסט... און נאָך דערצו צוויי ברידער דעם שווערס — אייזערנע ייִנגען טאַקע, פּרעגסטו נאָך אים?.. שוין! ס'איז נישט פּריער, אויס ייִדישע קאָזאַקן!..

— קומט, לאָמיר גיין ערגעץ — האָט אייזיק פייגע־ליבעס זיך אַ ריר געטון און נאָך אים דער איידעם.

— קומט... איז דודל ראָזענצווייג באַשטאַנען און חיים־יאָסעלען אויך מיטגעשלעפּט.

לאַנגזאַם, שפּאַצירנדיק, זענען זיי אַלע געגאַנגען אין איין שורה. די קעפּ אויפגעהויבן, די הענט הינטער די רוקנס. און חיים־יאָסעלע אויך דאָס אייגענע, אַ נאַריש אויפגעשטעלט בלאָנדין פּאהלע, אַ פאַרקעמטס אונטערן אויער, דאָס היטעלע אויף דער זייט, דער פּאַק צעלאָזט, ווי עפּעס רעכטס, און דער גאַנג איז וואַקלענדיק אין דער ברייט, ווי — „מאַכט אַ וואָרע"... און קוקן קוקט ער אַצינד אויף אַלע זייטן, צי זעט מען אים כאָטש... ער גייט מיט אייזיק־פייגע־ליבעס, דעם גרעסטן פאַבריקאַנט פון שטיוול, מיט זיין איידעם הערשעלע אַ קאָפּשטיק, און האָט נאָך צו דרייצן יאָר פאַרקלונגען דאָס שניידערישע שולעכל מיט זיין לייענען אין ספר... ווייבער האָבן דורך שפּאַרעס אַריינגעקוקט... און מיט די אַלע און מיט דודל ראָזענצווייג אויך — איז ער, חיים־יאָסעלע, חבר... און גיין גייט מען טאַקע צו דודל ראָזענצווייגן אין שטוב אַריין...

אין באַזונדערן קאַבינעטל, ווי דער „אוסטאַוו" רוט זענען זיי אַלע אַריין און געזעצט זיך אַרום טיש, פּנים צו פּנים. אייזיק־פייגע־ליבעס האָט ארויסגעוואָרפן אַ רובל פון זיין פּאָרטמענע אויפן טיש אַרויף און אַ ווינק געטון, זאָל מען ברענגען אַ שנאַפּס, אָדער וואָס...

חיים־יאָסעלע האָט שוין געוואָלט כאַפּן און לויפן, נאָר

דודל ראָזענצווייג האָט אים ביים אַרבל אָנגעכאַפּט: חלילה־וחס... און ער האָט געמאַכט אַ קרום פּנים, זאָל גאָט שומר ומציל זיין. און אַ קלונג־אָן ביי דעם מויער־קעפּל אויף דעם טיש האָט ער געטון, האָט זיך די טיר אַ פּראַל אויף געטון און דאָס זינדל איז אַריינגעפלויגן:

— וואָס פאַרלאַנגט דער פּאָטער?..

— עס זאָל געברענגט ווערן שנאַפּס און ביר... — האָט ער אים דעם רובל דערלאַנגט.

אין אַ פּאָר מינוט אַרום זענען שוין פלאַשן מיט גלעזער געשטאַנען אויפן טיש.

דודל ראָזענצווייג איז אַרויף אין דער הייך, דעם ראָליעט אַראָפּצולאָזן איבערן פענצטער:

— מען וועט זיי ווייזן, די לאָבוסעס... — האָט ער, נאָכלאָזנדיק די שטריקלעך, מיט אָנגעשטעלטע בליקן אויף אייזיק־פייגע־ליבעס, געטענהט.

— מען וועט זיי דושען!.. — האָט דער געענטפערט און אַ צו געטון זיך ביי די צוויי שפּיצן פון דער באָרד.

— מיר וועלן אויך מאַכן אַ חברה, אַ חברה כנגד... — האָט הערשעלע אונטערגעכאַפּט.

— אַ צעטל וועט מען אויסשטעלן און אַלע באַלעבאַטים וועלן זיך איינשרייבן... — טאַנצט דודל ראָזענצווייג אונטער, אַרויסווייזנדיק זיין חריפות וועגן אַ פּלאַן מיט אַן אָרדענונג...

— און דו, פיינער בחור. — ווענדט זיך אייזיק צו חיים־יאָסעלען, וואָס קאָן זיינע אייגענע אויגן נישט גלייבן, מיט וועמען ער זיצט אַליין — דו האָסט גאָר מורא אַריינצוקומען צו מיר אַמאָל, גלייך איך וואָלט גאָר קיין פאַבריק נישט געפירט?.. מענטשן האָבן מזל... און אַז איך דאַרף אַמאָל אַ בעל־מלאכה... מוז איך מיך בעטן...

— איך וועל אייך זאָגן דעם אמת, ר׳ אייזיק, — האָט יאָסעלע אַ פּאָר גראָבע ליפּן אויפגעשטעלט, ווי אין הייסע קאַשע אַריינצובלאָזן — איך האָב אַליין אויך געטראַכט, אַז איך וואָלט געוואָלט אַרבעטן ביי אייך — —

— אודאי, אודאי... — איז דודל ראָזענצוויג אונטערגעשפּרונגען — ביזט דאָך עפּעס אַ היימישער יינג, און דער שווער דיינער — וואַרפט ער פינקלענדיק איבער די בליקן אויף אייזיקן — איז דאָך אודאי פון אונזערע מענטשן...

פון דעמאָלט אָן האָט שוין חיים-יאָסעלע געאַרבעט ביי ר׳ אייזיקן — — —

ר׳ אייזיק פלעגט אים גוטברודערשאַפט אַ פּעטשל טון אין די פּלייצעס:

— חיים־יאָסעלע, זאָלסט שטרייקן גלייך מיט זיי... — האָט ער מיט אַ גיפטיק שמייכעלע אָנגעוויזן אויף די איבעריקע געזעלן, — זאָלסט זיין אַ גלייכער קעמפער, הערסט?..

— חיים-יאָסעלע, — האָט ווייטער דאָס איידעמל, אַ קלוגער יינג און נאָך אַ בעל-קורא דערצו, זיך אָנגערופן — חיים־יאָסעלע, דער נאַטשאַלניק איז גאָר אַ נאַר... וואָס מאַכן זיי, די היגע זעלנער מיט אַזאַ קאָפּ זעלנער, וואָס ער האָט אַראָפּגעשיקט צו זיי? — אויף איין צאָן אויך נישט...

— מען וועט זיי געבן, די קעמפער... — האָט חיים-יאָסעלע מיט אָנגעבלאָזענע בעק אַ זאָג געטון.

אַ טייל געזעלן האָבן די אויגן אַראָפּגעלאָזט, אַ טייל האָבן נאַרישלעך געשמייכלט, קוקנדיק זייערע דריי בעלי־דינים אין די אויגן אַריין.

זיי ווייסן גוט, אַז היינט אַ ליאַדע שאָרך צום נאַטשאַלניק איז שוין געגוג... און חיים-יאָסעלע פּודעט זיך טאַקע אַלע-מאָל מיט הערשעלען...

עס קומט, למשל, פאַרנאַכט, טוט אים הערשעלע אַ זאָג:

— זע דיך נאָר דאָרט מיטן הויכן יאָלאַג מיטן רויטן שאַלעכל אויפן האַלז...

טרעפט זיך שוין חיים-יאָסעלע מיט יענעם אויפן שול-הויף, צווישן מנחה און מעריב, און גייט אים דאָס רויטע שאַלעכל פון האַלז אַראָפּרייסן, און עס מאַכט זיך אַ געשלעג.

בייזערט זיך דער שווער אויף חיים-יאָסעלען, פאַרוואָס ער הרגעט זיך אַרום טאָג מיט נאַכט, בלאָזט ער אָן די בעק און קוקט אים אָן: אַזוי — זאָגט ער — זיי לאָזן נישט פאַר-דינען. שטרייקערס!..

און אַז דער זשאַנדאַרמסקער קאַפּיטאַן האָט אָנגעהויבן אָפּטער גאַסט צו ווערן אין שטעטל, פלעגט מען שוין אין אַזאַ טאָג באַגעגענען דודל אַדוואָקאַט מיטן זינדל לויפן פאַר-פאָרעט אין די שבתדיקע קאַפּאָטעס!..

— וואָס לויפט דיין טאַטע אַלץ אינאיינעם צום קאַפּי-טאַן? — האָט עמעצער דעם זינדל געפרעגט.

— וואָס דען?.. — האָט דאָס זינדל ברייטלעך געענט-פערט, — נאָך וועמען דען זאָל ער שיקן, דער קאַפּיטאַן? — ס'איז דאָך אַ שטאָט מיט בידליס (בהמות)... ער האָט דען מיט וועמען אַ וואָרט צו רעדן, אַז ער קומט?..

די אַרבעטאָרער אין די וואָרשטאַטן פלעגן שוין זיצן שטיל, ווי די לעמעלעך. און וואָס שטילער זיי זענען געוואָרן, אַלץ גרעסער איז חיים-יאָסעלע געוואַקסן — שלאָגט זיך אַלע פאַרנאַכט מיטן הויכן יאָלאַג און באַגעגנט אַלע אינדערפרי אַ „גוט מאָרגן" פון דודל אַדוואָקאַט, טיילמאָל — נאָך מיט אַ שמייכל...

און איינמאָל אינדערפרי, די זון האָט שוין געשיינט, די ערד איז נאָך געווען מיט דעם פייכטן טוי באַדעקט, און אָפּ-

געוויסט זענען געווען די שפענדלעך און שטרויען, וואָס האָבן זיך אין מאַרק אַרומגעוואַלגערט, איז חיים־יאָסעלעס שווער געשטאַנען ביי אַ פור אויבס, פאַרטון מיטן גוי און מיט נאָך אַ פאָר יידן, — פאַלט צו אים צו אַ יידענע מיט אַ קלאָג — און באַלד נאָך איר נאָך אַ פאָר מענטשן: — ס׳טייטש, געוואַלט געשריגן, מען האָט דאָך דיין איידעם צעבלוטיקט!..

— אוי, וויי, באַלד אינדערפרי?... — האָט ער אויסגעשריגן, צעטומלט ווערנדיק און געלאָזט זיך לויפן, אין כאַלאַט, מיט די צעפלויגענע פאָלעס, גלייך צום הויכן יינגנס היים... דאָ איז אַ קופּע מענטשן געשטאַנען קייגנאיבער די פענצטער פון אַ גאָרן און אַרויפגעקוקט מיט אויפגעשטעלטע פנימער. דודל אַדוואָקאַט איז פון ווייטנס געשטאַנען, פאַר זיין טיר, און דאָס צוגעזען. אין סאַמע מיטן רעדל שטייט חיים־יאָסעלע מיט אַ פאַרבלוטיקטן קאָפּ און אַ רויט פאַרגאָסן געזיכט, און אָט קומט אָן צולויפן זיין שווער מיט אַן אימפּעט... דודל האָט אַ שמייכעלע געטון און איז צוריק אַריין אין שטוב.

און אַז חיים־יאָסעלע האָט דעם שווער דערזען, האָט ער זיך אַ וואָרף געטון צום טירל פון הויף, און דער שווער, מיט נאָך מער צעטראָגנקייט, האָט אים אַ שליידער געטון הינטער זיך, און ער איז פאָרויס אַריין אין טירל, צו די טרעפּ צו... נאָר פון דאָרט אַראָפּ זענען העלצער געפלויגן מיט אַן אימפּעט און נישט צוגעלאָזט. דער הויכער יינג און די מוטער, ביידע שרעקלעך צעמישט, שטייען איבער אַ וואַרשטע האָלץ און שליידערן אַראָפּ איינס נאָך דעם אַנדערן. און פון דער אָפענער טיר הערט זיך אַ געוואַלט און אַ געטומל פון קליינע קינדער און אַ בלאַסן טאַטן, וואָס לויפט צו צום פענצטער מיט ווילד אייסגעגלאָצטע אויגן און כאַפּט זיך באַלד צוריק צעטומלטערהייט, קומענדיק צו הילף דעם וויב מיטן

זון. די העלצער פליען נאָך מיט מער צעמישטקייט מיט מער טומל, און חיים־יאָסעלעס שווער קוקט נישט, מיט די הענט פאַרשטעלט איבערן קאָפּ, הייבט ער אָן אַרויף אויף די טרעפּ. אין דער רגע איז דער הויכער יינג אַריין אין שטוב, געכאַפּט עפּעס פון איבערן קוימען, נישט וויסנדיק אַליין וואָס, און צוריק אַרויס אַנטקייגן...

איין צוויק אונטערן האַרץ האָט נאָר חיים־יאָסעלעס שווער דערפילט — און אַן אָפּגעקאָכטער איז ער געבליבן שטיין מיט אויסגעגלאָצטע, שטאַרע אויגן, אוןביידע צדדים האָבן זיך אַ רגע אָנגעקוקט מיט צעמישטקייט אויף די פּנימער...

אין דער רגע האָט יענער אָנגעהויבן צו שטאַמלען אויף די פּיס און, אָנכאַפּנדיק זיך אויף דעם טרעפּן־אַנלען, אָנגע־הויבן זיך אַראָפּצולאָזן אויף די שטיגן, וואַקלענדיק און מיט אַ מידן קאָפּ.

אַראָפּקומענדיק, האָט ער צעמישט אַ קוק געטון אין הימל אַריין, און מיט אַן אָפן מויל, הויל, ווי אָן אַ גומען, האָט ער דעם אָטעם אַ צי געטון... אַ שרעקלעכן בליק האָט ער געוואָרפן אַרום זיך און פאַרצווייפלט האָבן די אויגן גע־טומלט... און עפּעס ווי אַ באַהאַלטענע קראַפט האָט אים גע־טריבן פון דאַנען און צום טירל געפירט... ער האָט זיך פאַר־שפּאַרט מיט ביידע הענט אין דער פורטקע און, שאָקלענדיק זיך מיטן גאַנצן קערפּער און גלאָצנדיק מיט די אויגן, האָט זיך אָנגעהויבן אַ פּוס אַריבערצוהייבן איבערן אונטערשטן ברעטל, און אַ שטראָם בלוט האָט זיך פון אונטערן שטיוול אַ גאָס געגעבן...

דער עולם פון דרויסן האָט אים דערזען און איז פאַר־גליווערט געוואָרן...

— גוואַלט — — — ווי ג-ע-ל !!. — האָט איינער, אפרים אויסגעשריגן און אַ טריט געמאַכט אַנטקעגן, בלייבנדיק שטיין מיט אָנגעצויגענע עלנבויגן, אויפגעשטעלטע פויסטן און אַן אָנגעשטרענגטן קאָפּ צווישן די אַקסלען, מיט פאַרהאַקטע ציין, ווי ער וואָלט געוואָלט עפּעס איינהאַלטן... און געקוקט מיט שרעקלעך אַרויסגעזעצטע אויגן...

— געוואַלט, געוואַלט !! — איז געוואָרן אַ געטומל.

נאָר יענער האָט זיך שוין אין אַ פאַרמישט ראָד געדרייט, גלאָצנדיק אַרום זיך, ווי ער וואָלט גאָרנישט געזען, און צוגעצויגן מיט איין זייט צו דער ערד, האָט ער זיך זייטיק געדרייט, און — אַ פאַל אום געטון!

— געשטאָרבן !.. — האָט מען אויסגעשריגן.

— דער שטיוול !.. — האָט נאָך עמעצער אַ געשריי געטון: און דער גאַנצער עולם האָט זיך אַ וואָרף געטון צו דעם דאָזיקן שטיוול און — אַ שלעפּ געטון... ווי פון אַ קובל אַרויס האָט זיך אַ גאָס געטון אויף איינמאָל אַ גאַנצע קאַליושע שוואַרץ בלוט.

דער געשטאָרבענער האָט נאָך איין מאָל אַ גלאָץ געטון מיט אויפגעריסענע אויגן און צוריק אַראָפּגעציטערט די ברעמען... אין סאַמע האַרץ־גריבל איז אַ לאָך געווען ווי אַן איי גרויס. דאָס וואַרעמע בלוט בלעזלט זיך נאָך אין דער טיפער שוואַרצער וווּנד און דאָס לייב מיטן אָנטון ווייקן זיך אין בלוט.

. . . .

מען האָט אים געכאַפּט אויף די הענט. אפרים האָט אונטערגעהאַלטן ביים קאָפּ, וואָס האָט זיך נאָכגעשאָקלט, ווי ביי אַ געשאָכטענע גאַנז. דאָס פּנים איז געל ווי וואַקס, דאָס מויל—

עטוואָס פאַרקרימט און פאַרהאַקט אין העפטיקן שמערץ. און די אויגן — האַלב אָפן, שטאַר און פאַרגלייזט.

די, וואָס האָבן אים געטראָגן, האָבן מיט הענט און פיס געטאַמלט, און מיט אַ דערשלאָגנקייט אויף די פנימער, גערוקט זיך ווי איין צונויפגעוואַקסן קופּקעלע מיט דעם טויטן אויף די הענט, און חיים-יאָסעלע האָט אָנגעהויבן נאָכצולויפן מיט האַקן זיך אין קאָפּ און מיט אַ ריטש: מיין טייערער ש-ו-ע-ע-ר!!

נאָר דאָ איז דער עולם נישט אָפּגעטרעטן פון קייגנאיבער די פענצטער און אַרויסגעשריגן מיט אויפגעהויבענע קעפּ: אַראָפּ! אַראָפּ! נעמט זיי אַראָפּ!!

און מען האָט אָנגעהויבן לייטערס צוצושטעלן.

און באַלד איז אפרים געקומען צוריקצולויפן צעהיצט:

— וואָס טויג מיר שוין צו לעבן! — האָט ער זיך געריסן — די אָרגאַניזאַציע האָט געשאָכטן!.. נאָט אייך—מענטשן, שעכט! — האָט ער זיך אַ כאַפּ־אָן געטון ביים גאָרגל.

— די אָרגאַניזאַציע... די אָרגאַניזאַציע... — האָבן אַלע ווייבער מיט אַ געשטיקט, איינגעהאַלטן קול געקלאָגט און געגאָסן מיט טרערן — אַ טאַטע פון אַכט קליינע קינדער...

פלוצלינג האָט זיך דער סטאַרשי באַוויזן, די געלע וואָנצן האָבן געציטערט, די אויגן — שאַרף פאָרויס געבליקט איבערן עולמס קעפּ און איבער די פענצטער אין דער הייך, דאָס היטל מיט דער קאָקאַרדע — פעסט איינגעזעצן איבערן קאָפּ, און די שווערט, אין דער שייד, האָט ער מיט דער האַנט אונטערגעהאַלטן, נאָר אַ שפּרונג אַרויף צו טון.

דאָס געטומל איז נאָך גרעסער געוואָרן. דער עולם האָט נאָך מיט מער פלאַם צו די פענצטער אַרויפגעקוקט און אפרים, דער ערשטער, און אונטער אים נאָך עטלעכע, האָבן זיך אַ

וואָרף געטון אויף די לייטערס אַרויף, אַרויפשרייענדיק מיט בלוט-אָנגעגאָסענע געזיכטער.

דאָס געוואַלט פון שטוב איז געגאַנגען ביז אונטערן הימל. און אָט האָבן שוין עטלעכע הענט אין איין שטיי אַ ריס געטון אַ פענצטער: אַ בראָך פון שויבן האָט זיך דערהערט און אַ צעשיטער קלאַנג האָט זיך אין אַ ים מיט קולות אויסגעמישט, און שטיקער גלאָז האָבן אַ בליץ געטון איבער אַ ים צעפלאַמטע פנימער, מיט ברענענדיקע אויגן און שוים-שפריצנדיקע מיילער.

אין די אָפענע פענצטער זעט מען נישט מער, ווי שוואַרצע פיגורן מיט האַסטיקע באַוועגונגען. מען איז שוין צַריין אינעווייניק, אַ טייל זיצן נאָך רייטנדיק איבער די פענצטער, און אונטער זיי זעענען די לייטערס מיט מענטשן באַקלעפט... קעפ איבער קעפ און פלייצעס איבער פלייצעס. און אַ גאַנצע מחנה האָט זיך שוין דורך דעם טירל פונם הויף אַ לאָז געטון און געפאַקט זיך איינער איבערן אַנדערן.

— אַראָפ!! אַראָפ!! — האָט עס איבערן פלאַנקן פון הויף געהילעכט, און אַ געקלאַפעריי פון העלצער אָן העלצער, אויסגעמישט מיט משונה-ווילדע קולות, האָט די לופט מיט משוגעת און בהלה אָנגעפילט, און באַלד — אַ שטאַרקער קראַך האָט זיך פון אינעווייניק מיט די טויערן אָנגעשלאָגן. דאָס טירל איז שוין ווייטער פול אָנגעשטאָפט, מען פאַקט זיך שוין צוריק אַרויס. און אָט — דער פאָטער. דאָס פנים בלאַס און צעמישט. פופציק הענט שטופן זיך מיט אים פון טירל אַרויס. דעם זון אויך. מען דערקענט אים שוין קיין פנים נישט, רויט, פאַרגאָסן; אין גאַנצן קאָפ. און די האָר טונקען זיך אין בלוט. ביי דער זייט טויער פרעסט מען אים צו דער וואַנט, מיט דעם קאָפ אַרונטערגעריסן. העלצער הייבן זיך אויף און אָפ

איבער זיין קאָפּ; דער עולם, ווי איין צונויפגעגאָסענע קופּע מיט טויזנטער, טויזנטער רירעוודיקע אברים; געוואַלטן, טומלען און אַ געשלעגעריי פון העלצער אָן העלצער האָט אַלץ אַרום און אַרום פאַרכאַפּט — ביז דער ייִנג איז אונטער די קלעפּ איינגעשלונגען געוואָרן. מען זעט אים שוין נישט, נאָר דער עולם קוקט אַראָפּ מיט איינגעבויגענע קעפּ אין סאַמע מיטן רעדל אַריין און קנאַקט צו מיט די פּיס. און דער סטאַרשי אינדערמיט רייסט זיך, די אָדערן אויפן האַלז שטעלן זיך אויף, און די אויגן ווערן אים פאַרגאָסן מיט אַן אָנגעצונדנקייט, און ער שטופּט און אַמפּערט זיך, אַרבעטנדיק מיט די הענט און מיט די אַקסלען אויף אַלע זייטן. נאָר די קופּע איז ווי צונויפגעגאָסן, איינער אָן אַנדערן קלעפּט און אַלע אינאיינעם זענען פאַר־כאַפּט אין איין ברען, אין איין ווילדע תאווה, וואָס פלאַמט דורשטיק אין אַלע פּנימער און שטורעמט אין דער גאַנצער קופּע. אַ גאַלע שווערט האָט פּלוצלינג אַ בלאַנק געטון אין דעם סטאַרשיס האַנט, גלייך אויפגעהויבן איבער די קעפּ. דער עולם האָט זיך אַ רוק געטון הינטער זיך, ווי פון אַ קאַלטן שפּריץ וואַסער אויף דעם נאַקעטיקן לייב... און געקוקט דער־שראָקן מיט אַן איינגעהאַלטענעם אָטעם...

— „אָפּסטופּאַט!“ — האָט דער סטאַרשי אויסגעשריגן.

און אַז דער עולם האָט שוין די בליקן אָפּגעלאָזט פון דער שווערט מיט אָפּגעקילטע געזיכטער, האָט ערשט דער סטאַרשי אויפגעשטעלט דעם ייִנג, וואָס איז געלעגן אויף דער ערד און געקרעכצט, באַשיצנדיק מיטביידע הענט דעם צעבלוטיקן קאָפּ. אונטערהאַלטנדיק דעם ייִנג אונטערן אָרעם, האָט ער דעם פאָ־טער, וואָס איז אויך געלעגן אויף דער ערד און געריסן זיך די האָר מיט אַ יאָמערלעך געשריי — געהייסן נאָכפירן נאָך זיך, און ער מיט דעם ייִנג זענען געגאַנגען פאָרויס. אַ פּאָר

פֿאַרשוין האָבן דעם פֿאָטער געפֿירט און דער עולם האָט זיך ווייטער דערוועקט און אַ לאָז געטון זיך נאָך דעם סטאַרשי מיט דעם ייִנג. דער ייִנג האָט זיך צום סטאַרשי צוגעטוליעט, דעם קאָפּ אונטער זיין אָרעם איינגעגראָבן, און דער עולם איז נאָך פֿון הינטן און פֿון פֿאָרנט מיט העלצער אין די הענט. און אַלעמאָל האָט זיך אַן אַנדערער פֿאַרגנבֿעט מיט אַ קלאַפּ איבערן קאָפּ אָדער איבער דער זייט. און שרעקלעך ברענענדיק האָט אפֿרים געטשאַטעוועט מיט אַ דראָנג אין דער האַנט... דער גאַנצער עולם איז נאָכגעלאָפֿן ווי אַ צעלאָזטע סטאַדע, און אפֿרים האָט זיך אַלץ ביי די זייטן געשאָרט און געלאָקערט מיט דעם דראָנג איבערן מוח... און יעדעס מאָל, ווען ער האָט אים געגעבן אַ הייב־אויף איבערן ייִנגס קאָפּ, האָט דער פֿאָטער זיך אַ ריס געטון און מיט אַן אויסגעשטרעקט פּנים און אויסגעזעצטע אויגן דעם הייב אונטערגעכאַפּט, ביז עס האָט אַ הילעך געטון, און דער דראָנג איז צוריק אָפּגעשפּרונגען מיט אימפּעט פֿונם קאָפּ. צוויי געשרייען האָבן זיך אויף איינמאָל אַרויסגעריסן, צוויי אָפּגעריסענע געשרייען און דערווייטערטע איינס פֿונם אַנדערן. און ביי יעדן פֿאַרנעם האָט אפֿרים געזוכט און געפֿינקלט מיט די אויגן... און אָט האָט ער אַ כאַפּ געטון מיטן שפּיץ האָלץ קעגן אַן אויג, געצילעוועט און — אַ קנאַק געטון !.. דער ייִנג האָט זיך שרעקלעך אַ וואָרף געטון מיט אַ געשריי פֿון אַ האַרץ־פּלאַץ. און דער פֿאָטער איז שוין געלעגן איבער אים, מיט ביידע הענט אין זיין קאָפּ איינגעקלעפּט, און ציטערנדיק מיטן גאַנצן גוף, צוגעדריקט זיך צו׳ן אים, און נאָך יאָמערלעכער, נאָך ביטערער געשריגן. דער עולם האָט דערפֿילט, אַז ס׳איז שוין גענוג. דער סטאַרשי האָט נאָך אַמאָל געפּרוווט אַרויסכאַפּן די שווערט, און דער ייִנג האָט שוין געטאַמלט, געוואַקלט זיך אויף די פֿיס, געגאַנגען און

געפאַלן, געפאַלן און געגאַנגען. דאָס אויג איז שוין אָנגעלאָפן אונטערן שטערן, ווי די גרעסטע קאַרטאָפּלע גרויס — שוואַרץ און פאַרצויגן. דער קאָפּ איז צעשווּנדן. שטיקער פעל מיט שטיקער האָר הענגען נאָך. דאָס בלוט האָט דעם קאַרק געוואַשן און איבער די פּלייצעס גערונען — קוים מען האָט אים דערפירט, אים מיטן פאָטער, צו דער קאַנצעלאַריע.

אַצינד האָט זיך דער עולם אַ לאָז געטון איבער דער גאַס זוכן „שטרייקערס“. צוזאַמען זענען אויך געלאָפן פאַרברודיקטע פּנימער מיט אויסגעשמירטע בערד, די אַרבלען פון די בלוזע העמדער פאַרשאַרצט און מיט „פּראָווידלעס“ *) אין די הענט... און געזוכט האָט מען אין אַזוינע שטובן, ווו עס איז קיין שטאַרקער טאַטע נישטאָ, קיין צו־גרויסע משפחה, און איינעם האָט מען געכאַפּט אונטער דער בריק, און ער האָט זיך באַהאַלטן אין דער זייט, ווו דאָס וואַסער איז אויסגעטריקנט אין די היצן, האָט מען אים שוין געלאָזט ליגן אויף דער שוואַרצער, ווייכער ערד דאָרט, און ווייסט גאָט, צי האָט ער נאָך געקאָנט מיט אַן אבר רירן. דאָס פּנים צעהאַקט, ברוין און בלאָ, געשוואָלן, אַז מען האָט קיין אויג נישט אַרויסגעזען, די ליפּן פאַרברענט, און מען האָט אים איבערגעלאָזט, ווי אַן אָפּגעריסענעם זאַק שעטשקע נאָך אַ יאַריד. און ווידער ווערט אַ געקאָך: די ברידער דעם געהרגעטנס פאָרן שוין, זיי פאָרן!..
מען האָט געגעבן אַ דעפּעשע נאָך זיי אויף דער וואַרשעווער ליניע, ווו זיי פאָרן אַרום מיט אַ גאַנצע חברה שותּפים, שפּילן אין „טשערוואָני־ראַז, טשערוואָני־דוואַ“. און דער עולם האָט זיי שוין ווי מיט ליכט אויסגעקוקט. דאָ וועט זיך ערשט אויפדאָסניי מאַכן... און אין האַלבן טאָג האָבן אַ פּאָר פערד מיט

*) שפּאַר־העלצער צו שטיוול.

אַ וועגעלע, פול אָנגעפּאַקט מיט פּאַרשוינען, געזעצט איבערן שאָסיי, גלייך אין שטאָט אַריין, מען האָט די פערד נישט גע־קאָנט איינהאַלטן און אינמיטן לויפן זענען די פּאַרשוינען אַראָפּגעשפּרונגען פון דער פור. קאַפּעליושן, און אַזוי יינגען אין מאַרינאַרקעס, מיט לאַקירענע שטיוול און גלאַנצנדיקע דאַשקעס — די ברידער מיט די שותּפים און נאָך צו עטלעכע פרעמדע, מינסקער פּאַביטניקעס. אין די הענט האָבן אַ בלישטש געטון בלאַנקע מעסערס מיט רעוואָלווערן און מען האָט זיך געלאָזט לויפן אין מאַרק אַריין מיט געשרייען איבער דער גאַס: „אונזער ברודער, אונזער בלוט!"...

זענען זיי דאָס ערשטע אַריין צום ברודער אין שטוב. אויף דער ערד איז ער געלעגן, מיט אַ ווייס לייַלעך איבער־געדעקט, און מיט ברענענדיקע ליכט צוקאָפּנס, און אַרום אים איז געלעגן דאָס ווייב מיט אַ פולע פּאָדלאָגע קינדערלעך, איינגעטיפּט די קעפּלעך ביי די זייטן פון פּאָטער. און ווי די ברידער האָבן דאָס דערזען, און אַ דעק־אָפּ געטון דאָס פּנים, האָבן זיי זיך אַ וואָרף געטון אויף דער ערד צווישן די קינ־דער און גענומען זיך שלאָגן אין די קעפּ אַריין — „געוואַלט, אונזער ברודער!"... און די שטוב איז געוואָרן פול מיט גע־וויין און האַרץ־רייסנדיקע קולות. האָבן די שותּפים זיך צוגע־רוקט צו דער טיר און געוואָלט אַרויס מיט די מעסערס אין די הענט, איז דאָס ווייב צוגעלאָפן און מיטביידע הענט פאַר־שטעלט די טיר און יאָמערלעך געוויינט: אַז איר וועט שוין אפילו די גאַנצע שטאָט אויסשעכטן וועט מיין מאַן אויך נישט לעבעדיק ווערן...

זיי האָבן זיך אַוועקגעדרייט פאַר רחמנות און די מעסערס אין די קעשענעס אַריינגעלייגט.

נאָר אויפן הויף האָבן זיי שטעקנס און העלצער געכאַפּט און זענען אַרויס אויף דער גאַס.

פון די וואַרשטאַטן האָט מען אַרבעטער אַרויסגענומען, פון די ביידעמער אַראָפּגעשלעפּט און געפירט זיי אונטערן גע-הילעך פון די שטעקנס. דער גאַנצער מאַרק האָט ווי אין אַ קעסל געקאָכט! מען לויפט אַרום צעהיצט מיט אָנגעצונדענע געזיכטער, מיט אַ בלוט-דורשטיקייט אין די ברענענדיקע אויגן, פּנימער פלאַקערן, און בלוט האָט אין דער לופט געשפּריצט, איבער קעפּ און בלוט איינגעטונקען, די שטיינער האָבן זיך אין בלוט געוואַשן. דער הימל גרוילט, די זון איז רויט. אַ שעכט-הויז אַרום און אַרום, און דער גאַנצער מאַרק איז פאַר-האַמערט און פאַרהאַקט.

אין דער אייגענער צייט האָט זיך איטשעלע איבערן מאַרק באַוויזן מיט אַן אייזערנעם פּרענט, וואָס ער האָט ער-געץ פון אַ לאָדן אָפּגעדרייט, אין דער האַנט. מיט אייזן-שטאָ-לענע טריט האָט ער זיך איבערן מאַרק אַדורכגעשניטן. מענטשן קוקן אים נאָך מיט שרעקלעכע אויגן און ער האָט זיך שוין אין מאַרק-געסל אַריין אַראָפּגעלאָזט. פון דאָרט ווייטער אין אַ גאַס אַריין און ער איז צו צו אַן אָפן פענצטער פון אייזיק-פייגע-ליבעס הויז.

— ווו זענען זיי, די גזלנים? — האָט ער אַ פרעג גע-טון הערשעלען, אַרומקוקנדיק זיך איבער די ליידיקע וואַר-שטאַטן...

— וואָס פאַרא גזלנים? — איז יענער בלאַס געוואָרן ווי די וואַנט.

— צעלאָפּן?...

— צעלאָפּן... אַ... אָט ליגן די שוסטער-מעסערס... — איז

הערשעלע ערשט צו זיך געקומען, אויסשפּרייטנדיק ביידע הענט, ווי אַן אומגליק וואָלט אים געשען...

איטשעלען האָט זיך דאָס פּנים פאַרקרימט און אָפּטרעטנ־דיק פון פענצטער האָט ער אַ שמעטער געטון דאָס אייזן אָן דער ערד.

ער האָט אָנגעהויבן צו אַנטלויפן, ווי משוגע, און פון מיטן וועג האָט ער זיך צוריקגעכאַפּט — אַ כאַפּ געטון דאָס אייזן און איז ווייטער אַנטלאָפן, ווי עמעצער וואָלט אים ביי די האָר געריסן — אַזוי ווילד, אַזוי צעטראָגן.

אויף דער אייגענער גאַס האָט ער נאָך אין איין פענצטער אַריינגעקוקט און ווייטער נישט געפונען קיינעם.

אַצינד איז ער שוין רויק געוואָרן. און מיט אַן אַראָפּגע־לאָזטן קאָפּ האָט ער ווייטער געשפּאַנט, טריט ביי טריט, און די הענט מיטן אייזן פאַרלייגט הינטערן רוקן.

אָנקומענדיק אויף אַ גאַס איז ער פאַרבייגעגאַנגען פאַר אַ הויז, וווּ ער האָט דערהערט אַ געשריי און אַ שרעקלעכן גערודער פון הינטער דער הויז־טיר. ער איז אַרויף אויף דער שוועל און שטיין געבליבן פאַרגליווערט. די גאַנצע באַנדע מיט די שטעקנס און רעוואָלווערן אין די הענט, זענען דאָ גע־שטאַנען אויף דעם הויף און האָבן געסטראַשעט אין אָפענעם פענצטער אַריין... און אָט האָט מען אַ פּיר־אַרויס געטון איי־נעם, טעוועלען, אַ יינגל פון אַ יאָר 18, וואָס האָט דאָ גע־אַרבעט ביי געריי; פון טיש אָפּער האָט מען אים אַרויסגענומען, נאָך מיט די פאַרשאַרצטע אַרבל. אַ פאַרסמטן בליק האָט יענער אין דער אָפענער הויז־טיר געוואָרפן... איטשעלע האָט דאָס דערזען און באַלד האָט זיך אָנגעהויבן דאָס געקנאַקערײ אי־בערן קאָפּ -- האָט ער, איטשעלע, מיט אַ ווילדן קרעכץ זיך אָנגעכאַפּט אָן דער טיר, ווי איינער, וואָס האָט די וואָג פאַר־

לוירן, פון אַ שרעקלעכן שטויס, און געמרוטשעט האָט ער ווי אַן אָקס. שרעקלעך האָט זיך זיין געזיכט פאַרקרימט, און די אויגן, ווי צוויי שפּיזן, האָבן אין געשלעג אַריינגעקוקט... ער האַלט זיך אָן דער טיר מיט פאַרהאַקטע ציין — אַ מרוטשען פון אומבאַהאָלפנקייט. אַן אָקס אונטער דעם שטריק האָט גע־מרוטשעט, ווען מען האָט אים מנצח געווען — — — און באַלד האָט ער זיך אַ כאַפּ געטון און איז אַרויס אויף דער גאַס. דערשלאָגן איז ער און פאַרסמט ביז אין לעצטן טראָפּן בלוט!

ער איז אַוועק אַהיים און אַ וואָרף זיך געטון אויף זיין בעטל מיטן פּנים אַראָפּ — דאָס גאַנצע בעטל האָט זיך גע־וואָרפן מיט אים צוזאַמען, געציטערט, געקרעכצט מיט אים צו־זאַמען. פון יעדן קרעכץ, יעדן וואָרף — האָט די שטוב גע־ציטערט, דער בעליק וועט איינפאַלן און די ווענט וועלן צע־לייגט ווערן. די מאַמע און די שוועסטערלעך מיט די ברי־דערלעך האָבן נאָר פונדערווייטנס געקוקט אויף אים און אויף די שפּיץ נעגל זענען זיי געקראָכן מיט אַן איינגעהאַלטענעם אָטעם...

אַזוי איז ער אָפּגעלעגן אַ גאַנצן מעת־לעת אויף איין אָרט, קיינער האָט אים נישט געטשעפּעט, נישט געפרעגט...

צומאָרגנס, אַז ער איז נאָר פון בעט אַראָפּ, האָט ער מיט די ערשטע ווערטער געפרעגט, וואָס טעוועל מאַכט. און אַז די מוטער האָט אים געענטפערט, אַז מען ווייסט נישט צי ער וועט לעבן, האָט ער דעם קאָפּ אַראָפּגעהאָנגען.

און אים האָט זיך פאָרגעשטעלט טעוועלס בליק, וואָס ער האָט געוואָרפן אין הויז אַריין: קאָן דען אַ לעבעדיקער אַזוי קוקן?.. — האָט ער געטראַכט. דאָס פּנים איז אים שטאַרק

פאַרענדערט געוואָרן, בלאַס און אין די אויגן איז געלעגן דער געוויינלעכער, פייכטער גלאַנץ...

ער איז אַרויס פאַר דער טיר און האָט זיך דערוווּסט פון פעלדשער, אַז טעוועלען וועט גאָרנישט זיין.

די זון האָט אים גלייך אין פנים אַריין באַגעגנט.

אַ העלע ליכטיקייט איז איבערן מאַרק אויסגעגאָסן און איטשעלע האָט די ברעמען צוגעמרוזשעט און נישט געקאָנט קוקן אין דער ליכטיקייט.

נאָר אַ שטילקייט עס איז... צו שטיל... — האָט זיך אים געדאַכט. די געוועלבלעך שטייען אָפן. די קרעמער אין די טירן. פונקט ווי אַמאָל... זיי קוקן אין מאַרק אַריין. נאָר שטיל, צו שטיל... אַ ריינער, בלאָער הימל און אויך שטיל... די זון פינקלט און ציטערט צו. אַ ים ליכטיקייט האָט זיך צעגאָסן. די אָפּגעווייסטע מויער פון די מאַרק-געוועלבער בלאַנקט. נאָר אַ שטילקייט... ווי נאָך אַ לויה... ער האָט זיך פאַרטראַכט, איטשעלע... אַ פאָר שניידערלעך מיט מאַשינען אויף די פליי-צעס — איינגעהויקערט די קעפלעך מיט די שפּיץ בערדלעך אויסגעשטעקט אונטער דער משא, און די עקן פאַלעס פון די צעלאָזטע כאַלאַטלעך האָבן זיך ווייטער און ווייטער נאָכגעווישט אָן דער ערד. איטשעלע האָט דעם קאָפּ אויסגעדרייט — ער האָט זיך דערמאַנט אָן מנשה אייזענקרעמערס טויט... ווען ער איז נאָך אויף דער ערד געלעגן, האָבן שוין די טעכטער גע-גנבעט, איינע הינטער דער אַנדערערס וויסן — דאָס יום-טובֿ-דיקע געפּעס פון בוידעם אַראָפּ... נאָר אַצינד איז ער שוין אויף אַלץ באַשטאַנען, אַבי טעוועלען זאָל גאָרנישט שאַדטן...

פאַרנאַכט, ווען איטשעלע איז געזעסן אין שטוב, איבער-געביסן און אַ גלאָז טיי צוגעטרונקען, — ווייל נאָך אַ תענית וויל די מאַמע, ער זאָל דווקא טרינקען אַ גלאָז טיי, — זיצט

ער אַזוי, קומט אַריין אַ קליין יינגל מיט פאַרפּלאָנטע בעקע-לעך און לויפט צו צו איטשעלען:

— איטשעלע — רוימט ער אים איין — וואַרשעווער זענען אַראָפּגעקומען. אַרבעטער... מיט רעוואָלווערן... היינטער דער שטאָט שטייען זיי!

איטשעלע האָט אַ וואָרף אַנידער געטון דאָס גלאָז אויפן טיש און איז אַוועק מיטן יינגל.

באַלד האָט זיך אין מאַרק אַריין אַ שיט געטון אַביסל חברה, אַ מאַן אַכצן און איטשעלע אינדערמיט, קאַפּעליושלעך מיט מאָדנע בלאַסע פּנימער און שטילע אויגן. ס'איז נישט היימלעך געוואָרן. דער מאַרק האָט אָנגעהויבן צו שווייגן און צו קוקן... קרעמערס און קרעמערקעס שטייען שוין אין די טירן פון די געוועלבלעך, מיט אַ רעטעניש אין די אויגן. און האַלטן שוין גרייט אַ פוס פון דער שוועל אַראָפּ, נאָר די טירן צו פאַרקלאַפּן.

נאָר דאָסמאָל איז שטיל אַריבער. די לויה איז נאָך ביינאַכט געוועזן און די שלעגערס זענען זיך שוין פאַנאַנדער-געפאָרן. נאָר די ברידער — „זענען זיי דאָך ברידער" — האָט איטשעלע געזאָגט...

האָט זיך דאָס שטעטל אומזיסט דערשראָקן און פרי די לאָדנס פאַרמאַכט. צומאָרגנס איז שוין זייער געביין נישט גע-וועזן. מענטשן האָבן דערציילט, אַז זיי האָבן נאָר אויסגעשאָסן אינדערלופט, איידער זיי זענען אַרויף אויף דער פור...

אין שטעטל איז צוריק שטיל געוואָרן. און אַלע האָבן שוין געוווּסט, אַז פון היינט אָן איז איטשעלע די אָרגאַני-זאַציע...

דודל אַדוואָקאַט האָט זיך ווייטער ווי אַ יתום אַרומגע-דרייט, און טיילמאָל, פאַר בענקלעכקייט, פלעגט ער זיך צוריקן

צו וועלכן עס איז פון די אחדות-לייט און דערציילן אים פון די צייטונגען און לויבן די ביאַליסטאָקער שטרייקערס מיט די באָקוער שרפות — ביז אין טאָג אַריין.

און דער זומער האָט זיך געצויגן און געצויגן, די טעג האָבן אָנגעהויבן שוין קלענער צו ווערן, און דער עולם — זיך צו פאַרטון. אַ שנת משא-ומתן. אפילו אַביסל צערודערט, נאָר אַרבעט איז דאָ: „וואָיענע” אַרבעט — איבערן קאָפּ. האָט מען נישט געפילט ווי די טעג רוקן זיך, ווי די זון רוקט זיך, וואָס אַ טאָג ווינקלדיקער אַוועק, ווי דאָס ווינטל בייט זיך, די לופט ווערט גרינגער, לויטערער און בלאָזט שוין קיל, גלעטנדיק איבער די פנימער, און רוימט עפּעס סודות איין... די שטראַלן ווערן רויטלעכער, צעגיסן זיך מיט אַן אָפּגעקילטער רויטלעכקייט און עפּעס פרעמד, דאַכט זיך, אויף דער קילער ערד. די זון ווערט וואָס אַ טאָג פאַרטראַכטער. עפּעס טוט איר באַנג און זי שווייגט... טרויעריק, זייטיק שאַרט זי זיך, און אַ האַלבער טאָג געדויערט, איידער זי באַווייזט אַ פריי געמיט... און ווערט שוין האַלבער טאָג, שפּרייטן ערשט קוים די פייגעלעך צו איינציקע פליגעלעך אויס, צופּן עפּעס מיט די פיסקעלעך אונטער אַ פליגעלע אַרונטער, גריבלען זיך, מיט די בייכלעך, מיט צעלאָזטע פליגעלעך, איבערן שפּיץ בית-המדרש-דאַך, אין קוים, קוים, וואָס זיי פּרוּוון איבערהיפּן פון איין שפּיץ שינדל אויפן אַנדערן, צופּישטשענדיק מיט רחמנות-דיקע קולעכלעך. עפּעס בענקט און עפּעס קלאָגט זיך.

און די פאַרנאַכטן ווערן אַנדערש. וואָסאַמאָל פאַלט די נאַכט געשווינטער צו. און איידער מען קוקט זיך אום, הייבט זיך שוין די זון אָן אַראָפּצולאָזן אין אַן אַנדערן ווינקל אונ-

טער די רויטע וואָלקנדלעך, וואָס זוכן זיך אַ נאַכט-לעגער הינ-
טערן וועלדל. אַ רויטע ליכטיקייט צעגיסט זיך דעמאָלט אויפן
שפּיץ פון שול-דאַך. און קייגן איבערשטן פענצטערל, וואָס
קוקט פאַרזונקען ערגעץ ווייט, ווייט, שטיל און בענקלעך,
לאָזט זיך די זון אַראָפּ. שטיל ציען זיך די שאָטנס איבער די
גאַסן אויס. מאַרק-געוועלבלעך זעען אויס, ווי פינצטערע, אויס-
געלאָשענע בעקערישע אייוון. די מאַרק-יידענעס: מיט די
קיישלעך און די בענקלעך אונטער די אָרעמס, הייבן זיך שוין
פּאַמעלעך אָן פאַנאַנדערצוגיין, און רוקן זיך טריט ביי טריט
מיט די גערונצלטע, אויסגעצויגענע פּנימער און בלאָע ליפּן,
שפּירנדיק אַ קילקייט אין די ביינער!

און נאָך קילער ווערן די נעכט.

שטילע פייערלעך בלישטשען אין די פענצטער און אין
די קראָמען. אַ קרעמער שטעלט זיך אויף דער שוועל אַרויס
מיטן בלאַסן פּנים, וואָס בלייכט זיך אין דער טונקעלער נאַכט
אַריין, און טוט אַ גענעץ אין שטילן, ליידיקן מאַרק אַרויס
און דאָס צעקאָלערט זיך, ווי אַ הויל ווידער-קול, און דער
הימל אַרום ליגט, ווי אַ קריסטאָלענע דעק, אויסגעפּלאַסטערט
מיט שאַרפע, שניידנדיקע, בליצנדיקע שטערן, וואָס גראָבן זיך
און גראָבן אין דער טיפער, בלאָער נאַכט אַריין. קילע נעכט,
די פייערלעך ווערן איינציקווייז פאַרשוווּנדן. שווערע, לאַנג-
וויילקע טריט קלאַפּן אָפּ אין שטילן, איינגעשלאָפענעם מאַרק.
דער סטרוזש דרייט זיך אַרום די פאַרהאַמערטע געוועלבער.
זיין בענקשאַפט נאָך אַ פּעלץ גיסט זיך שוין אין מאָדנע קלאַנ-
גען אויס, נאָך מער — אין רעדן צו זיך אַליין... די פאַרטאָגן
זענען ווייסע, אַ ווייסער, דיקער טוי הילט דעם מאַרק מיט
די דעכלעך איין פון קאָפּ ביז צו די פיס. קאַלטע, רויטע זון-
אויפגאַנג, רויטלעך-קילע טעג, און דאָס ווינטל שמעקט שוין

מיט שופר-בלאָזן. ייִנגעל און בית-מדרשניקעס הייבן זיך שוין אָן איבערן שופר אַרומצוייִאָגן הינטער דער בית-המדרש-וואַנט... און אַלע אינדערפרי, ביים ערשטן דאַוונען, מאַכט דער שמש געוואַלטן, ווו דער שופר איז אים אַהינגעקומען... אַלע אינ־דערפרי פייפט אַ הייסע מקוה. פאַרטאָג וועקט מען צו סליחות. הילעכט עס אין די לאָדנס — דער שמש פליט, ווי אַ שד, אייגער אַליין אין פינצטערן פאַרטאָג איבער גאַסן און הינטער־געסלעך, און אומעטום — אַ פלוצלינגן פאַל אַריין מיטן שול־קלאַפּער אין אַ לאָדן, און ווערט ווייטער פאַרשוווּנדן... יידן ווערן ערנסטער, טרויעריקער און מידער. ייִנגעלייטלעך — בלאַ־סער און אויסגעווייקטער. בייטאָג איז אויפן שול־הויף שטיל. דאָס בית-המדרש שלאָפט און די פאַרקראָכענע, גרינע שויבן בלינצלען קעגן דער זון מיט בלאָלעך-אויסשיינענדיקע בלישטשען און פאַרזונקען אין אַ רחמנותדיקער שטילקייט. — נאָר ביי־נאַכט ווערן זיי רויט-אויפגעפלאַמט. ליכט ברענען דאָרט, אַן עולם רוישט, בעט מיט האַרציקע קולות, זיפצן און קרעכצן, וואָס מישן זיך צונויף מיטן זיס-האַרציקן ניגון פון צעבראָכענע הערצער און צעגיסן זיך יאָמערלעך אין דער פאַרשוויגענער, דערשראָקענער פינצטערניש אַריין... און אַז עס ווערט טעגע־ניש, דער הימל הייבט אָן צו בלאָען, ווערן די ליכט אויס־געלאָשן. אין דער פינצטער זעען זיך אויסגעבלייכטע פנימער, וואָס קוקן דורך שויבן צום בלאָען, פאַרטראַכטן מאָרגן אַרויס, און קייגנאיבער רוישן די ביימער פון בעדנערס גאָרטן, און שאָקלען שטום צו מיט די שפּיצן צווייגן, ווי נאָך אַ סוד, וואָס איז אָבער נאַכט געשען און איבער נאַכט פאַרשווונדן געוואָרן... דער הימל בלייכט זיך שוין אין מזרח-זייט. אַ ליכ־טיקער וואָלקן-פאַס האָט זיך ווייט אויסגעצויגן, אינדערמיטן הימל איז נאָך אַש-קאָליר, טונקל, און אין דער מאָרגנדיקער,

קילער, לופט פילט זיך דער איינגעזאַפּטער זיפּץ פון „זכור-ברית"... זכור-ברית האָט מען שוין אָפּגעזאָגט. און באַלד וועט ווייטער קומען אַ נאַכט, אַ נאַכט...

און געקומען איז זי, די נאַכט, פון שלש-עשרה מדות".

דעמאָלט האָבן זיך די הענער אויפגעכאַפּט פאַרטאָג נישט צום קרייען, נאָר צו שרייען מיט ביטערע, יאָמערלעכע קולות, מיט קולות פון „לית דין ולית דיין" האָבן די הענער געשריגן, ווען מען האָט זיי פאַרטאָג פון באַנט אַראָפּגעשלעפּט, פון די זיסטע חלומות אויפגעריסן. דער שוחט אין זיין זשופּיצע מיט די צוויי ברייטע אַרבל און מיטן חלף אין מויל האָט זיך גערוקט פון הויז צו הויז, אין יעדן הויז האָט אים אַ קופּקעלע מענער און ווייבער אַרומגערינגלט. דעמאָלט זענען פאַרבלוטיקטע פעדערלעך איבער די קעפּ אַרומגעפלויגן. פליגלען האָבן זיך אָן דער ערד געפּאַטשט... די לעצטע כוחות אָן דער קאַלטער ערד צעשלאָגן, אָפּגעריסענע קולות זענען אין בלוט אַנטגאַנגען און אַ לעצטער הויך, אַ לעצטער בליק איז אונטער אַ שטיוול פון אַ פוס צעטרעטן און אויסגעלאָשן געוואָרן.

אַ רויטער מאָרגן האָט אין מזרח־זייט געציטערט. דער הימל האָט געבלוטיקט און געשראָקן. אַ שרעקלעכער מאָרגן. און דער פאַרנאַכט האָט נאָך מער אימה געוואָרפן. די געוועלבער האָבן זיך פאַרהאַקט און וואַקסענע ליכט האָבן פון די פענצטער אַרויסגעשיינט מיט גרויס אימהדיקייט. אַן איינגעהאַלטן געוויין רייסט זיך פון די שטובן אַרויס. קרעכצן און חעשען פון מענער און ווייבער. און באַלד האָט מען די לאָדנס אויך פאַרהאַקט און מענער און ווייבער אין ווייסן אָנטון און מיט רויטע פאַרוויינטע אויגן, האָבן זיך איבער די גאַסן געצויגן.

אין שול אַריין, אין שול אַריין.

אַ שרעקלעכע אימה טראָגט זיך אינדערלופטן און אויפן שול-הויף האָט זיך דער טאָג מיט דער נאַכט איינאיינעם צונויפגעגאָסן. דער הימל בלייכט זיך נאָך, און אין די פענצטער פון בית-המדרש און אין אָפענעם טויער פון דער שול צעגיסט זיך אַ רויטע ליכטיקייט פון דער מאַסע ברענענדיקע ליכט. אַ שטיל ציטערדיק גערויש האָט די לופט אָנגעפילט און האָט זיך מיט דער שטילקייט פון די לערע געסלעך צונויפגעמישט. אַ שטילע פּאָרכט האָט זיך איבער זיי אויסגעגאָסן. אַ טיפער צער האָט די דעכלעך אַרומגעהילט און געבענקט האָבן זיי צו דער שול. געבענקט און געשראָקן. און דער בלייכער הימל איז אַלץ טונקעלער און טונקעלער געוואָרן, די ליכטיקייט אין בית-המדרש — רויטער, פייערדיקער און דאָס גערויש און יאָמערלעכקייט פּלייצט אויף דער גאַס אַרויס. די שול און דאָס בית-המדרש האָבן זיך פּלוצלינג אויפגעכאַפּט, ווי אַ וואַלד אין שטורעם און די הימלען האָבן געשווידערט:

יום-כפור, יום-כפור!..

און באַלד נאָך יום־כפור האָט זיך דער הימל צעשפּילט: אַ ווינטל האָט אָנגעהויבן פייפן און וואָלקנדלעך, ווי צערונענער גראָער שימל, האָבן זיך איבערן הימל געיאָגט, און דער גאַנצער הימל איז פאַרקראָכן געוואָרן. האָבן זיך פייגל אויפגעכאַפּט, שטום, דערשראָקן און האָבן זיך צונויפגעבונדן און געפלויגן אונטערן הימעל, ווי צוויי בענדער, וואָס האָבן זיך נאָכגעצויגן נאָך איין קעפּל אין דער לענג און אין דער ברייט, און די פייגל זענען פאַרשווונדן געוואָרן צווישן די ווייטע וואָלקן און דער הימל איז פאַרשטומט געוואָרן.

און ווידער האָט אַ ווינטל אַ בלאָז געטון און די ביימער האָבן זיך דערשראָקן און זענען געל געוואָרן. אַ גערויש צווישן די ביימער — און די בלעטער פאַלן מיט אַנגסט צו

דער ערד, און דאָס פעלד הילט זיך אין זיי איין, ווי אין אַ געל טויטן-קלייד. די צווייגן ווערן נאַקעט, דער ווינט פייפט און זיי קרעכצן, שלאָגן זיך און קרעכצן, אונטערן הוילן גראָען הימל, וואָס איז פאַרשטומט געוואָרן פון קרעכצן.

פאַרשטומט איז אַלץ געוואָרן, נאָר די לופט ציטערט.

מען קלאַפּט שוין ברעטער צונויף אַרום די אויפגעשטעלטע דרענגער הינטער די פענצטער.

סכּות גייט. און אויף דער בריק האָט זיך ווידער אָפּגעשטעלט די בויד. און די וואַרשעווער פּאַצעטלעך מיט אויפגעשטעלטע קעלנערלעך זענען פון דער פאַר אַראָפּגעקראָכן מיט איינגעקאָרטשעטע קעפּלעך צווישן די אַקסלען, געכאַפּט די פעקלעך אונטער די אָרעמס און אַנטלאָפן מיט שטומע פּנימער, קוקנדיק אין דער פייכטער לופט אַריין איבער די דעכער פון מאַרק.

גאַנץ יום-טוב האָט זיך דער הימל נישט אויסגעלייטערט. עס האָט געקאַפּעט און געקאַפּעט, נאָר שמחת-תורה איז געוואָרן אַ ביסל פריילעכער. דאָס יינגווארג האָט זיך אויף דער גאַס אַרויסגערוקט און געמאַכט אַ קלאַפּ אין בית־המדרש ביי די הקפות — וואָס אַ קלאַפּ הייסט... אָדער ווי איטשעלע זאָגט — אַ „זבענק"!

דאָס איז געווען דער אָנהייב אויף אַ גאַנצן ווינטער. אין אַ צייט פון אַלגעמיינע שטרייקן, אָדער ווי ביי אונז הייסט דאָס „אַלטע געמיינע שטרייקן", פאָרט מען צוריק נישט אַרויס. די פּאַצעטלעך זענען געבליבן אינדערהיים און דאָס שטעטל האָט געמאַכט פאַר זיך שבת: אַ שטרייקל, לויט יכולת...

דערנאָך האָט מען זיך דערוווסט פון די נייעס-צייטונג-

גען און פון די פּראָקלאַמאַציעס, אַז דאָס הייסט אַ „גענעראַל-שטרייק"...

האָבן זיך אַלע טאָג געזאַמלט אויף דער גאַס גאַנצע קופּעס יינגען, ווי הונגעריקע וועלף, אַ גאַנצן טאָג אַריין און אַרויס פון טשיינע, די טיר רוט נישט. יינגען פון אינעווייניק, יינגען פון אויסנווייניק, מען דרייט זיך און מען קוקט זיך איינער דעם אַנדערן אין די אויגן אַריין, אפשר וועט מען קאָנען דערוויל כאַפּן „גוט-ברודערשאַפט", אָדער לייען: אויף דערוויל, אַבי נישט אַרומצוגיין אַזוי טויט-הונגעריק... שפּעטער, אַז עס וועט זיך מאַכן אַרבעט, לאַכט זיך אַזאַ שטייגער אויס... דערוויל אָבער איז נישט גוט. מען מוז געפינען אַן עצה, אַנישט איז אַ סוף פון דער וועלט... גיט מען זיך אַ לאָז איבער דער גאַס, אַ שטיק דרייסיק יינגען, גלייך צו אהרן שוחט.

דערזעט ער די בראָך, רוקט ער זיך אָפּ אין ווינקל אַריין, און קוקט מיט אַ בלאַס פּנים און דערשראָקענע אויגן... דאָס ווייב ווידער, אַ דיקלעך מענטש, קריגט באַלד דעם שלו-קעבך, הייבט זי אָן צו קרייען און חברה — נאָך, איז עס געווען ווי אַ האָן, אַ שטייגער, מיט משוררים, און עס איז געוואָרן אַ געקרייעריי אין שטוב, איז מען געקומען פון דער צעבנטער גאַס צוצולויפן, און קעפּלעך האָבן זיך אין די פענצ-טער באַוויזן... דערוויל געפינט אַ יינג אַ גרויס ברויט אין אַ שענקל, ווערט עס צעפּליקט ווי אַ שוואַרצער האָן, און שטיי-ענדיקערהייט; פאַרפלאַמט איז עס געוואָרן... עס איז נאָך גוט, וואָס זיי טוען די היטלען נישט אויס צום עסן... — האָט זיך דער שוחט אין זיין ווינקעלע געטראַכט... און איז קוים אַביסל צו זיך געקומען. ער האָט לייכטער אָפּגעאָטעמט און געפרעגט: קינדערלעך, וואָס איז אייער באַגער?..

— אונזער באַגער, אונזער באַגער... — האָבן זיך עטלעכע אַ כאַפּ געטון - איר עסט קהלישע פּיפּקעס, דרויבעס, פּיסלעך, מיט פליגעלעך, און אונז ווילן מיר ברויט!..

— אַבי נאָר ברויט, איז דאָך נאָך נישט אַזאַ אחריות...— האָט דער שוחט געזאָגט און צוגעשאָקלט מיט די הענט — הערט-זשע, קינדערלעך... — האָט ער זיך נענטער צוגערוקט — זאָגט מיר וויפל לפי־ערך, זאָל איך אייך געבן געלט אויף ברויט?..

— צען רובל!... — האָט זיך איינער אַ כאַפּ אַרויס געטון.

— צען, צען!! — האָבן אַלע צוגעבאַסעוועט.

— איך קאָן נישט... איר ווילט מיר ווי טון. — האָט ער געענטפערט.

— וואָס פאַר אַ ווי-טון, וואָס פאַר אַ ווי-טון? נישט מער ווי אויף ברויט מיט אַ שטיקל הערינג פאַר אונז אַלע!..

און דאָס ווייב איז דערווייל געשטאַנען אין אַ ווינקל ביים קוימען. דאָס געזיכט אירס האָט זיך מאָדנע צעקרימט, די ליפּן האָבן העפטיק געציטערט, און די ברעמען האָבן געציטערט.

— יוכבד — האָט זיך דער שוחט אָנגערופן — מילא, אַז יידן ווילן ברויט, מוז מען זיי געבן... ברענג מיר אַריין פון שכן צען רובל.

זי איז געגאַנגען און שטיין בלייבנדיק אַ ווײַלע אין דער טיר האָט זי זיך אומגעדרייט און אַ צייט לאַנג נישט געקאָנט אָפּרייסן די אויגן פון מאַן, דערנאָך האָט זי אַ בליק געוואָרפן אויף דער חברה: צווישן וועמען זי לאָזט אים איבער!..

ער וואָלט שוין אַפילו געפונען ביי זיך אין שטוב אַ צען רובל, נאָר גיי, ווייז זיי אַ וועג...

חברה האָט געקריגן די צען רובל אויף דער האַנט, און איז אַרויס אויף דער גאַס מיט אַן „אוראַ!" אַז יידן און ווייבער זענען פון ווער אַראָפּגעלאָפן און געשעדיקט זיך לויפנדיק.

דערנאָך האָט זיך ערשט געמאַכט אַ לעבן אין דער טשיינע, דאָרט איז איטשעלע אויך געווען. איז מען געשפּרונגען איבער טיש און איבער בענק. און איטשעלע האָט געשריען: לעבט, ברידער!! און געטיילט פּעטשלעך אין די פּלייצעס אַריין: אַז איר קאָנט זיך קערעווען, זענט איר יינגען!...

אַזוי האָט עס זיך שוין געפירט טאָג אויף טאָג.

און דאָס שטעטל האָט זיך טאָג אויף טאָג נאָך מער דערוווּסט, וואָס די בייעס-צייטונגען שרייבן און געהערט אַלץ מער מעשיות און חדושים פון די שטרייקער אין די גרויסע שטעט. פון וויטעס פּאָליטיק האָט מען שוין גאָרנישט געוואָלט הערן — קיין רעטעכל וואָלט קיינער נישט געגעבן פאַר איר — מען זעט דאָך, אַז די באַנען אפילו שטרייקן!...

און פּלוצלינג קומט אָן אַ ידיעה פון פּאָגראָמען... גאַנצע צעטלעך פון שטעט און שטעטלעך... שרעקלעכע מעשיות פון „כוליגאַנעס" און „שוואַרצע מאות", וואָס האָבן בייכער אויפגעשניטן... זייגנדיקע קינדער די קעפּלעך צוגעדריקט... אַ שוידער האָט אָנגעכאַפּט. די פּנימער ווערן גרין און געל, די הויט — געגרונצלט. אַן אימה באַפאַלט דאָס גאַנצע שטעטל פון גרויס ביז קליין. מען שמועסט, אַז די כוליגאַנעס רוקן זיך... זיי זענען שוין אין וואַרשע. פיר טויזנט שטיק זענען אָנגעקומען מיט דער טערעספּאָלער באַן. ר' אברהם פיינבערג האָט שוין געלאָזט צומאַכן גראָבע פּרענטן צו די טירן, און דער פּראָסטער עולם, וואָס האָט נישט קיין אייגענע טירן, און נישט מער, ווי ווייב און קינד און אַ צעבראָכן טישל, קלערט אַ

תענית צו מאַכן, גייט אַרום מיט פינצטערע פּנימער, שוואַרץ ווי די ערד. אפילו איטשעלע האָט שוין דעם קאָפּ אַראָפּגעהאָנגען...

פּאַרנאַכט, אויפן בלייערנעם הימל האָבן זיך וואָלקנדלעך, ווי גראָע, ערדענע טעפּ אין טריבן וואַסער, געטיקט, די פּענצטער האָבן געקוקט מיט אַ שטילקייט אין גאַס אַריין, און אומעטיקע יידן, מיט בלאַסע, אַראָפּגעלאָזטע פּנימער, האָבן זיך גערוקט אין בית-המדרש אַריין צו מנחה-מעריב. —

דער עולם איז פאַרטיפט געווען אין שמועסן פון היינטיקע צייטן. דער רויך פון די פּאַפּיראָסן האָט זיך אונטערן בעליק צעלייגט, די ליכט-פלעמלעך האָבן זיך ווי אין נעפּל געטיקט און דער בעל-תפלה איז געשטאַנען מיט די פּלייצעס צום ברעטל און אויפן עולם געקוקט. דעמאָלט האָט זיך אין בית-המדרש אַריין באַוויזן דער באָד-גוי מיט דער פוטערנער קוטשמע אויפן קאָפּ, צעקנעפּלט דאָס גראָבע, וואַטענע לייבל, פון הינטער וועלכן עס האָט אַרויסגעקוקט אַ שטיקל „קאַרטשיק" פון ברודיקן העמד. ער איז געבליבן שטיין ביי דער טיר מיט בלישטשענדיקע אויגן, ווי אַ קאָטער קוקט פון אַ פּיעקעליק אַראָפּ, און האָט עפּעס געשמאָטשקעט מיט די ליפּן, וואָס האָבן אַזוי אָפּט נאַריש געשמייכלט אונטער די בלאָנדע, אָפּגעלאָזטע וואָנסעס. אַ פּאָר יידן, וואָס זענען אונטער באַלעמער געשטאַנען האָבן אים אָנגעקוקט: צי מיינט ער נישט אַמאָל, אַז היינט איז פרייטיק-צונאַכטס... און באַלד האָט ער געשהאַט אַ גאַנץ רעדל אַרום זיך. „סטאַך", אָבער, האָט נייעס צו דערציילן... און ער דערציילט, אַז די „כּוליגאַנעס" זענען שוין אויפן וועג, מען האָט זיי געטראָפן אויפן וואַרשעווער שאָסיי, נאָר אַ גליק, וואָס זיי טרעטן דערווייל אָפּ אין אַנדערע, קליינע שטעטלעך... יידן האָבן מויל און אויערן אויפ-

געשטעלט, געצאַפּלט, געוואָלט אים אין די אויגן אַריינקריכן, אויף די אַקסלען זיך אָנהענגען, געוואָר צו ווערן פון אים דעם גאַנצן תּוך... און סטאַך פֿוילט זיך נישט, מיט יידן לעבט ער זייער גוט, און דערציילט נאָכאַמאָל און נאָכאַמאָל, ביז יידן זענען אין עצבות אַריינגעפאַלן, געשאָקלט מיט די קעפּ און געזיפצט.

און שפּעטער איז חנהלע בערטשעס, די טיקערן, געקומען צופאָרן פון אַ דאָרף ביי דער סטאַציע, וואָהין זי האָט אָפּגעפירט פון מקוה, איין אין מאַנס פּעלץ איינגעוויקלטע יידענע... איז זי געקומען און דערציילט פאַר די שכנטעס, אַז די יידענע אַליין האָט טאַקע געזען אינדערפרי אַ פּאָר קאַצאַפּן, אין רויטע העמדלעך, און אין לייביקעס מיט פּאַלבן ביז צו די קני, האָבן זיך אַרומגעדרייט אויף דער סטאַציע... דאָס זענען געווען די „כוליגאַנעס" טאָקע. און מי יודע, צי זענען שוין נישטאָ גאַנצע הונדערט אַזוינע...

די שכנטעס האָבן אויסגעהערט מיט זיפצן: „גאָט דער־באַרעמדיקער", און ווישנדיק די הענט איינע אָן די אַנדערע, האָבן זיי זיך איינציקווייז פון שטוב אַרויסגעשאַרט. זיי זענען שוין נישט גלייך אַהיים, נאָר אָפּגעטרעטן צו אַנדערע שכנטעס. די צווייטע צו די דריטע און אַזוי איינע צו דער אַנדערער, ביז מען האָט עס שוין אין בלענדעווער שטיבל דערציילט. און דערציילט האָט מען עס, אַז האָר און נעגל האָבן זיך קאַפּויר געשטעלט: הונדערט „כוליגאַנעס" מיט שפּיזן און מעסער זענען שוין אויף דער סטאַציע — אַ ליאַדע מינוט קומען זיי אָן...

מען האָט אָנגעהויבן די לאָדן צו פאַרמאַכן, אין גאַס איז חושך, שטיל... מען האָט נאָר פישטשען הינטער די פאַרמאַכטע לאָדן געהערט... און צייטנווייז, האָט מען געקאָנט טרעפן לויפן

אַ צעטומלטן ייד, וואָס האָט זיך מיט שרעק אומגעקוקט ביי יעדן געסל, ביי יעדן ווינקל און איז ווייטער געפלויגן מיט פּאָלעס, צעלאָזטע אינדערלופט, ווי די פליגל פון אַ וויעט־ראַק*)... וואוהין לויפט אַזאַ שטייגער ייד, קאָן מען נישט וויסן, אַ כיבע אין באָד אויפן בוידעם אַרויף אונטער די בע־זימלעך אַרונטער...

אין דער טשיינע זענען געזעסן יינגען אויפן טיש און אויף די בעטן, נאָר אַלע מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ: שטיל, קיי־נער רעדט נישט אַ וואָרט...

פּלוצלינג האָט איטשעלע אין שטוב זיך אַריינגעבראָכן, ווי אַ דונער:

— וואָס זיצט איר? — האָט ער אַ געשריי געטון — איר ווייסט ביי וואָס עס האַלט?

דער עולם האָט אים אָנגעקוקט.

— און אַז מען ווייסט?...

— איר גייט מיט מיר?... ווער גייט נאָך קאָסעס צו עטלעך אין אייזן־געוועלב?...

דער עולם האָט זיך אַ הייב געטון און געקוקט אויף איטשעלען איבערגעגעבן.

ער האָט אויסגעקליבן נאָר עטלעכע און איז מיט זיי אַוועק.

אין אַ ווײַלע אַרום איז איטשעלע מיט די אונטערהעל־פּער געקומען צוריק צולויפן מיט בינטלעך קאָסעס אויף די הענט. מען האָט זיי פּאַנאַנדערגעבונדן און עס איז געוואָרן אַ געכאַפּעריי, די פּנימער האָבן זיך אויסגעלייטערט, געשטראַלט

---

*) אַ ווינט־מיל.

פּאַר פרייד און די קאָסעס אין די הענט האָבן געבלאַנקט מיט די אויסגעבויגענע שפּיצן אַרויף.

— צו ווייניק מענטשן, צו ווייניק... — האָט זיך ערשט דער עולם אומגעקוקט און מען האָט געשיקט רופן דעם גאַר-בער־פאַך.

עס גייט נישט אַוועק קיין רגע, קומען די שלוחים צו-ריקצולויפן און נאָך זיי אַ מיידל מיט אַ דערעלע אויפן קאָפּ און בלישטשענדיקע אויגן פון פרייד.

דאָס איז געווען יעקלס שוועסטער, וואָס האָט די בשורה געבראַכט, אַז יעקל איז געקומען.

— יעקל איז געקומען, יעקל! — ווערט אַ גדולה.

און דער עולם האָט זיך אַ לאָז געטון אין גאַס אַריין מיט די קאָסעס אין די הענט, גלייך אַריין צו יעקל סטאָליאַר אין שטוב. האָבן זיי אים דערזען, זענען זיי אים באַפאַלן ווי די בינען, מיט אַ פרייד און געפּאַטשערייַ אין די הענט און קולות, אַז ער, יעקל, האָט נישט געוווּסט, אויף וועלכער וועלט ער איז און איז געשטאַנען אינדערמיט ווי צעמישט. זיי האָבן אים שיער אויף שטיקער צעריסן. אַז ער האָט ערשט אָנגע-הויבן מיט די הענט צו מאַכן, איינגעשטילט זיי אַביסל, האָט ער זיך ערשט אומגעקוקט צו די קאָסעס זייערע: וואָס איז דאָס? האַ?.. — האָט ער געפרעגט. דער עולם איז עפּעס גע-בליבן ווי צעטומלט. זיי האָבן זיך ערשט דערמאַנט, אַז זיי האָבן קאָסעס און דערציילט אים פון די „כוליגאַנעס".

— טפו... — האָט ער אויסגעשפּיגן — פּראָוואָקאַציע. ס'איז ליגנט: איך פּאָר דאָך ערשט פון דער סטאַנציע!..

חברה האָט די קאָסעס געלאָזט און יעקלען אַרויסגענומען אין מאַרק אַריין מיט געזאַנג. אַ פּאָר יינגען האָבן זיך אַ לאָז געטון צו דער חברה הכנסת־כלה נאָך גרויסע לאַמטערן מיט

די רויטע שויבן. מען האָט זיי געגעבן אַ צינד־אָן. און אויף הויכע דרענגער זענען זיי געוועזן פּאַרזעצט, האָט עס דעם גאַנצן מאַרק פאַרלויכטן. מיט אַ געזאַנג און מיט רויטע, באַלויכטענע פּנימער, האָט די גאַנצע קופּע יינגען יעקלען אַרום די מאַרק־געוועלבער געפירט. אויף די ווענט פון די מויער האָט זיך אַ רויטע ליכטיקייט צעגאָסן. די שויבן פון די איי־בערשטע פענצטער האָבן געבליצט. און אין דער פינצטערער נאַכט האָט עס אָפּגעשלאָגן, ווי אַ פייער פון אַ שרפה. קולות און געזאַנג האָבן זיך אינאיינעם צונויפגעמישט און איבערן גאַנצן שטעטל פאַנאַנדערגעטראָגן.

און איידער מען האָט זיך דערוווסט, וואָס דאָ טוט זיך, איז דאָס שטעטל שיער פון דער הויט אַרויסגעשפּרונגען. ערשט שפּעטער האָבן זיך אַ פּאָר מענער צוגערוקט צום עולם יינגען, יעקלען שלום־עליכם אָפּצוגעבן, און אין איינוועגס זענען זיי געוואָרן געוואָרן, אַז מיט די כוליגאַנעס איז ליגנט די גאַנצע מעשה. מען האָט גאָט געדאַנקט פאַר דעם חסד און שלאָפן געגאַנגען.

נאָר סיי־ווי־סיי איז שוין דאָס שטעטל נישט געשלאָפן די גאַנצע נאַכט.

און באַלד אינדערפרי איז שוין יעקל סטאָליאַר מיט דעם סטאַרשי־סטראַזשניק געשטאַנען ביים סלופּ פון דעם מאַרק־ברונעם און האָבן צווישן זיך אַ קאַטאָוועסל געפירט... יעקל סטאָליאַר האָט געקלעפּט פּראָקלאַמאַציעס און דער סטאַרשי האָט זיי אַראָפּגעריסן: ווידער אַ נעץ איין מיט דער צונג און — אַ לייג צו צום סלופּ, און ווידער — אַ נעם אַראָפּ. און ווידער אַ קלעפּ אָן און ווידער — אַ נעם אַראָפּ; זענען זיי זיך ביידע געשטאַנען, אַזוי האַנט ביי האַנט, און געקוקט זיך אין די אויגן אַריין, עפּעס ווי אָפּגעשמועסט זיך; ביז וואַנען

דאָס גאַנצע פּעקל פּראָקלאַמאַציעס איז איבערגעגאַנגען פון יעקלס אין סטראַזשניקס האַנט אַריין. און ערשט האָבן זיי זיך אויפדאָסניי אָנגעהויבן צו קוקן אין די אויגן אַריין, ווי איינער רעדט: נו... נו...

און יידן און ווייבער זענען געשטאַנען פאַרווייטנס און האָבן געשמייכלט: „וואָס אַ ייִנג קאָן"... — אַפּנים, אַז ס'איז טאַקע קאָנסטיטוציע...

דערווייל איז דער רב אין קאָלפּיק, מיט די לאַנגע פּאות און אין דער וואַטענער, אַטלאַסענער זשופּיצע, געגאַנגען איבער דער גאַס מיט זיינס אַן עולם אין בית־המדרש אַריין, תהלים זאָגן. און ווי יעקל סטאָליאַר האָט דאָס דערזען, האָט ער ווידער אויך צונויפגעקלאַפּט זיינס אַן עולם אין בית־המדרש אַריין.

אין דער הייך איז שוין געווען אַ געזאָגעריי... „מזמור־לדוד" הערט מען דעם בעל־תּפלהס קול, וואָס ער שאָקלט זיך פאַרן עמוד, מיט אַ רויטע פאַטשיילע אַרומגעגאַרטלט. דער גאַנצער עולם אַרום שאָקלט זיך מיט און זאָגט מיט, דעם רבס קאָלפּיק שאָקלט זיך אין דער וואַנט אַריין... און דער עולם אַרום די טישן, נאָך אין די טליתים, זיצט אויך איבער די אָפענע תהלימלעך און זינגען זיך ווייענדיק צו, שיער ווי די מתנגדים...

איז יעקל אַרויף מיט די גאַנצע חברה זיינע אויפן באַלעמער. אַ גאַנצע מחנה — שוואַרץ איז אַזש געוואָרן. און דער רב מיטן עולם האָבן זיך אומגעקוקט צערודערט.

— וואָס פאַר אַ תהלים?.. — האָט יעקל סטאָליאַר אַ געשריי געטון און אַ פּאַטש אין שלחן אַריין — היינט איז נישט קיין צייט פון תהלים!...

דער עולם איז פֿאַרשטיינערט געבליבן און אויסגעגלאָצט די אויגן.

— היינט איז אַ צייט, נישט פֿון קיין תהלים, נאָר פֿון קעמפֿן מיט „בראָן"...

— געוואַלט, בראָן!! — האָט זיך דער רב אָן וואָרט אָנגעכאַפּט, געריסן זיך ביי די שלייפֿן און געשריגן, און דער גאַנצער עולם האָט געפֿינקלט מיט די אויגן — געוואַלט, בראָן... בראָן!.. נישטאָ קיין בראָאָן... תהלים איז דאָ! תהלים!

— נישט קיין תהלים — שרייט יעקל סטאָליאַר נאָך העכער — נאָר בראָן, און טאָקע בראָן! רעוואָלווערן. פּיסטאָלעטן!...

— געוואַלט — פּיסטוילן!.. — האָט נאָך אַ הייסער ייד, מיט טיפֿע ברעמען און שכינה-ברענענדיקע אויגן אויסגעשריגן, אַרויפֿשפּרינגענדיק אויפֿן רבס טיש, און דאָס פּנים האָט געפֿלאַמט און די לאַנגע באָרד האָט געציטערט פֿון מסירת-נפֿש, שטייענדיק קייגנאיבער יעקל סטאָליאַר.

— איר זענט אַ גנב!.. — האָט יעקל אויפֿגעשריגן און געשפּילעוועט אים מיטן פֿינגער אין די אויגן אַריין — איר... אַ פֿאַלשע וואָג... טרעט אָן מיטן פֿוס אויף די ענגלישע וואָג. איר וועגט „זשעפּיק" די פּויערן!..

— יידן, שעכטן!.. יידן, קדוש-השם! — האָט דער ייד מיט אַ וויינענדיק, ציטערדיק קול אויסגעשריגן און אויפֿגעריסן די מלבושים אויפֿן האַרץ און געקוקט מיט פֿייערדיקע בליקן.

— אַראָפּ, אַראָפּ!.. — איז געוואָרן אַ געשריי פֿון אייבערן באַלעמער. די פּנימער האָבן זיך אָנגעצונדן. פֿויסטן האָבן זיך איבער די קעפּ געהויבן.

— תהלים, תהלים! — איז געוואָרן אַ געליאַרעם און אַ

צערודערטקייט. צווישן עולם פאַרן עמוד. און דער ייד מיט די שיפּע ברעמען האָט, אַזוי ווי ער שטייט און גייט, געגעבן אַ געשריי אַרויס — „מזמור לדוד בבר-ר-ר"...

— שאַ, שאַ, שאַ!!.. — איז געוואָרן אַ געפּאַטשעריי מיט די הענט אויפן שלחן און איינער האָט אַ ווייז געטון אַ רע-וואָלווער.

— געוואַלט! — איז אַ געטומל געוואָרן און אַ געשטרע-קעריי פון הענט צום ייד אויפן טיש און מען האָט אים אַראָפּ-געכאַפּט, מיט צעמישטע פּנימער און אויסגעגלאָצטע בולטע אויגן, קוקנדיק אויפן באַלעמער אַרויף..

די חברה אויפן באַלעמער האָט זיך אַ ריר געטון צו די טרעפּלעך און דער עולם פאַרן עמוד האָט די פענצטער אויפ-געריסן און אַרויסגעשפּרונגען — אַרויס, אַרויס!...

זייט איין מינוט איז דאָס בית־המדרש אויסגערוימט גע-וואָרן. עס זענען מער נישט געבליבן, ווי עטלעכע אַלטע יידן און דער רב, וואָס איז געזעסן אין זיין ווינקעלע מיטן פּנים צו דער וואַנט און געוויינט, ווי אַ קליין קינד, אָפּוואַשנדיק זיך מיט טרערן. און עטלעכע יידן, אין די טליתים, וואָס זענען געזעסן ביי די הינטערשטע טישן, זענען געבליבן זיצן, ווי פאַרגליווערטע און געקוקט מיט דערשראָקענע פּנימער צום רב...

און אַ ווינט האָט זיך דורך די אָפענע פענצטער אַריינ-געריסן און געפּאָכעט מיט דעם פּרוכת פאַרן ארון-קודש... געפּאַטשט אין די טירלעך אַריין, פאַרוואַרפנדיק אַ פאַלע מיטן אונטערשלאַק אַרויף. און ווידער צעפּאָכעט דאָס פּרוכת איינ-דערלופטן און געפּעלבלט האָט עס זיך און געצויגן, ווי עס וואָלט זיך געוואָלט אָפּרייסן און אויך ערגעץ אַרויספליען דורך

אַ פענצטער... און פון דרויסן האָבן זיך געשריִען, אויסגעמישטע קולות געהערט: „אוראַ! אוראַ!"...

— — — דאָס זענען די ייִנגען איבער דער גאַס געפלויגן, ווי אַ צעלאָזטע סטאַדע: אוראַ! אוראַ!.. און איטשעלע אפילו האָט זיי שוין נישט געקאָנט איינהאַלטן. מיט אויפגעשטעלטע הענט האָט ער זיך אַקייגגעשטעלט און געשריגן: גענוג, גענוג! און יעקל אויך דאָס אייגענע — נאָר חברה איז געוועזן צופיל צעהיצט... די געוועלבער האָבן זיך פאַרקלאַפּט איינס נאָך דעם אַנדערן, און חברה האָט זיך ווייטער און ווייטער געלאָזט מיט קולות און געשרייען.

פלוצלינג קומען אָנצולויפן נאָך עטלעכע ייִנגען, אָפּגעסאָפּעט און מיט פאַרפלאַמטע פּנימער: חברים, חברים — — אַראָפּ אין דער „סאָנד"-גאַס אַריין, מען טרייבט אַרויס דעם „סענדזשע"... אים — די „פשאַריקעס" און נאָך און נאָך. געשווינט, געשווינט!

— קינדער, אַ סוף! — האָט יעקל סטאָליאַר אויך אויסגעשריגן!

— אַ סוף, אַ סוף!!...

— עס ל-ע-ב-ע — — —

— אורא!! או-ראַ-אַ-אַ — — —

און דער עולם האָט זיך אַ לאָז געטון.

— — — — — — — — —

און פאַרן „סאָנד" האָבן זיי געגעבן אַ קום אָן, ווי אַ שוואַרצע, געדיכטע כמאַרע. אַ רעדל מיט גוים איז שוין פון פריער געשטאַנען דאָרט, און פּנימער מיט פּנימער האָבן זיך אינאיינעם צונויפגעמישט, אַלע אויף איין קופּע און אַלע האָבן צו די פענצטער פון „סאָנד" געקוקט...

פלוצלינג האָבן זיך עטלעכע אַ ריר געטון פאָרויס, און דער גאַנצער עולם איז נאָך אַריין אין „סאָנד" — — —

באַלד איז פון דאָרט אַרויס דער סודיאַ, אַ צעטומלטער, פארפנדיק שרעקנדיקע בליקן אויף אַלע זייטן, נישט וויסנדיק אָן וואָס זיך אָנצוכאַפּן, און ווי אַ שטורעם־ווינט וואָלט אים אַ כאַפּ געטון, האָט ער זיך אַ לאָז געטון איבער דער גאַס מיט צעפלויגענע פאָלעס פון מאַנטל און אין גאָלן קאָפּ...

חברה האָט געמאַכט אַן „אורא", ביז ער איז פאַרשוונדן אין עק גאַס, ווו דער קאָמאָרניק וווינט...

אין דער אייגענער נאַכט נאָך האָט מען זיי פון די בעטן אַרויסגענומען. און באַגינען, די דעכלעך האָבן זיך נאָך אין גראָלעבן נעפל געהילט, און שטיל איז געווען, נאָר וואָס אַ קלאַנג פון אַ פרעגט, וואָס איז אָפּגעשפרונגען אָן אַ וואַנט ערגעץ, האָט מען געקאָנט הערן, דעמאָלט האָבן זיך שוין באַ־לעבאַטים פון די שטובן אַרויסגערוקט און דערציילט זיך גייעס איינער דעם אַנדערן, וואָס די נאַכט איז געשען. מאַמעס, מיט בלאַסע פנימער און פאַרוויינטע אויגן, האָבן זיך געוויזן אויף דער גאַס. און אויפן פלאַץ פאַר דער קאַנצעלאַריע זענען גע־בונדענע זיין געשטאַנען אַרומגערינגלט מיט זעלנער... זעלנער אין גראָע שינעלן און קליינע רייטער־ביקסלעך איבער די פליי־צעס. דאָ זענען איטשעלע און יעקל סטאָליאַר אויך געווען און, פמעט, אַלע זייערע חברים. נאָר צוויי, וואָס האָבן אַהער נישט געפאַסט: איינער אַ ייד פון אַ יאָר פערציק מיט אַ שוואַרצער באָרד און אַן ערנסט בלאַס געזיכט, וואָס מען האָט אים גלאַט אַזוי אַרעסטירט, ווייל ער האָט נישט געלאָזט אַ סאָלדאַט, ער זאָל אָן דעם עלצטן מאַכן אַ רעוויזיע ביי זיך אין שאַנק, ווו דעם ווייבס ביסל צירונג איז געלעגן. און דער צווייטער איז אַ פויער געווען — אַ פויער אין זיין גראָען סוקמאַן, מיט

זיין פּראָסט געזיכט און אומשולדיקע, תמעוואַטע אויגן. עס האָט זיך אים פאַרגלוסט שפּעט ביינאַכט אין שטאָט צו פאַרזוימען און גייענדיק פון אַ שענק — נאָך אַ לידל צוזינגען זיך...

— „פּאַוולע" — האָט אים אַ לאָבוסל אַ פרעג געטון, ווען דער פּאַטרול האָט אַ ביסל אָפּגעטרעטן — פּאַוולע... אי ווי טאָ?.."

— „נו, פּאַטש-זשע, קאָכאַני"... — האָט דער פויער אַ צעשפּרייט געגעבן ביידע הענט און דאָס געזיכט האָט זיך אים העפּטיק פאַרקרימט — „זאַ סוואָי גראָס וויפּיטש — — אי טאָ נע וואָלנאָ!!"

עס זענען געקומען אָנצולויפן נאָך עטלעכע צענטליק זעלנער אויף די פערד און אַן אָפיציר פאָרויס. אַ פּאָר וועגעלעך מיט פּויערישע פורמאַנעס זענען צוגעפאָרן, און דער אָפיציר האָט פון פערד אַראָפּ, אַ ווייז געטון, אַז די חברה זאָל אויפזיצן.

זיי האָבן זיך איינגעזעצט אין די פורן, געדיכט איינער צום אַנדערן. די פערד מיט די רייטנדיקע זעלנער האָבן שוין פאַר אומגעדולט אויף קיין אָרט נישט גערוט, געוואָרפן מיט די קעפּ און געקלאַפּט מיט די קאָפּיטעס אָן דער ערד, ביז די וועגלעך האָבן אַ ריר געטון פון אָרט און די זעלנער האָבן זיי אַ רינגל-אַרום געטון, נאָכרייטנדיק.

אַריינפאָרנדיק אין עק גאַס האָט דער אָפיציר אַ מאַך געטון מיטן קאָפּ צו די זעלנער. זיי האָבן זיך אַ כאַפּ געטון פאַר די שיידלען — און דאָס געקלאַנג און געבלאַנקערײַ פון די גאָלע שווערטן האָט אויפגעבליצט... איבער דער שטאָט איז מען געריטן לאַנגזאַם... די געבונדענע זענען געזעסן אויף די וועגן מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ און בלאַסע געזיכטער, און די זעלנער אַרום זענען נאָכגעריטן, טריט ביי טריט, קוים צעשאָקלענדיק זיך איבער די זאָטלעך אויף און אָפּ. די גאַס איז

פאַרהאַמערט. ווי עס איז שוין אַ לאָדן אָפּן געווען, האָט מען אים געשווינט פאַרמאַכט, ווי אַ געוועלבל — פאַרהאַקט. שטיל איז געווען ווי אין אַן אויער, די גאַס האָט דעם אָטעם איינגעהאַלטן... און עס האָט זיך נאָר געהערט דאָס געקלאַפּעריי פון די פערדס טריט און דאָס געקלאַנג פון די שפּאָרן. עס וואַרפט אַן אימה, די גאַס, דאַכט זיך, ווערט הינטער די פאַרמאַכטע לאָדנס אויסשטאַרבן און דאָ ציט עס זיך אַזוי לאַנגזאַם, ווי ביי אַ לויה...

אויף דער בריק האָבן זיי אַ נעם געטון אַ ביסל גיכער און זענען אַוועק איבערן שאָסיי...

דער גראָער מאָרגן-נעפּל האָט זיי פאַרהילט און אין זיך איינגעזאַפּט... און פונדערווייטנס האָט זיך דאָס אויסגעוויזן, ווי אַ שוואַרצער וואָגלענדיקער פלעק, וואָס לאָזט זיך ערגעץ וואַנדערן אין דער ווייטער וועלט אַריין...

געווידמעט ה. ד. נאמבערגן

קריינדעלע

(דערציילונג)

אַ הייסער זומערטאָג. אין טיפֿן בלאָען הימל פֿינקלט די זון און ציטערט צו. דער פֿלויט, וואָס איז שוין האַלב-איינגעזונקען אין דער ערד פֿאַר אַלטקייט, איז העל באַלויכטן. אויף יענער זייט פֿלויט, אויפֿן בית-עלמין, איז שטיל, דיביימער דרעמלען אַזוי ווי מיד און פֿאַרחלשט פֿון דער היץ. די הינטערשטע צווייגן הענגען אַראָפּ און קוקן שטום אויף די באַגראָזיקטע בערגלעך ערד, וואָס ליגן אונטער די שאָטנס. אין ווינקל פֿון פֿלויט שטייט אַ קליין הייזל. דאָס טירל פֿון פֿלויט איז אָפֿן, אויף יענער זייט שטייט אַ ברונעם. די הויז-טיר איז צוגעשלאָסן, די לעדן פֿון די צוויי קליינע פֿענצטערלעך — פֿאַרמאַכט, און די מיטאָג-ליכטיקייט ליגט אויסגעגאָסן אויף אַלץ. אויפֿן וועג פֿינקלען קליינע שטיינדלעך און שטיקלעך גלאָז. דער וועג ציט זיך פֿון איין זייט צו דעם הויכן שפּיץ פֿון קלויסטער, וואָס אַרום דאָרט שטייען קליינע נידעריקע הייזלעך, פֿון דער צווייטער זייט — ליגט עס גלייך איבער דעם ברייטן פֿעלד צו די ווייטע ביימער צו, וואָס מען דערזעט קוים מיטן אויג. אויף דער לאָנקע שפּאַצירט פֿאַמעלעך אַ באָציאַן, שאָקלענדיק מיטן לאַנגן האַלז און אויסציענדיק דעם שנאָבל ביי יעדן טריט. אַ טרויעריק איינגעהאַלטן געוויש צעטראָגט זיך אַלעמאָל פֿון דער שטילקייט פֿון בית-עלמין און די ביימער האָרכן שטיל, ערנסט...

דאָרט, ווייט אויפן וועג, זעט זיך אַ קליין פּוּרל, קוים האָט עס שלעפּט זיך, און די רעדער גלאַנצן קיינן דער זון־ איבער דעם גליענדיקן זאַמד. פּאַמעלעך־פּאַמעלעך פּאָרט עס צו און שטעלט זיך אָפּ ביים טירל פון פּלויט.

איצטער זעט זיך, אַז איבער אַ העלפט וועגעלע פון הינטן איז איבערגעצויגן אַ ביידל און עס באַווייזן זיך אַרויס קעפּ פון עטלעכע מענטשן. דער ערשטער קריכט אַראָפּ אַ ני־דעריק פעסט יידל, מיט פעסטע הענט, ברייטע פּלייצעס און אַ קליינעם קאָפּ אויף אַ דיקן, האָריקן און ברודיקן האַלז. אַ פּנים — ווי אַ חיה, שוואַרץ, באַוואַקסן מיט בלישטשענדיקע אויגן. נאָך אים — אַ דאַר יינגל, וואָס שפּרינגט אַראָפּ פון וואָגן און בלייבט שטיין באָרוועס, אין צעריסענע הויזן און צעשפּאָלטן היטל, פון וועלכן עס קוקט אַרויס אַ נישט־ריינער קאָפּ. ער לויפט צו צו דעם ברונעם און קוקט אַריין... נאָך איינער — מיט אַ ברייט, פאַרשטויבט פּנים, מיט אַ געלער באָרד, אָנגעטון אין אַ וואַטענער קאַפּאָטע און לאַנגע ברייטע שטיוול — קריכט ער אַראָפּ מיט שווערע טריט און דערנאָך — צוויי ווייבער, איינע אַ יינגע, מיט אַ בלאַס, נאָר פאַרברודיקט פּנים, די צווייטע אַן עלטערע, אָפּגעריסן און אָפּגעשליסן, מיט אַ קינד אויף דער האַנט.

דער, מיטן שוואַרצן בערדל, קריכט אַרונטער אונטער דעם וואָגן צווישן די רעדער, בינדט אָפּ אַן איימער, שעפּט אָן וואַסער פון דער ברונעם און גיט דעם פערד טרינקען.

— ממזר — ברומט ער דערווייל אויפן יינגל — זאָג דאָרט דעם בלינדן הונט — מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט.

דאָס יינגל רוקט אַוועק ווייטער די לייוונטענע דעק, און גיט דאָרט אַ פעסטן זעץ עמעצן, וואָס מען זעט נישט אַרויס,

און שרייט דערביי: גענוג שוין, בלינדער הונט, גענוג שוין צו זיצן ווי אַ הון אויף די אייער!

אַ דאַרער מענטש, מיט פאַרמאַכטע אויגנלעדלעך, קריכט אַרויס פון וואָגן, פּאַמעלעך, פאָרזיכטיק און בלייבט שטיין. ער גענעצט אָפּ מיט אַ ברייט געעפנט מויל, ווערט שטיל און ערנסט מיט אַן אַראָפּגעלאָזטן קאָפּ אויף דער ברוסט.

פון איבערן פאַרקאַן, נעבן הייזל, באַווייזט זיך אַ ייד מיט אַ ווייסלעכער באָרד און אַ יאַרמלקע אויפן קאָפּ. ער שפּאַרט זיך אָן מיט די הענט, אין די בלויזע העמד-אַרבל, איבערן פלויט און זעט אויס, ווי ער וואָלט ערשט אויפגעשטאַנען פון שלאָף, רעדנדיק, ווי גלאַט אין דער וועלט אַריין:

— אָ! נאַ דיר געסט! די אויגן זיך אויסגעקוקט! מ׳דאַרף פאַרשרייבן אין קוימען...

— גאָט-העלף, באַלעבאָס... — זאָגט דער געלער, מאַכנדיק דערביי אַ משונהדיק חנדל און ציט די פּלייצעס און קראַצט זיך אויפן אַקסל.

דער שוואַרצער קומט אויך צו:

— גאָט-העלף! — ברומט ער צו, גיסט אויס די רעשט וואַסער אויף די פאָדערשטע רעדער, בינדט ווידער צו דעם איימער צום וואָגן, ציט זיך אויס גלייך און שטעקט אַריין די האַנט אונטער דער דעק. ער נעמט אַרויס פון דאָרט אַ זעקל און עפּעס אַ פּעקל און גיט עס דעם בלאַסן ווייבל.

— נאַ, קריינדעלע, גיי, גיב אים דאָרט... — און ווייזט מיטן פינגער צום פלויט, ווי דער באַלעבאָס שטייט.

זי פאָלגט, טראָגט צו דאָס פּעקל צום באַלעבאָס און דערהייבט עס אַזוי ביז צו זיין יאַרמלקע.

ער נעמט עס אַריבער צו זיך.

— אַרבעס, — ברומט ער צו זיך און טאַפּט דאָס זעקל — אַרבעס, אַ כּפּרה אויף זייערע קעפּ.

— ממזר, — שרייט דער שוואַרצער אויפן ייִנגל — עפן דאָס טויער און פיר אַריין דאָס וועגעלע.

דער וואָגן רירט זיך פון אָרט, און דער בלינדער פאַלט אַנידער אין מיטן וועג, בלייבט ליגן אויפן זאַמד און זיפצט.

אין טויער פאַרטשעפּעט זיך דער וואָגן אין דער פוט־רינע און איין ראָד סקריפּעט שטאַרק.

— ממזר דו! — קריצט דער שוואַרצער מיט די ציין און לויפט צו צום ייִנגל — אַ ראָד צעבראָכן? האַ? און מיט איין האַנט הייבט ער אים אויף און גיט אים אַ וואָרף אַראָפּ אויף דער ערד... מיט בלוט־פאַרלאָפענע און אַרויסגעזעצטע אויגן קוקט ער אַ ווײַלע אָן דאָס ייִנגל ווי צעמישט. פּלוצ־לינג גיט ער אים מיט ביידע פויסטן איבערן פּנים, און אַ קאָפּע צו מיטן פוס. דאָס ייִנגל גיט זיך אַ דריי ווי אַ שלאַנג און בלייבט ליגן מיט אַ דערשטיקטן זיפץ. דעמאָלט ערשט לאָזט ער אים אָפּ, לויפט צו צום וואָגן, כאַפּט אָן בײַ די הינטערשטע רעדער און מיט איין נעם, דערהייבט ער אים און שטופּט אים אַריין אין טויער. דערנאָך נעמט ער אָן דאָס פערד בײַ דעם צוים און פירט עס אַריין אין בית־עלמין. די גאַנצע קאָמפּאַניע גייט אים נאָך. צולעצט פאַרשליסט זיך צוריק דאָס טויער און עס ווערט ווידער שטיל.

דער שוואַרצער שטייט שוין מיטן וועגעלע אינעווייניק פון בית־עלמין, שפּאַנט אויס דאָס פערד און לאָזט עס אויפן גראָז, דערנאָך נעמט ער אַרויס פון וואָגן אַ זאַק קאַרטאָפל, שטעלט אים אַנידער אויף דער ערד און מעסט אויס די גאַנצע חבֿרה מיט אַ שטומען, בייזן בליק.

— שיילן, שיילן... — זאָגט אויך דער בעלער און גייט

צו מיט געזונטע טריט צום זאַק, וואַרפט אַן קאַרטאָפל אויפן גראָז, קוקט אויף קריינדעלען, שווייגט; אויף די עלטערע יידענע — און ברומט: — האָסט געהערט... שטיק שלאַק? און דו ממזר? — ווענדט ער זיך צום יינגל, וואָס איז שוין גע־זעסןביים טויער.

דאָס יינגל גייט צו צום זאַק. די יידענע זעצט אַנידער דאָס קינד אויפן גראָז און גייט אויך צו העלפן, דער געלער נעמט אַרויס פון קעשענע קליינע ציגיינערלעך*) און מען נעמט שיילן די קאַרטאָפל.

אין אַ ווײַלע אַרום נעמט דער שוואַרצער אַרויס פון ביידל אַ גרויסע ליימענע שיסל און שטעלט זי אַנידער אויפן גראָז, אויף אַריינצולייגן די אָפּגעשיילטע קאַרטאָפל! ער בייגט זיך איין צו קריינדעלען, נעמט זי אָן פאַרן אָרעם. זי קוקט אים אָן מיט אַ שטומען בליק.

— קום!.. — זאָגט ער און טייט מיטן פינגער אויף אַן אָרט צווישן די ביימער.

פּאַמעלעך און טרויעריק שטעלט זי זיך אויף און גייט אים נאָך מיט אַ פוילקייט, זיי ווערן פאַרשוווּנדן צווישן די ביימער, ווייט, הינטער די קברים.

ערשט פאַרנאַכט, אַז די זון זעצט זיך און באַלייכט די שפּיצן פון די ביימער, קערט דער שוואַרצער מיט קריינדעלען צוריק צו דער קאָמפּאַניע.

— שוין פאַרטיק עסן?... — פרעגט ער דעם געלן. דער געלער ענטפערט גאָרנישט, ער זיצט אַ ברוגזער, נאָר פלוצלינג גיט ער אַ שטויס מיטן פוס דאָס יינגל:

— גיי, ממזר!.. שוין נאָכן שלאָפן... ברענג דעם טאָפּ.

*) מעסערלעך.

דאָס יינגל הייבט זיך גיך אויף, און לויפט אַריין אין שטוב, און אין אַ מינוט אַרום קומט ער צוריק און טראָגט אַ גרויסן טאָפּ קאַרטאָפּל, אַרומגעוויקלט מיט אַ שמאַטע, אין די הענט. אַ פּאַרע גייט פון טאָפּ און פּאַרציט דעם יינגלס מאָגער, שוואַרץ פּנים. ער טראָגט צו דעם טאָפּ און שטעלט אים אַנידער אין מיטן. דער געלער גיט אים אַ נעם און דרייט אים איבער אין די גרויסע שיסל אַריין. דער שוואַרצער וואַרפט אָן צו שטיקער ברויט, נעמט אַרויס פון ביידל אַ פלעשל אייל, אַ שאַכטל מיט פעפער, גיסט און שיט אין דער שיסל אַריין און חברה נעמט „אַרבעטן" מיט אַלע כּחות. אַלע כאַפּן, בלאָזן מיט די ליפּן, שלינגען איילנדיק און בריען זיך אָפּ די צונגען מיט די קעלן.

נאָר קריינדעלע זיצט אין דער זייט, פאַרטראַכט און קוקט מיט טרויעריקע אויגן אויף די שפּיץביימער, וואָס לעשן זיך בײַ די לעצטע שטראַלן. זעלטן נאָר שטרעקט זי אויס די האַנט צו נעמען אַ קאַרטאָפּלע.

נאָכן עסן, ס'טונקלט, נעמט דער געלער אַרויס פון ביידל אַ בינטל שטרוי און שרייט:

— אַ געלעגער!... גיכער, מאַכט אַ געלעגער, גיכער, ממזר!..

— אַזוי פרי? — ברומט דער שוואַרצער.

— דו געשלאָפן! — בייזערט זיך צעהיצט דער געלער — כאָלערע טרעפן! איך נישט געשלאָפן!.. איך געשיילט קאַרטאָפּל, דו געשלאָפן?

— ווער איז געשלאָפן? איך? — קריינדעלע — קריינדעלע.. איך בין געשלאָפן? געלער הונט... — ער ווייזט אויף קריינדעלען... — זעסט, זי שווייגט...

דער געלער כאַפט גיך פולע אָרעמס שטרוי און מיט אַ ווילדער רציחה לויפט ער דערמיט הינטערן הייזל אַרונטער.

דאָס ייִנגל נעמט אָן דאָס גאַנצע איבערגעבליבענע שטרוי און טראָגט עס אַהין, אַלע צוזאַמען מיטן בלינדן גייען נאָך מאַכן אַ געלעגער.

די זון איז לאַנג אונטערגעגאַנגען. דער הימל איז טונקל. צווישן די ביימער ליגט אַ פינצטערניש... חברה ליגט מיט די קאַפאָטעס און די שטיוול אונטערן צוקאָפּנס, און מען שלאָפט איינגעדרייט, די קעפּ באַדעקט מיט יאַרמלקעס און טיכלעך.

דאָס ייִנגל אַליין נאָר שלאָפט נישט. ער ליגט מיט אָפענע אויגן קעגן הימל. דאָרט, אויף יענער זייט פלויט ביים ראַנד פון הימל אויף מערב-זייט, ליגט אויסגעשפּרייט אַ שוואַרצער וואָלקן, אַזוי ווי אַ נאַכט-וועכטער איבער דער וועלט. אין טיפן הימל פינקלען די שטערן. אַ לייכט ווינטל בלאָזט איבער די שפּיצן פון די ביימער, און די צווייגן שאָקלען זיך און רוישן שטיל. פּאַמעלעך... מיד און פאַרשלאָפן בלאָנדזשען אַרום קליינע שוואַרצע וואָלקנדלעך און זוכן זיך אַ נאַכטלעגער אין ווייטן, פרייען הימל... און מיד, פאַרשלאָפן הילט זיך דאָס בית-עלמין איין אין דער נאַכט... אַלץ שלאָפט.

פרימאָרגן. די זון באַווייזט זיך צווישן די ביימער, קוקט פאַרטראַכטערהייט אויף די שטומע קברים און וועבט איבער זיי אַ נעץ פון גאָלדענע שטראַלן. אַ שטיל פרימאָרגן-ווינטל גלעט דאָס גראָז מיט גרויס ליבשאַפט און בענקשאַפט... און שטיל און פאַרבענקט קוקן די שטומע מצבות אויף דער ייִנגער זון: „קוק כאָטש אויף אונז שטיל... קוק, קוק, דו שיינע!" — דאָס שטילע ווינטל בלאָזט אויף די צווייגן, וואָס זענען באַ-

לויכטן מיט אַ רויטן אָפּגלאַנץ, און האַלב נאָך פאַרשלאָפן שאָקלען זיי זיך, און די בלעטלעך זייערע ציטערן... דער רויטער פּאַס אויף מזרח-זייט צעשפּרייט זיך, און די ביימער רויטלען זיך און מורמלען שטיל אַ געבעט... אין אַ ציטעריקן, קלאָרן טאָן צעגיסן זיך די ערשטע טרעלן פון אַ פייגעלע, וואָס האָט ערשט אויפגעוואַכט, און פון צייט צו צייט ווערן די טרעלן פאַרמישט מיט דעם שנאָרכן פון די מענטשן, וואָס שלאָפן האַלב-נאַקעט און ליגן צוזאַמענגעדריקט איינער צום אַנדערן הינטערן קליינעם הייזל.

אויפן וועג פונוואַנען מ׳זעט אַרויס די נידעריקע דעכער, זעט מען אַ גרופּע מענטשן, און שטיל, האַלב-לויפנדיק, דערנענטערן זיי זיך אַלץ מער אַהער.

פלוצלינג האָט זיך געעפנט די טיר פון הייזל, און דער באַלעבאָס איז אַרויס אויפן בית-עלמין. ער לויפט צו גיך צו די אויסגעלייגטע שנאָרער, טופּעט מיטן פוס און שרייט:
„מ׳גייט... אַ לויה גייט... הינט, שנאָרער! מ׳וועט אייך זען ליגן צוזאַמען... גיכער... גיכער, אין ווינקל אַריין, הינט! צום פלויט, גיכער, גיכער!"

דערשראָקן און צעמישט הייבט זיך אויף אַ גאַנצע שורה קעפּ: רויטע טיכלעך און יאַרמלקעס... די קעפּ קוקן מיט אויסגעגלאָצטע אויגן אויפן באַלעבאָס... ער שרייט אַלץ:

— גיכער, גיכער, הינט! אַ לויה... לויה גייט! גיכער צום פלויט!

זיי כאַפּן דאָס שטרוי און לויפן אַריין אין אַ ווינקל צווישן פלויט און הייזל.

פון הינטערן פלויט הערן זיך טריט פון אַ סך אָנקומענדיקע מענטשן... עס עפנט זיך דאָס טירל און אַ שוואַרצע מיטה רוקט זיך אַריין און ווערט פאַרשוונדן צווישן די ביימער.

אין ווינקל ביים פלויט הייבט מען ווידער אָן צו שנאָרכן. נאָר דער שוואַרצער שלאָפט שוין נישט, ער זיצט מיט קריינ־דעלען און ברומט: „קראַנק צו שטאַרבן בייטאָג... דוקא פאַר־טאָגס... באַגינען... באַגראָבן זאָלן זיי ווערן!"

ער קוקט אויף קריינדעלען מיט אַ ווילדן שמייכל און מיט תאווה־שפּראָצנדיקע אויגן... ער נעמט זי אָן פאַרן נאַקעטן אָרעם! — האַ־האַ־האַ? — ברומט ער, צעטוליענדיק זיין שוואַר־צע באָרד. — כאַ־כאַ־כאַ... אַזוי... און אַריינגראָבנדיק אין איר ברוסט ציטערדיק דעם קאָפּ — אַלע צום טויט, דיר — צום לעבן... יאָ, קריינדעלע? כאַ־כאַ־כאַ — — הערסט? צווישן די ביימער... מען באַגראָבט שוין... אַלע באַגראָבן...

באַלד גייט פאַרביי דער באַלעבאָס מיט אַ לאָמפּעטע אין דער האַנט... ער קוקט אויף דעם אָרט, ווו די חברה איז פריער געשלאָפן און ברומט צו זיך:

— נו, נו... אַ שיינע תתונה... זיי וואָלטן דאָס געזען!

עס הערט זיך נאָך אַ קדיש זאָגן פון צווישן די ביימער. באַלד גייט דער עולם צוריק פון דער לויה און דאָ אַרום דעם הייזל ווערט ווידער שטיל...

אַ שטיק טאָג איז שוין אַריבער. חברה איז אויפגעשטאַנען פון שלאָף און זיצן אַרום צוויי גרויסע, ערדערנע בעקנס קאַר־טאָפל און עסן. דאָס ייִנגל שטופּט אָפּ יעדעס מאָל דעם בלינדנס האַנט, אַז ער דערגרייכט שוין מיטן לעפל צו דער שיסל. דער בלינדער זיפצט, דאָס ייִנגל לאַכט און אַלע זענען פריז פון איילעניש ביים עסן.

די שיסלען ווערן ליידיק. שטייט מען אויף פון די ער־[illegible]נר. די עלטערע יידענע טוט זיך אָן אַ טוך, האַלטנדיק דאָס

קינד אויף די הענט. דער געלער שטעלט זיך אויף, ווישט אָפּ די באָרד און שרייט: — „הע, בלינדער! אין שטאָט אַריין פּרייטיק, שוין שפּעט!"

די יידענע מיטן קינד שטייט שוין גרייט, דאָס יינגל נעמט אָן דעם בלינדן פאַר דער האַנט און צוזאַמען מיטן געלן גייען זיי אַרויס פון טויער.

קריינדעלע בלייבט איבער אַליין. זי גייט זיך איבער אויפן גראָז אַהין און אַהער. גייט פאַרביי דעם „אוהל" און גייט ווייטער אַריין צווישן דיביימער. אירע שטילע בליקן בלאָנדזשען אַרום די שטומע, אַלטע, פאַרגעסענע קברים. זי זעט מצבות, טייל צעבראָכן, טייל, וואָס די אותיות זענען אָפּגעמעקט געוואָרן, זיי זענען מיט דער צייט שוואַרץ געוואָרן און מאָך איז אויף זיי אויסגעוואַקסן, און זיי פאַלן „פורעים" איבער די קברים. קריינדעלע זעצט זיך אונטער אַ בוים. אַרום ליגט אויסגעשפּרייט אַ טיפער שאָטן, ווי אַ שוואַרצע דעק, נאָר דאָ און דאָרט זעען זיך ליכטיקע שטראַלן, וואָס שיסן דורך די דיקע צווייגן מיט די ציטעריקע בלעטער, און די שטראַלן שפּרינגען אַרום אויף דעם ווייכן גראָז. זי זיצט שטום, אַזוי ווי די שטומע מצבות, וואָס רינגלען זי אַרום. זי דערמאָנט זיך אָן איר מוטער: זי איז געשטאָרבן און האָט זי איבערגעלאָזט, ווען זי איז נאָך געווען אַ קליין קינד. זי געדענקט שוין נישט, אין וועלכער שטאָט זיי זענען געווען און אויף וועלכן בית-עולם ליגט איר מאַמע באַגראָבן. זי געדענקט אַ סך שטעט, פיל הקדשן און בית-עלמינס. און איינמאָל פאַרנאַכט איז איר מאַמע געלעגן אויפן גראָז אונטער דער וואַנט פון הקדש ערגעץ, וואָס איז זייער ענלעך צו דערדאָזיקער וואַנט פון הייזל... די זון איז געווען רויט, ווי אַ פייעריק ראָד, אויף דער ערד זענען שוין געלעגן די שאָטנס, די

שפּיצן פון דיביימער האָבן געברענט, און שטיל איז די מאַמע אירע געלעגן אויפן גראָז... דאָס פּנים בלאַס, די אויגן ווייט געעפנט. זי האָט געקוקט אויף די שפּיצן ביימער. דע־מאָלט האָט איר די מאַמע געזאָגט, גלעטנדיק איר די האָר: „מיין קינד... גיי נישט מיט זיי... בלייב אין שטאָט, צווישן יידן"...

צומאָרגנס האָט זי שוין מער נישט געזען איר מאַמען, דעמאָלט האָט מען איר געוויזן אַ לענגלעך בערגל זאַמד... אַזוי שיין, אַזוי פּלישטשענדיק איז געווען דאָס זאַמד.

און קריינדעלע גלאָצט מיט די אויגן לאַנג אויף אַ בוים קייגנאיבער. עטלעכע זומער־פייגעלעך יאָגן נאָך איין זומער־פייגעלע. דאָס לעצטע שטעלט זיך אָפּ אויף אַ צווייגל, און די רעשט דרייען זיך דעריבער. קריינדעלע קוקט זיך איין, און ווער ווייסט פאַרוואָס זי הייבט פּלוצלינג אויף אַ טרוקן שטיקל צווייגל און וואַרפט מיט כעס אויף די זומער־פייגעלעך? זיי פליען ווייטער און יאָגן איינס דעם צווייטן, דרייענדיק זיך אינדערלופט... קריינדעלע לעגט אָן דעם קאָפּ אויפן גראָז און דרעמלט.

נאָכמיטאָג. די זון שטייט אויף יענער זייט בית־עלמין. אין עק, פאַרן קליינעם הייזל, ליגן זיך דער שוואַרצער און געלער. אַ ביסל אָפּגערוקט פון זיי זיצט די יידענע מיטן קינד. דער שוואַרצער איז בייז און ברומט: „אַזאַ בלינדער הונט — ער האָט גאָרנישט „געמאַכט" אין שטאָט"... ער וואַרפט אַ בליק אויפן געלן: „הע, האָסט שוין אַ „פּלעט" אויף שבת?"

— פּלעט — ברומט דער געלער — אַ פּלעט, פאַרברענט זאָלן זיי ווערן! דער גבאי, האַ, אַ שריפה! ער האָט מיך

געוואָלט שיקן צום פעלצנמאַכער, ווי דעמאָלט... האָב איך אַליין געקריגן אַ פּלעט, אַ נגיד... אַ גביר! — ווו ביזטו געווען?

— געווען... כאַ-כאַ-כאַ — לאַכט דער שוואַרצער אין זיין באָרד אַריין — דאָ, אין אַ קליין דאָרף. אַ פּוטערל... געהאַנ-געט אויפן פּלויט... כאַ-כאַ.

— ווייז באָר...

— איך האָב עס באַהאַלטן אין „אוהל".

ביידע ווערן שטיל און שלאָפן איין.

פאַרנאַכט קריכט קריינדעלע אַרויס פון צווישן די ביי-מער. זי גייט פאַרביי דאָס אָרט, ווו ביידע שלאָפן. אַז זי דער-זעט זיי, גיט איר גאַנצער קערפּער אַ ציטער און אומגערן דערמאָנט זי זיך: „מיין קינד, גיי נישט מיט זיי"... זי וויל זיך זעצן אויפן גראָז, נאָר עפּעס אַ באַהאַלטענע מורא שטופּט זי אַוועק פון דאַנען. זי קאָן זיך נישט געפינען קיין אָרט און גייט אַריין אין הייזל אַריין. רעכטס ווינט דער באַלעבאָס. זי עפנט די קייגנאיבערדיקע טיר.

אַ ליידיק פּירקאָנטיק צימער, צוויי קליינע פענצטערלעך מיט גרינע שייבלעך, איינס גייט אַרויס אויפן וועג, דאָס צווייטע — אויפן בית-עלמין. דער קאַלך איז ערטערווייז אָפּגעקראָכן פון די ווענט. דער באַלקן איז שוואַרץ; אין די ווינקלען ציטערן שטיקלעך ווייס ליים, וואָס הענגען אַראָפּ אויף שפּינוועבס פון בעליק. ביי דער טיר געפינט זיך אַן אויסגעקרימט אייוועגדל, עס איז שוואַרץ און טרויעריק און קלאָגט זיך, דאַכט זיך, פאַר די גרינע שייבלעך פון פענצטערל. אין ווינקל, קייגן אייוונדל, ליגט דער בלינדער אויף אַביסל שטרוי. ווייטער, נעבן דער וואַנט, ליגט אַ זעג, אַ גראָב-אייזן און אַ לאָפּאַטע, ביי דער טיר — דאָס טהרה-ברעט און קובלעס.

קריינדעלע זוכט זיך אַן אָרט צו זעצן, נאָר עפּעס

אַ באַהאַלטענע קראַפט שטופּט זי אַוועק פון דאַנען. — „בלייב אין שטאָט צווישן יידן"... זאָגט איר דאָס האַרץ. ווי פאַרגלי־ווערט בלייבט זי שטיין אויפן אָרט, ווי אָן אָטעם. אין דער־זעלבער מינוט דערהערט זי שווערע טריט פון פאָדערהויז... זי גיט אַ ציטער מיטן גאַנצן קערפּער און וואַרפט אַ דערשראָ־קענעם בליק צו דער טיר צו. די קליאַמקע רירט זיך — עס עפנט זיך די טיר: זי דערזעט דעם געלן, און אַ לייכטער ציטער נעמט זי דורך. ער וואַרפט אויף איר אַ פייערדיקן בליק, נעמט זי אין זיינע אָרעמס און וואַרפט זי אַנידער אין ווינקל נעבן בלינדן אויפן שטרוי —

אין אַ ווייַלע אַרום איז דער געלער אַרויס פון הויז און האָט גענומען גיין אין שטאָט אַלס „אורח" אויף שבת.

קריינדעלע האָט זיך אויפגעהויבן פון דער ערד און איז אויך אַרויס פון שטוב. קוים האָט זי צוגעמאַכט די טיר הינ־טער זיך, איז איר אַנטקעגנגעקומען דער שוואַרצער מיט אַ פאַרשלאָפן פּנים און צעשויבערטע באָרד:

— וואוהין גייסטו, קריינדעלע?

זי איז געשטאַנען פאַר אים שטום און האָט געציטערט.

— קום... קריינדעלע... אַהער... — און ער נעמט זי אָן פאַרן אָרעם, ער שלעפּט זי אַריין צוריק אין שטוב און וואַרפט זי אויך אַנידער אויפן זעלבן אָרט, וווּ דער בלינדער ליגט...

אין אַ ווייַלע אַרום גייט אויך דער שוואַרצער אין שטאָט אַלס „אורח" אויף שבת.

קריינדעלע איז אַרויס אויפן בית־עלמין, אַריין צווישן די ביימער און האָט זיך געזעצט אויף אַ בערגל, זי זעט די

נידעריקע הייזער פונדערווייטן, און צווישן זיי דעם קלויסטער, וואָס אַ פייערדיקער קופּעל בליצט אויף אים.

די זון זעצט זיך און צעשפּרייט די לעצטע שטראַלן אויפן בית-עלמין. דיביימער באָדן זיך אין אַ גינגאָלדענעם גלאַנץ. אויף מזרח-זייט איז דער הימל רויט ווי פייער. לאַנגע ציילן פייער גיסן זיך איינער אויפן אַנדערן און מישן זיך אויס, אַלע מיט אַרויסגעשטעקטע לאַנגע פייערדיקע צונגען, מיט פייערדיקע מיילער און פייערדיקע קעפּ. ערטערווייז בלאָנ-דזשען אַרום קליינע וואָלקנדלעך, וואָס האָבן זייער וועג פאַר-לוירן און זייערע קאַנטן זענען אַרומגעזיימט מיט שלענגלעך פייער. בישלעכווייז צעגיסט זיך אויף מעריב-זייט אַ בלאַסלעכער שטראָם, אַזוי ווי קליינע צעשפּרייטע וואָלקנדלעך, אַזוי ווי די שומן פון לויתן, און צעלייגט זיך באַלד איבערן גאַנצן הימל, דער הימל ווערט טונקעלער און אויפגעזועצט מיט בלאַנקענדיקע שטערן. די שטילע נאַכט קומט אָן פּאַמעלעך-פּאַמעלעך און פילט אָן דעם חלל צווישן הימל און ערד. אַלץ ווערט פאַרשטומט און אַלץ ווערט פאַרזונקען אין אַ זיסן שלאָף. פינצטער, שטיל, דאָס בית-עלמין שלאָפט... און קריינדעלע זיצט שטום, רירט זיך נישט און קוקט אויף די ווייטע, נידעריקע הייזלעך, וואָס זענען איינגעהילט אין נאַכט און וואָס פינקלען מיט די שבת-ליכט. קליינע נשמות, כשרע, שבתדיקע נשמות. קריינדעלע פילט, אַז זיי ווינקען צו איר, רופן איר נשמה צו זיך און חברן זיך מיט איר... און אַ בענקשאַפט פאַלט איר אויפן האַרץ, ביז זי ווערט מיד און שלאָפט איין אויפן גראָז.

שפּעט ביינאַכט האָט די חברה צוריקגעקערט און זיך פאַרזאַמלט אַרום הייזל. זיי זוכן קריינדעלען, שרייען און גע-פינען זי נישט, ביז זיי גייען זיך לייגן אָן איר.

שבת אינדערפרי.

דער ברייטער, זאַמדיקער וועג שלאָפט נאָך שטיל, חברה שלעפּט זיך מיט שווערע טריט, פויל און פאַמעלעך, און לאָזן איבער אין פייכטן זאַמד שפּורן פון טריט. פון ביידע זייטן שמעקן די פעלדער, און אַ לינד פרימאָרגן־ווינטל בלאָזט, מאַכט די לופט פייכטיק און פריש, בלאָזט-אויף די פּאָלעס פון די בעטלער און פאָכעט מיט דער שירץ פון דער יידענע מיט דעם קינד אויף דער האַנט. חברה גייט.

אַריינקומענדיק אין שטאָט צעגייען זיי זיך אין פאַרשי־דענע זייטן. דער געלער גייט אין דער באָד־גאַס. דאָרט זעט מען יינגעלייטלעך מיט לענגלעכע בלאַסע פּנימלעך, פאַרשלאָ־פענע אויגן, צעפּלאָסענע פאות און פאַרפעדערטע יאַרמלקעס אונטער די סאַמעטענע היטלעך, לויפן מיט אַ התלהבות, ווי כרובימלעך פון הימל — אין מקוה אַריין. עלטערע באַלעבאַ־טים גייען זיך בנעימותדיק, שטעלן קליינע טריט און געבעצן ברייטלעך, קענטיק, זיי פילן זיך נישקשהדיק אויף גאָטס וועלט. אַנדערע לויפן שוין צוריק פון מקוה, פון אונטער די היטלען קוקן אַרויס יאַרמלקעס מיט די פּאָטשעווקע איבערגעדרייט. פון פיל פענצטער הערט זיך דער ניגון פון מעביר־סדרה זיין. דער געלער גייט אין בית-המדרש אַריין.

דאָ איז אַ געלויפעריי און אַ גערודעריי, ווי צווישן בינען. מען לויבט גאָט מיט אַרומלויפן אַהין און צוריק, די עקן פון דער גאַרטל אַראָפּגעלאָזט און שלעפּן זיך נאָך אויף דער פּאָדלאָגע, די אויגן פאַרגלאָצט און איין האַנט רייבט דעם שטערן. איינער דרייט די פּאה, איינער ברומט און אַלע לויפן, לויפן און קלאַפּן אָן איינער אָן אַנדערן.

דער געלער אין דער וואַטענער קאַפּאָטע זיצט אויף אַן עק באַנק ביי דער טיר. פון צייט צו צייט וואַרפט ער אַ בליק

אויפֿן ליידיקן עמוד, אויף די אַלע אַרומלויפֿנדיקע יידן און קוקט מיט כּעס: — „פֿאַרברענט זאָלן זיי ווערן!"... —

נאָכן דאַוונען שטייט דער גלעזער אויפֿן הויף און קוקט מיט צעמישטע אויגן. ער זעט, אַז פֿון עולם שיידט זיך אָפּ אַ קליינע כּנופֿיא און גייט צוזאַמען, דער גלעזער שלעפּט זיך נאָך.

מ׳קומט אַריין אין אַ שטוב. אַ געדעקטער טיש — בראָנפֿן און לעקעך, — דער גלעזער ווערט אויפֿגערוימט, דאָס האַרץ ציטערט אַזש. ער שטעלט אָן אַ בעטנדיק, רחמנותדיק פּנים פֿאַר דעם ייד, וואָס טראָגט אַרום אַ טאַץ מיט לעקעך, און דער ייד דערלאַנגט אים אַ חלק, אַן אַנדערער גיסט אים אַריין אַ גלעזל בראָנפֿן.

ווייבער קומען אָן שטילערהייט, ווי אַריינגעגנבעט, און גייען אין דער אַנדערער שטוב אַריין. דער עולם נעמט אויך צו גלעזלעך בראָנפֿן, עס ווערט היימלעך, רוישנדיקער, און דער גלעזער כאַפּט דערווייל אין גרויסן גערודער איין גלעזל נאָכן צווייטן, כאַפּט פֿון רעכטס און פֿון לינקס און טרינקט און שלינגט איילנדיק, ווי אַ ווילדע חיה.

— באַלעבאָס-לעבן, — בעט ער זיך — גיט אַ ביסל בראָנפֿן.

דער באַלעבאָס נעמט שוין דאָס פֿלעשל אין דער האַנט אַריין איינצוגיסן, נאָר איינער פֿון די געסט באַמערקט דאָס און זאָגט:

— וועמען דאָס גיסט דו?

— לאָז, דעם אָרעמאַן, דעם...

— וואָס! אים! ער טוט נישט מער, נאָר זופֿט. אַזאַ שנאָרער! שטעל אַנידער דאָס פֿלעשל.

דאָ ווערט דער גלעזער אויפֿגעבראַכט, קריצט מיט די

ציין, דאָס פּנים צעפּלאָמט זיך אים, די אויגן בלישטשען און אַ שוים באַדעקט אַזש די ליפּן. מיט איין ריס, פּראַלט ער אויף ביידע האַלבע טירן, לויפט אַרויס מיט אַ געשריי:

— אַ בראַנד! פאַרברענט ווערן! אַ בראַנד אויף אייך מיטן מזל־טוב!

אַזוי לויפט ער איבער דער גאַס און שעלט און פליכט, פון איין גאַס אין דער צווייטער אַריין. אַז ער ווערט אַ ביסל רויקער, דערזעט ער פון אַן אָפן פענצטער אַן עדה יידן. די טיר איז אָפן, גייט ער אַריין. דער באַלעבאָס דערלאַנגט אים אויף גיך בראָנפן און לעקעך און הייסט אים, ער זאָל זיך גיכער אָפּטראָגן... דער געלער קוקט אין אַ זייט, גלייך ווי ער וואָלט נישט געהערט, וואָס מען זאָגט אים. ער בעט נאָך אַ גלעזל בראָנפן, און דאָסמאָל טרינקט ער אויס און לאָזט דאָס בעכערל אַריין אין טאַש. אין דער זייט זעט ער שטיין אַ מולטער מיט חלות — לאָזט ער איינע אַראָפּ אין דער אויס־געריסענער קעשענע און זי גליטשט זיך אַראָפּ אין דער פּאָלע־טאָרבע.

איצט גייט ער ערשט עסן „שבת״.

ער קומט אַריין אין אַ שטוב, ווו אַ יינג פּאָרפאָלק מיט אַ קליין יינגל זיצן ביים טיש. דאָ טרינקט ער זיך אויס נאָכ־אַמאָל בראָנפן, וואַשט זיך און זעצט זיך ביים טיש. דאָס יינגע ווייבל דערלאַנגט אים פיש, דער יינגערמאַן מיטן יינגל זינגען דערווייל זמירות. דער געלער נעמט זיך דערווייל צום בראָנפן, גיסט זיך איין אַ גלעזל, נאָך איינס, און דרייט איבער מיטן אַרבל און פאַרגיסט דאָס טישטוך. דאָס יינגע ווייבל קוקט אָן דעם מאַן און גייט אַליין אַוועק פון טיש. אַז זי דערלאַנגט פלייש, ברומט דער געלער:

— און קוגל, קוגל? גאָרנישט? —

ער איז האַלב־שכּור און וואַרפט אָן אַן אימה אויף אַלע אין שטוב. דער יינגערמאַן גייט אויך צו אויף אַ ווײלע צום פענצטער און קוקט אויף דער גאַס אַרויס, דאָס יינגל לויפט צו צו דער מוטער:

— מאַמע, איך האָב מורא פאַר דעם ייד.

דערווייל כאַפּט דער געלער אַראָפּ אַ גאָפּל און לאָזט אים אין אַרבל אַריין, דערנאָך הייבט ער אויף די האַנט אַזוי ווי ער וואָלט זיך געוואָלט אויסגלייכן..

— באַלעבאָס-לעבן, באַלעבאָס-לעבן — זאָגט ער — אייער חלק ווערט קאַליע — זאָל איך עס אויפעסן?

דאָ ווערט דער יינגערמאַן שוין בייז, וויל צולויפן, נאָר בלייבט שטיין:

— אַרויס פון דאַנען, שנאָרער! אַרויס, אַרויס פון מיין שטוב!

דער געלער כאַפּט זיך אויף פון טיש, לויפט אַרויס מיט אַ קללה:

— אַ בראַנד אייך כאַפּן!

ער הייבט באַלד אָן פון צווייטן הויז און גייט פון שטוב צו שטוב, און די פאָלעס ווערן וואָס אַמאָל פולער, אין איין פאָדערהויז דערזעט ער אַ קליין מיידל, אויפן קאָפּ טראָגט זי אַ זיידן טיכל. מיט איין ריס מיט דער האַנט רייסט ער איר עס אַראָפּ פון קאָפּ. דאָס מיידל הייבט אָן וויינען און ציטערן פאַר שרעק — דאָ עפנט זיך די טיר און די מוטער פון מיידל באַווייזט זיך, זי פאַלט אָן אויפן געלן און וויל אַרויסרייסן צוריק דאָס טיכל, ער גיט זי אַ שטויס צוריק און אַנטלויפט. זי לאָזט זיך נאָך, עס ווערט אַ געלויף, אַ געשריי: וואָס איז געשען ווייסט קיינער נישט. נאָר אַ חברה קונדייסים לאָזן זיך נאָכלויפן נאָך דעם געלן, וואָס לויפט און די שווערע פאָלעס

קלאַפּן אים אָן אויף די פּיס; חברה נעמט וואַרפן שטיינער אויפן געלן, און ער לויפט און לויפט ביזן עק שטאָט. וואָס אַמאָל, אַז ער זעט, אַז חברה לאָזט אים נישט אָפּ, ווערט ער אַלץ מער אין כּעס, צערייצט ווי אַ משוגענער הונט, זוכט אויך שטיינער אויפן וועג און נעמט צוריקוואַרפן. אָט איז ער אָנגעקומען צו אַן איינגעפאַלענעם קוימען פון אַן אָפּגעבערנט הויז. ציגל — וויפל דאָס האַרץ גלוסט. ער נעמט וואַרפן די ציגל מיט אַ שנעלקייט און לייכטקייט, ווי ניס. די קונדייסים לאָזן אים אָבער נישט אָפּ, דער ציגל פליט נאָך אינדערלופטן, און חברה דערזעט עס שוין, ווי ער וועט פאַלן און בייגט זיך אַוועק. אַ האָגל שטיינער פאַלט פון זייער זייט. די לופט שווישטשעט און קרעכצט פון די לויפנדיקע שטיינער, און דער געלער פאַלט אַנידער צעבלוטיקט אויף דער קופּע ציגל.

חברה צעלויפט זיך באַלד אין אַלע זייטן, און דער געלער בלייבט ליגן, דאָס פּנים — באַשפּריצט מיט בלוט. ער וואַרפט זיך ווי אַ שלאַנג, בייסט די פינגער פאַר ברענענדיקן צאָרן... צום סוף ווערט ער מיד און שלאָפט איין.

אַרום איז שטיל, דער גאַנצער פּלאַץ איז באַוואָרפן מיט שטיינער, און דער האַלב־איינגעפאַלענער קוימען קוקט ווייט־ווייט אַרויס אויף דעם גרינעם פעלד מיט די זאַנגען, וואָס שאָקלען זיך. די זון שיינט אויף דעם געלנס קאָפּ, וואָס איז באַפלעקט מיט בלוט און ער ליגט און שנאָרכט. נישט ווייט פון דאַנען הערן זיך די קלאַנגען פון אַ קוזשנע און די קולות ווערן פאַרשטומט אונטערן ווייטן, ברייטן, בלאָען הימל.

פאַרנאַכט, אַז די זון האָט זיך שוין געזעגנט, האָט זיך דער געלער ערשט אויפגעכאַפּט און געגאַנגען צוריק צו יענעם וועג, וואָס פירט צום בית־עולם.

שפעט ביינאַכט איז דער געלער אַהיימגעקומען, ביים קליינעם הייזל ליגט חברה און שלאָפט. אויפן בית-עולם הערשט אַ שטילקייט, מען הערט נאָר דאָס געריוש פון די ביימער און דאָס שנאָרכן פון די שלאָפנדיקע. פינצטער איז. דער געלער וואַרפט אַראָפּ פון זיך די קאַפּאָטע און שטופט זיך אַריין צווישן חברה. איצט איז שטיל, אַלץ שלאָפט.

קייגן מיטן נאַכט איז די לבנה אויפגעגאַנגען, פּאַמעלעך-פּאַמעלעך האָט זי זיך אַרויסגערוקט איבער די שפּיצן פון די ביימער. פאַרטראַכט קוקט זי אויפן בית-עלמין, ווי די ביימער שטייען איינגעהילט אין דער פינצטערניש, און באַגיסט מיט אַ בלייכן שיין די וואַנט פון דעם הייזל, ווו חברה ליגט צעליגט אויף דער ערד. פון איין זייט ליגט דאָס יינגל מיט דעם שוואַרצן, מאָגערן פנים, פון דער אַנדערער זייט — די יידענע מיטן קינד, ווייטער — קריינדעלע, דעם קאָפּ אין אַ טיכל איינגעוויקלט. אָט האָט זיך דער געלער אַ ריר געגעבן. ער עפנט די אויגן און הייבט אויף דעם קאָפּ, ער קראַצט זיך מיט ביידע הענט אין זיין באָרד און רעדט צו זיך: „קריינדעלע שלאָפט, שלאָפט". ער רוקט זיך צו צו איר און רירט זי אָן מיט דער האַנט ביים לייב... קריינדעלע עפנט אויף די אויגן דערשראָקן און רוקט זיך אָפּ ציטערנדיק... דער געלער וויל זיך נאָכרוקן נאָך איר, נאָר האַלט זיך צוריק און וואַרפט אַ בליק אויפן שוואַרצנס באָרד; דער שוואַרצער מאַכט עפּעס אַ באַוועגונג, לייגט ער צוריק דעם קאָפּ און מאַכט זיך שלאָפן — קריינדעלע דערהייבט דעם קאָפּ און קוקט אים אין די אויגן אַריין. באַלד דערהייבט זי זיך און אַנטלויפט צווישן די ביימער. — דער געלער קוקט איר נאָך. ער הייבט זיך שטיל אויף, לאָזט דערווייל נישט אַראָפּ קיין אויג פון שוואַרצן, און גייט אויף די שפּיץ-פינגער צו קריינדעלען. ער גייט אַריין

אין „אוהל" און געפינט זי דאָרט. „אַרויסגעגנבעט זיך, קריינ-דעלע, אַזוי? אַרויסגעגנבעט זיך?" — זאָגט ער און וואַרפט זי אַנידער אויפן קבר פון אוהל.

דער געלער באַמערקט גאָרנישט, אַז אין דער טיר שטייט שוין דער שוואַרצער הינטער זיינע פלייצעס. מיט אַ דער-שטיקט ברומען וואַרפט ער זיך אויפן געלן און כאַפט אים אָן מיט ביידע הענט ביים האַלז. דער געלער וואַרפט זיך, רייסט זיך, אַז ער ליגט שוין אויף דער ערד מיטן פנים אַרויף. ער זוכט צו בייסן מיט די ציין דעם שוואַרצנס האַנט, נאָך אַ מינוט, בלייבט ער ליגן אָן אַ ריר, נאָר די פינגער זיינע גראָבן זיך אַגן קראַמפן איין אין דער ערד, די פיס ציטערן...

דערווייל איז שוין קריינדעלע אַרויסגעלאָפן פון אוהל. דער שוואַרצער לאָזט אָפּ דעם געלן און לויפט איר נאָך.

— שטיי! — שרייט ער, און דאָס ווידערקול ענטפערט אָפּ פון די ביימער.

זי איז געבליבן זיצן אויף אַ קבר, ווי אַ דערשלאָגן הינדל, וואָס נעמט צוזאַמען די פליגלען און לאָזט אַראָפּ דעם קאָפּ. דער שוואַרצער גייט צו:

— אַנטלויפן? נישט אַנטלויפן — הערסט? קיינמאָל נישט אַנטלויפן.

פון צווישן די צווייגן פאַלט אַ בינטל שטראַלן פון דער לבנה און באַלייכט די מצבה מיט די גרויסע לאַנגע אותיות: „הגאון אב"ד דק"ק"... און צוויי קעפּ, — אַ יאַרמלקע מיט אַ טיכל אויפן בערגל גראָז, אַרומהאַלטנדיק זיך אין די נאַקעטע אָרעמס.

זונטיק נאָכמיטאָג. אַן אָפּענע, פרייע וועלט פון אַלע זייטן. איבער דעם בית-עלמין ליגט אויסגעשפּרייט דער הימל ווייט אַרום. די זון שיינט העל, דער ברייטער זאַמדיקער וועג בלישטשעט. אַ לייכטער ווינט דערהייבט אַ ביסל שטויב... פאַרן הייזל שטייט ווידער דאָס ביידל, חברה מאַכט זיך גרייט אין וועג אַריין. פויערן און פויערטעס גייען צוריק אין די דערפער אַריין פון שטאָט. די רויטע פּנימער און די רויטע טיכלעך אויף די קעפּ פינקלען קייגן דער זון; גראַנאַטענע היטלעך גלאַנצן אַראָפּ פון פריילעכע פּנימער, און די אַלע מענטשן גייען, רעדן און לאַכן, אויפגערוימט, פריילעך. פונדערווייטן קוקט זיי נאָך דער שפּיץ פון קירך און ווינקט צו זיי לוסטיק. אָט טראָגט אַ פויער אַ פּאָר נייע שטיוול אויפן אַקסל, אַ צווייטער — אַ פּאָר הויזן און אַ וועסט, און אַ דריטער האַלט אַ פייפל אין מויל און פייפט-צו לעבעדיק צום טאַקט פון גיין...

— זעט, ברידער! וואָס מ'באַקומט אין שטאָט פאַר פיר גראָשן... אין שטאָט באַקומט מען אַלץ, נו, אדרבה, זאָל עמעץ פון אייך פּרובירן צו מאַכן אַזאַ פייפל, קיילעכיק, הויל, לעכעלעך — אַלץ איז דאָ...

עס קומען אָן אַנדערע צוויי פויערן, זיי זענען ביידע שכּור און האַלטן זיך אַרומגעאַרעמט און וואַקלען זיך צוזאַמען.

— זעסט, אָט דאָ דאָס ביידל?

— כ'זע.

— ווער זענען די ציגיינער די? אָט איז דער מיט דער שוואַרצער באָרד, זעסט?

— דאָס זענען יידן, נישט ציגיינער.

— אַ פּעלץ פעלט מיר. אויפן פּלויט געהאָנגען...

— ווו וועסטו גיין, פאַרפאַלן, ברודער.

חברה האָט שוין איינגעפּאַקט אַלץ אויפן וואָגן, שטייען שוין גרייט איינצוזיצן, נאָר זיי וואַרטן נאָך אויף קריינדעלען. נאָר אָט קומט אָן דאָס אייגענע יינגל און זאָגט, אַז ער האָט נישט געקאָנט געפינען קריינדעלען. די עלטערע יידענע דער־ציילט, אַז זי האָט געזען קריינדעלען אינדערפרי גיין אין שטאָט אַריין. דער שוואַרצער נעמט אָן דעם געלן פאַרן אַרבל און גייען צעטראָגן אַרויף אויפן בית־עולם.

באַלד קומען זיי צוריק, רעדן נישט צווישן זיך קיין וואָרט נאָר די אויגן ביי זיי בלישטשען און זיי קוקן איינער אויפן אַנדערן צעמישט און בייז.

— קום! — שרייט דער שוואַרצער.

— קום! — ברומט צו דער געלער, און לויפט דער ערשטער, דער שוואַרצער — נאָך אים,ביידע לויפן אין שטאָט אַריין צעהיצט און צעמישט.

זיי לאָזן זיך איבער דער שטאָט, לויפן אויס אַלע גאַסן און זוכן אין אַלע באַהאַלטענע ווינקעלעך, אין מקוה — נישט געפונען. זיי לויפן אין דער ווייבער־שול אַריין, זיי זוכן, קלאַפּן, דרייען אום אַלע בענק און עמודים, פּלוצלינג דערזעט דער געלער — אין ווינקל רירט זיך עפּעס די קופּע „שמות", טאַפּט — קריינדעלע! ער כאַפּט זי אָן פאַרן אָרעם מיט אַ געשריי — זי ציטערט אינגאַנצן, הייבט אויף דעם קאָפּ און קוקט אים אָן מיט אַ בליק פון אַ הון, ווען דער שוחט פּליקט די פעדערן איר פון האַלז.

דער שוואַרצער שפּרינגט אויך צו, זיינע אויגן בליצן פאַר פּלוצלינגער פרייד.

— דו ביזט דאָס קריינדעלע? דו אַנטלויפן?

ביידע נעמען זי אָן, דערהייבן זי אינדערלופט און לויפן מיט איר אַרויס אויף דער גאַס.

— יידן, געוואַלט! ראַטעוועט, יידן — הייבט זי אָן צו שרייען. מען קומט זיך צוזאַמענצולויפן פון אַלע זייטן, מענער, ווייבער און קינדער. עס ווערט אַ רעדל אַרום זיי.

— ראַטעוועט! — שרייט זי — ראַטעוועט אַ זינדיקע נשמה...

דער עולם וויל זי אַרויסציען פון זייערע הענט, נאָר דער שוואַרצער לאָזט נישט. ער שלאָגט, סאָפּעט און ברומט, ווי אַ ווילדער אָקס.

דער עולם ווערט וואָס אַמאָל גרעסער, ביז צום סוף שלאָגן זיי אָפּ קריינדעלען פון זייערע הענט.

— מיין ווייב! — שרייט דער שוואַרצער און פּאַר כּעס צערייסט ער מיט די ציין זיין היטל — מיין ווייב — מיינע...

— ניין, יידן, — בעט זי זיך — ניין, גלאַט אַזוי אַ זינדיקע נשמה...

— אַ כּתובה האָסטו! — פרעגט איינער פון דעם רעדל.

— אין חאָב נישט, איך האָב נישט — קריצט ער מיט די ציין — מיין ווייב, מיינע.

— גיי פון וואַנען די ביזט געקומען — שרייען עטלעכע פון די פאַרזאַמלטע.

— מיין ווייב! מיין ווייב!

— אַ פּאַספּאָרט האָסטו? — פאַלט איינער אַריין אינמיטן.

דער שוואַרצער ווערט פּלוצלינג אַנטשוויגן, דער געלער זוכט זיך אַ לויז אָרט צו אַנטקומען.

— רופט אַ סטראַזשניק. אַ סטראַזשניק. — שרייט מען פון אַלע זייטן.

דער געלער נעמט לויפן, דער שוואַרצער—נאָך אים און ביידע ווערן פאַרשווונדן אויפן וועג, וואָס פירט צום בית-עלמין.

פון דעמאָלט אָן האַלט זיך קריינדעלע דאָ אויף. יאָרן קומען, יאָרן גייען, קריינדעלע ווערט עלטער און איז צופרידן פון איר לעבן און פון איר ווינקל אין דער ווייבער-שול. אַ שבת אָדער אַ יום-טוב, ווען עס קומען אַ סך אויסגעפּוצטע ווייבער, ווייזט זי זיך נישט, נאָר אינדערוואָכן, אַז קיינער איז נישטאָ, זיצט זי זיך אויף אַ באַנק אין אַ ווינקל, אָנגעטון דאָס אַלטע טיכל אויפן קאָפּ, זומער ווי ווינטער... טיילמאָל הייבט זי זיך אויף פון אָרט, גייט אַרום צווישן די שטענדערס און גייט צוריק אין איר ווינקל אַריין און זיצט. גאַנץ אָפט שטייט זי שעהנווייז ביים פענצטערל פון דער ווייבער-שול און קוקט אַראָפּ אין בית-המדרש צום אָרון-קודש.

אַמאָל מיטאָג-צייט, נעמט זי חלבנע ליכט, צעשטעלט זי׳ז אויף אַלע שטענדערס, צו עטלעכע אויף יעדן, און צינדט זיי אָן. זי נעמט אַרויס דאָס פּעקל מיט תכריכים, וואָס זי האָט זיך צוגעגרייט. טוט זיי אָן און שטייט אַזוי צווישן ברענענדי-קע ליכט, ווי אַ ווייס מאַרמאָר-בילד.

חברה קליינוואַרג לאָבעסעוועט אַרום אין בית-המדרש און דערזען קריינדעלען אין איר ווייסן אָנטועכץ. אַלע לויפן אַרויס צוזאַמען פון בית-המדרש, אויפן חזיר-מאַרק אַרויס. דאָרט כאַפּן זיי דעם ווייסן באָק, וואָס שטייט ביי אַ קלאָץ און שיילט די שאָל, זיי נעמען אים אָן פאַר די הערנער און פירן אים צו דער ווייבער-שול צו. דערנאָך נעמען זיי מיטגעוואַלט קריינדעלען אין די תכריכים און זעצן זי אַרויף רייטן אויפן באָק. חברה פירט דעם באָק פאַר די הערנער, אַנדערע האַלטן אונטער קריינדעלען אויפן באָק, זי זאָל זיצן גלייך, און מען פויקט צו אין אַ בלעך מיט געוואַלדן און געשרייען, פירנדיק קריינדעלען איבער אַלע גאַסן.

טיילמאָל גייט קריינדעלע אַרויס פון דער ווייבער-שול,

בייגט זיך איין אונטער די טרעפ און נעמט אפּער אַ קריגל מיט אַ פּעקל שטריק און לאָזט זיך גיין אין גאַס אַריין. אין טיפן, בלאָען הימל שיינט די זון און ווינקט אַראָפּ אויף די אויסגעטריקנטע דעכער פון די נידעריקע הייזער. אין עטלעכע הייזער שטייען די לעדן האַלב אָפן און זעען אויס אַזוי ווי פאַרחלשט פאַר היץ. די וואָס שטייען אין שאָטן קוקן דורך די אָפענע פענצטער אויף דער ברייטער, ווייטער וועלט אַרויס. פון איין אָפן פענצטער זעט מען אַ ייד, וואָס שאָקלט זיך מיט אַ בלאַס פּנים, מיט אַ יאַרמלקע אויפן קאָפּ, רעכטס און לינקס זעט מען אָפּגעבּרענטע פּנימלעך פון קינדער, וואָס שאָקלען זיך מיט. און אין לופט ציטערן קינדישע קולעכלעך: כי—ווען, תשא — וועסט אַנטפּאַנגען אתן... אויף אַן ערשטן שטאָק זעט מען אַ געזיכט פון אַ מיידל און עס הערט זיך דאָס רודערן פון אַ ניי-מאַשין, מיט אַ זינגעדיק קול:

„אַז דו וועסט קומען אויף אַ „זשערעב" אַ היים —
אַ טאָמער וועסטו מיך נישט וועלן...
לאָמיר ביידע קיין אַמעריקע,
וועלן מיר דאָרטן אַ חופּה שטעלן."

ווייטער אַ ביסל אונטער אַ פענצטער זיצט אַ הון און גריבלט זיך אין דער ערד, אַריינגראָבנדיק דעם בויך אין דעם זאַמד... אַ האָן לויפט צו איר צו מיט איילעניש, לויפט אַרום איר מיט איין אַראָפּגעלאָזטן פליגל שאַרנדיק אָן דר'ערד, ביי אַ וואַנט ליגט אַן אָפּגעשניטענער, פרישער קלאָץ פון וואַלד, און די זון היצט אים, צעלאָזט די זשיוויצע אויף אים, און ער זעט אויס, ווי אַ רשע, וואָס ווערט געבראָטן נאָכן טויט אין גיהנום. דערנאָך גייט דער מאַרק אָנגעשטעלט אינגאַנצן מיט פויערישע וועגן, אונטער זיי ליגן גוים, אין שטרויענע קאַפּע-

ליושן. קריינדעלע גייט דאָרט מיט דעם קריגל אין דער האַנט, קומט צו דעם ברונעם אין מיטן מאַרק און שעפּט אָן אַ קריגל וואַסער. פּאַמעלעך, מיט דעם טיכל אויפן קאָפּ, גייט זי צו צו די זיצערקעס, וואָס זיצן אין מאַרק, און נישט רעדנדיק קיין וואָרט, דערלאַנגט זי יעדערער דאָס קריגל. די ווייבער טרינקען, בענטשן זי מיט גן-עדן און קריינדעלעס אויגן לייכטן פאַר גליק.

אַז דאָס קריגל ווערט לעער, גייט זי נאָכאַמאָל צו צו דעם ברונעם.

ווייסע חברהניקעס לויפן איר נאָך, בײַ דעם ברונעם ווילן זיי איר צונעמען דאָס קריגל אָנצושעפּן וואַסער, נאָר זי וויל נישט געבן. איינער רייסט איר אַראָפּ דאָס טיכל פון קאָפּ, אַן אַנדערער נעמט אָן דאָס קריגל פאַרן הענטל, ביז דאָס קליינע קריגל פּלאַצט און די שאַרבנס צעפליען אויף דער ערד. קריינדעלע פּראָטעסטירט נישט, זי שטרעקט נאָר אויס איר שוואַרצן דינעם האַלז, שאָקלט אַביסל מיטן קליינעם קאָפּ און לאָזט אַרויס אַ מאָדנע געשריי, ווי פון אַ קראָ. חברה צעלויפט זיך, און קריינדעלע בלייבט שטיין און קוקט שטום אויף די שאַרבנס. דערנאָך גייט זי אַוועק מיטן שטריק אין דער האַנט.

זי גייט אַריין אין אַ געוועלב, די קרעמערין לייגט איר אַנידער אויפן בופעט אַ קליין שטיקל צוקער, קריינדעלע נעמט נישט און רירט זיך נישט פון אָרט.

— פאַרוואָס נעמסטו נישט, קריינדעלע? — פרעגט די קרעמערין און שמייכלט צו אַ צווייטער יידענע, וואָס שטייט אין געוועלב.

— אַ גראָשן... — זאָגט קריינדעלע:

— אַ צרה אויף אַלע מיינע שונאים... — נאָר גראָשנס, וואָס טויג דיר גראָשנס?

— אַ ספר שרײַבן... אַ זינדיקע נשמה... — ענטפערט װידער קרײַנדעלע.

— מען װײסט שױן — אַ „ספר" שרײַבן, — בײזערט זיך די קרעמערין און קוקט אויף דער צװײטער יידענע, — שטענדיק דאָס אײגענע — אַ ספר שרײַבן, אַבי אױסצונאַרן גראָשנס.

— מען קאָן נישט װיסן — זאָגט די צװײטע יידענע — אַ יידישע קישקע קאָן מען נישט אָפּשאַצן.

די קרעמערין גיט איר אַ גראָשן. און קוקנדיק אויף דער יידענע, זאָגט זי:

— אַנדערש קאָן מען פֿון איר נישט פּטור װערן.

קרײַנדעלע גײט פֿון דאַנען אין אַן אַנדערער שטוב. אין קיך שטײט אַ מײדל מיט אַרױפֿגעשאַרצטע אַרבל און שװענקט דאָס געפֿעס. די טיר עפֿנט זיך, און צװײ װײַבער אין לײַכטע, שײנע טיכלעך אויף די קעפּ קומען אַנטקעגן פֿון דער װײַטע־רער שטוב. אין אײן האַנט האַלט אײנע פֿון זײ אַ רױט טיכל, זײ קוקן נאָך אויף הינטערװײַלעכס צוריק אין שטוב אַרײַן, װוּ אין דער אָפֿענער טיר שטײט די באַלעבאָסטע, שׂרהלע, און זײ װינטשן איר צניעותדיק: אַ גוטן טאָג, שׂרהלע, הלװאי דו זאָלסט שטענדיק קאָנען געבן מיט דער פֿולער האַנט.

— אַ גוט יאָר — ענטפֿערט שׂרהלע, שטײענדיק אין דער טיר פֿון דער צװײטער שטוב. זי דערזעט קרײַנדעלען און װאַרט ביז די צװײ װײַבער װעלן אַרױסגײן. דעמאָלט רופֿט זי זי אַרײַן צו זיך.

— נו װאָס, קרײַנדעלע? האָסט עפּעס געװאָלט?

אָנשטאָט אַן ענטפֿער נעמט קרײַנדעלע אַרױס דאָס קניפּל פֿון בוזעם און דערלאַנגט עס איר. שׂרהלע נעמט דאָס קניפּל, בינדט עס אויף און צעשפּרײט אויפֿן טיש. קרײַנדעלע שטײט

שטום, שרהלע ציילט... דערנאָך בייט זי איר אויס די קאָפּי־קעס און גראָשנס אויף זילבערנע מטבעות און לייגט זיי צו־זאַמען מיט דעם איבעריקן זילבער־געלט – בינדט עס צונויף, גיט עס צוריק קריינדעלען. זי לייגט עס צוריק אין בוזעם.

— האָסט קיין העמד נישט אויפן לייב? — פרעגט שרה־לע זעענדיק דאָס נאַקעטע לייב, וואָס זעט זיך אַרויס.

— יאָ, אַ העמד... — רוקט קריינדעלע אַרויס אַ מין אַל־טע שמאַטע.

— און מער האָסטו נישט קיין וועש?

— געהאַט, איין וועש די ייִנגלעך צעריסן, און נאָך איין וועש — דאָ...

שרהלע גייט צו צו דער קאָמאָדע, נעמט אַרויס אַ וויס, ריין העמד און גיט איר...

— אַ לאַנג לעבן, לאַנג לעבן – בענטשט קריינדעלע און גייט אַרויס.

און אָט גייט קריינדעלע אַריין אין אַ שטוב אין עק שטאָט, צו אפרימלען, וואָס קויפט טייל מאָל אַ זעקל תבואה אויפן מאַרק. זיין ווייב גיט איר אַ טעלערל איבערגעשטאַנען געקעכץ, נאָך פון נעכטן, און קריינדעלע שטייט אין אַ ווינקל און עסט מיט אַ שטיקל דאַר ברויט, וואָס זי האָט מיטגעבראַכט, דערווייל קומט אָן אפרים פון גאַס.

— זעסט, מאַשע... — שמייכלט ער, קוקנדיק דאָ אויף זיין ווייב, דאָ אויף קריינדעלען — זי איז דאָך אַ גאַסט ביי אונז.

— יאָ, יאָ, אַ גאַסט, איך האָב איר געגעבן אַ ביסל גע־קעכץ און ברויט האָט זי געהאַט אירס.

— אַ מצוה געטון, ווי אַ שכורן גוי אונטערגעפירט... —

זאָגט ער צוגייענדיק צום טיש, וואָס שטייט ביים פענצטער צווישן די בעטן — אַזוי לעבט זי ווי אַ בהמה.

— אפרים, דו ווייסט? זי לאָזט דאָך שרייבן אַ ספר.

— המ... פאַרוואָס נישט? דאָ אַ שטיקל ברויט, דאָרט בעקעכץ, אַזוי קאָן זי אָנזאַמלען אַ שפּאָר ביסל געלט.

קריינדעלע שטייט אין ווינקל, האָרכט וואָס זיי רעדן און קוקט אויף מאַשען.

— נו, און וואָס האָסטו עפּעס געהאַנדלט אין גאַס? — פרעגט מאַשע איר מאַן.

— וואָס קאָן מען אויפטון? קענסט נישט פּיאָטר קזשי-זשינסקעלע, ער לאָזט נישט רעדן צו זיך...

מאַשע זעצט זיך ביים טיש, אָנגעלענט מיט דער האַנט אויפן בעט.

זי איז אַ הויכע, דאַרע יידענע, אַ שוואַרץ געזיכט, טריבע, בלאָע אויגן און אַ שאַרפע נאָז, ברייטע, דינע ליפן, פון וועלכע עס קוקן אַרויס צוויי גרויסע פאָדערשטע ציין. די שאַטקענע קופקע אויפן קאָפּ גיט איר צו אַ באַזונדערן חן.

זי זיצט און באַטראַכט איר מאַן, וואָס זיצט אַנטקעגן איר אויף אַ בענקל. ער קוקט דורכן פענצטער אויפן שטיקל פּלאַץ, ווו ער האָט אָפּגעלייגט אַ ביסל געהילץ צום בויען און ער בייסט זיך די נעגל פאַר קרענקונג.

מאַן און ווייב שווייגן. די זון קוקט אַריין דורכן פענצ-טער און די שיין ליגט אויפן טיש צווישן זיי. די שיין לאָזט זיך דערנאָך אַראָפּ אויף דער ערד און דערגרייכט אַזש ביז צו קריינדעלעס פאַרבלאָטיקטע שיך. אויף דער פאָדלאָגע אין מיטן שטוב, זיצט אַ קינד מיט בלאָנדע האָר. מיט פאַרטראַכטע אויגן קוקט דאָס קינד אויף די טויזנטער שטויבן און פעדים-לעך, וואָס לויפן אַרום אין דעם פאַס ליכט.

מאַשע שווייגט און קוקט אויפֿן מאַן מיט אויגן פֿון נקמה: „זאָל ער וויסן, ווי צו געבן געלט פֿאָרויס“ – טראַכט זי.

ער זיצט מיט אַראָפּגעלאָזטע אויגן, טיף פֿאַרטראַכט. ער בייסט די נעגל, באַטראַכט די צוויי געלע פֿלעקן אויף די ערשטע צוויי פֿינגער ביי די שפּיצן נעגל פֿון פּאַפּיראָסן ריי־כערן אָן מונדשטוקן און זיפֿצט שטיל: פֿאַר זיך פֿאַרגינט מען נישט קיין גראָשן, און פֿאַרן טייוול איז שטענדיק דאָ.

זיין בליק פֿאַלט אויף קריינדעלען, זי קייעט אַלץ נאָך דאָס טרוקענע ברויט.

„וואָס פֿעלט אַזאַ באַשעפֿעניש! וואָס האָט זי צו זאָרגן! אָנשנאָרערן אַזויפֿיל געלט! אַ ספֿר שרייבט עס! ווער ווייסט, וויפֿל געלט זי האָט!“

– מאַשע, – ווענדט ער זיך פּלוצלינג צום ווייב, – פֿרעג נאָר קריינדעלען, ווו זי נעכטיקט.

מאַשע קוקט אים אָן פֿאַרוווּנדערט, און קריינדעלע קוקט אָן ביידע, דערהערנדיק איר נאָמען.

– וואָס האָב איך זיך צו פֿרעגן! די ווייבער־שול איז נישט פֿאַרשלאָסן.

– דו מיינסט, אַז אויף אַזאַ נשמה דאַרף מען נישט רחמנות האָבן! פֿאַרט גאָטס באַשעפֿעניש.

– רחמנות! – ווונדערט זיך מאַשע נאָך מער און קוקט אויף אים, גלייך ווי ער וואָלט עפּעס אַן אַנדערער מענטש געוואָרן.

– וואָס קוקסטו אַזוי, נאַרישע יידענע!.. מסתמא, אַז איך זאָג רחמנות, איז רחמנות.

– מילא, זאָל אַזוי זיין. וואָס גייט דאָס מיך אָן.

– אודאי גאָרנישט! און דו מיינסט, מ׳וועט האָבן אַן עבירה, אַז מען וועט איר געבן צו נעכטיקן ביי אונז?

— פאַרוואָס — אַן עברה! — זאָגט מאַשע און לאָזט אַראָפּ די אויגן — „ער איז משוגע געוואָרן... — טראַכט זי — עפּעס צום גוטן זאָל עס מיר זיין"...

— ווייסטו-זשע, וואָס איך וועל דיר זאָגן? זאָג איר, זי זאָל היינט קומען געכטיקן צו אונז.

מאַשע הייבט זיך אויף, גייט-צו צו קריינדעלען און זאָגט איר דאָס — זי ווייזט איר אָן אַן אָרט הינטערן אויוון, וווּ צו שלאָפן.

קריינדעלע גייט באַלד אַרויס. דערנאָך נעמט אפרים טענהן מיט זיין ווייב:

— צי קאָן אַ ווייב וויסן, ווי דעם מאַנס קאָפּ פּלאַצט פאַר זאָרג!

— און וואָס קאָן איך דיר העלפן, איך זאָל יאָ וויסן?

— אויב דו זאָלסט וויסן. אויב דו זאָלסט וויסן—זאָגסטו? איך מיין, דו ווייסט נישט. עס אָרט דאָך דיך גאָרנישט — זאָגט ער און נעמט אָן דעם שפּיץ פון זיין געל בערדל מיט די פינגער — הער-זשע, מאַשע, הער... אַזוי פיל געלט איז אַריינגעלייגט געוואָרן אין דעם פּלאַץ... נאָך מער געצאָלט פאַר האָלץ, איצט, וואָס וועט איצט זיין דער תכלית? די שכנים וועלן נאָר דאָ אָנוואַרפן מיסט און דאָס האָלץ וועט פאַרפוילט ווערן פון רעגן, און קיין שטוב וועט נישט זיין...

— וואָס-זשע קלערסטו צו טון?

— דאָס פרעג איך דאָך דיך.

— מיך? דו זאָגסט דאָך, אַז איך בין אַ נאַרישע יידענע.

— דאָך...

— ווייס איך? אפשר ווילסטו צוריקנעמען פון יאַלאָווער פריץ די פינף הונדערט רובל?

— אַזוי, אַזוי? — זאָגט ער מיט אַ צופרידן שמייכעלע —

אַ גוטע עצה געגעבן, און פאַרוואָס, מיינסטו, וועט ער מיך דאָס האַלטן פאַר זיין סוחר. איך האָב אים אַ שיינע דרשה געדרשנט? ער האָט אַזאַ גרויסע זאָרג מיט זיין תבואה? ער האָט נישט וועמען צו פאַרקויפן? האַ?

— אַזוי, אַזוי, פרעג מיך ווידער נישט קיין עצות — בייזערט זיך מאַשע.

ביידע שווייגן און קוקן אַרויס דורכן פענצטער. דער בלינדער פייטל טאַפּט מיטן שטעקן ביי דער וואַנט פון זייער שטוב, — „ער שלעפּט זיך שוין צו דער טיר פון פאָדער־הויז...‟

אפרים קוקט אָן זיין ווייב, זי שפּרינגט־צו צו דער טיר און לייגט אַרויף אויף איר דעם קייטל. באַלד דערהערט זיך אַ טאַפּן אָן דער טיר, אַ רודערן ביי דער קליאַמקע, נאָר דאָס ווערט באַלד פאַרשטומט, ווי דאָס שאָרכן פון אַ מייזל...

דערנאָך גייט אפרים אַרויס אויף דער גאַס. ער טרעפט אַן אַלטן פויער אַ באַקאַנטן און רעדט מיט אים וועגן תבואה, וויפל ביי דעם פריץ געפינט זיך האָבער, ווייץ. אָפּגעפרעגט, גייט ער זיך ווייטער בנעימותדיק, מיט אַ רחמנות־פּנים, ווי איינער וואָס איז גאָט די נשמה שולדיק. אַז ער דערזעט אַ פויערשע פור, גייט ער צו מיט פאַמעלעכע טריט און באַטאַפּט די זעק. און טועגדיק אין האַנדל, פאַרגעסט ער דערווייל צו עסן, צו טרינקען און איז יוצא מיט אַ פּאַפּיראָס אויף אַ גאַנצן טאָג.

פאַרנאַכט, אַז ביידע יינגלעך קומען פון חדר, נעמט מאַשע אַפּער אַ פלאַכטע פון הינטערן אויוון און גייט אַרויס

פון שטוב, איבערלאָזנדיק די קינדער אַכטונג צו געבן אויפן ביסל „פאַרמעגן".

אין אַ פערטל שעה אַרום קומט זי צוריק מיט אַ פולע פלאַכטע שפּענער אויף די פּלייצעס. זי וואַרפט אַראָפּ פון זיך דעם פּאַק אין מיטן שטוב, בינדט אים אויף און נעמט מאַכן פייער. די קינדער לויפן דערווייל אַרויס אין דרויסן. די שפּענער פּלאַקערן, קנאַקן, פינקען שפּרינגען, באַלד איז דאָס געקעכץ פאַרטיק. זי רופט אויף דער שוועל פון דער אָפענער טיר:

— חיימל! דודל! — —

— וואָס, מאַמע, וואָס? — לויפן די קינדער צו.

— נאַכט-עסן!

די קינדערשע אויגן לייכטן פאַר פרייד. זי שטעלט זיי אַנידער אויפן טיש צוויי קליינע שיסעלעך. די קינדער עסן אָפּ, און די מוטער לייגט זיי שלאָפן.

קריינדעלע קומט אַריין.

— עס זעט אויס, זי האַלט וואָרט... — ברומט מאַשע אונטער דער נאָז און גיט קריינדעלען אַ שיסעלע שיטערס *).

אפרים קומט אויך. דערזעענדיק קריינדעלען לאָזט ער אַראָפּ די אויגן אויף זיין גאָל, קליין בערדעלע. ווער ווייסט פאַרוואָס.

מאַן און ווייב זעצן זיך ביים טיש עסן. קריינדעלע קריכט אַרונטער הינטערן אויוון.

אין שטוב הערשט אַ שטילקייט. עס הערט זיך דאָס לייכטע אָטעמען פון די קינדער און אַ שטיל געברויש פון הינ-טערן אויוון. זיי זיצן ביידע שטום, ווי פאַרטראַכט. דאָס

---

*) פּאַלצוקע.

לעמפּל, וואָס הענגט אויף דער וואַנט, וואַרפט אַ טונקל-רויטן שיין אויף די קינדערשע שלאָפנדיקע פּנימער, אויף מאַן און ווייב און אויף אַלץ אין שטוב, און אַלץ צוזאַמען מיט דעם פּלעמל פון לעמפּל גיסט זיך צונויף אין איין שטילן סוד. פון הינטערן אויוון דערהערן זיך שטילע צוריקגעהאַלטענע קלאַנגען, אַזוי ווי מען וואָלט געציילט זילבערנע מטבעות... די בליקן פון מאַן און ווייב טרעפן זיך... און ער לאָזט די אויגן צוריק אַראָפּ און ציט מיט איין האַנט זיין קליין בערדל. זי דערקענט עפּעס אַ באַהאַלטענעם סוד אין זיינע אַראָפּגעלאָזטע אויגן און נאָך מער — אין דעם צופּן ביים בערדל. זי דערמאָנט זיך פּלוצלינג זיינע רייד פון בייטאָג...

ער הייבט זיך אויף און גייט אַרויס צומאַכן די לעדן. באַלד קומט ער צוריק און לייגט זיך שלאָפן. מאַשע דרייט זיך נאָך אַ ווײַלע אַרום אין שטוב און לייגט אַלץ אויפן אָרט.

— — — — — — — — —

צומאָרגנס איז קריינדעלע אַריינגעגאַנגען צו שרהלען, האָט איר ווי געוויינלעך איבערגעגעבן דאָס קניפּל צום צולייגן דאָס ניי־צונויפגעקליבענע און איבערצוציילן אינגאַנצן. שרהלע האָט עס אויפגעבונדן און אויפן טיש זענען צעשיט געוואָרן — שטיקלעך שערבעלעך און שטיקלעך גלאָז...

— זעט אויס, דו ביזט שוין טאַקע משוגע געוואָרן, קריינדעלע, אַ גוט יאָר אויף דיר... — בייזערט זיך שרהלע, אָנווייזנדיק אויף די שאַרבנס.

קריינדעלע קוקט צעמישט אויף שרהלען, אויף די שאַרבנס. זי ציטערט. דאָס פּנים איז איר געל, ווי אַ בלאַט אין יעשען, זי לאָזט פלינק אַריין די האַנט אין קלייד אַריין, טאַפּט און

נעמט אַרויס מיט ציטעריקע הענט נאָך עפּעס אַ פאַרבונדן טיכל... זי בינדט עס אויף — פּאַפּיר פון קאַרמעלקעס...

קריינדעלע נעמט ביטער וויינען און גייט אַרויס פון שטוב.

„היינט איז זי שוין באמת משוגע געוואָרן" — רעדט שרהלע צו זיך.

און קריינדעלע לויפט איבער די גאַסן מיט אַ געשריי, שוואַרץ ווי די ערד, און אירע הייזעריקע קולות ציטערן אינדערלופט... ווייסע חברהניקעס רינגלען זי אַרום, און צוזאַמען מיט זיי לויפט זי צו אפרימס הויז. זי פּאַלט אָן מיטביידע הענט אויפן פענצ־טער, האַקט אויס איין שויב נאָך דער אַנדערער: „מיין געלט! מיין געלט!" ציטערט איר הייזעריק געשריי.

אפרים לויפט אַרויס פון שטוב מיט אַ גראָבן שטריק אין דער האַנט, און מיט אַ ווילדע רציחה לאָזט ער דעם שטריק אַראָפּ עטלעכע מאָל אויף אירע דאַרע פּלייצעס.

זי ליגט אויף דער ערד און וואַרפט זיך ווי אַ שלאַנג.

ווייסע חברהניקעס נעמען זי פאַר די הענט און שלעפּן זי איבער די גאַס מיט אַ „הוראַ!"

הוראַ! הוראַ! — קלינגט עס אין דער גאַנצער גאַס. און דאָס לעבעדיקע באַשעפעניש שלעפּט זיך נאָך אויף דער ערד, דער קאָפּ קלאַפּט זיך אָפּ אָן די שטיינער. חברה שרייט אַלץ „הוראַ" און באַמערקט נישט, אַז זי איז שוין לאַנג שטיל געוואָרן.

מען האָט זי אָבער נאָך דערמונטערט, גוטע מענטשן האָבן געבראַכט וואַסער צו באַנעצן איר די ליפּן... אַך, וואָס לאָבע־סעס קאָנען! — וווּנדערן זיך אַלע.

קריינדעלע עפנט די אויגן, קוקט צעמישט אויף די מענטשן אַרום איר און ברומט מיט אַ שוואַך קול: „מאַמע... מאַמע... כ'גיי צווישן יידן"...

דער עולם אַרום שיסט אויס מיט אַ געלעכטער און גייען יעדער אַהיים.

פון יענער צייט אָן האָט מען זי נאָך טיילמאָל געזען אין אַ ווינקל, ווי אַ שאָטן. גאַנץ אָפט פלעגט זי זיצן אונטער אפרימס פענצטער, שוואַרץ, דאַר און איינגעשרומפּן, ווי אַ שטענגל פון אַ געוויקס צום סוף זומער, ווען אויפן פעלד איז אַ קאַלטע לופט און אַ דינער רעגן, וואָס מאַכט פאַרגליווערט.

ס'איז שוין פאַרנאַכט. זי זיצט אונטער אפרימס פענצטער איינמאָל. די שויבן איבער איר צוקאָפּנס זעען אויס ווי באַדעקט מיט פייער. די זון גייט אונטער. אין גאַנצן הימל ליגן צע־שפּרייט קליינע רויטע וואָלקנדלעך. אויף דער גאַס האָבן זיך אָנגעהויבן אויסציען לאַנגע שאָטנס פון די נידעריקע הייזלעך. אויף דעם שפּיץ קירך פינקלט דער קופּאָל און אַ צעוויגט קליינגען האָט אָנגעפילט די לופט מיט אַ טרויעריק ברומען. קאַלט-בלוטיק קוקט די זון פון עק הימל אויף דעם שטראָל-באַלויכטן שטעטל, און וואַרפט אַ פאַרטראַכטן, קאַלטן בליק אויף קריינדעלען. קריינדעלע קוקט אויף די זון מיט בענקשאַפט און פאַרלאָשנקייט אין אירע אויגן, ווי עס קוקט אַן אַלטער מאַן אויף זיין יינג, בליענדיק ווייב אין לעצטן טאָג פון זיין לעבן. ביידע, די זון און קריינדעלע, קוקן זיך שטום אָן, ביז די זון פאַרגייט הינטערן באַרג.

די שוואַרצע נאַכט איז געקומען פאַמעלעך און פאַרגלי־ווערט דאָס שטעטל אין אַ טויטע שטילקייט, באַהאַלטנדיק קריינדעלען אונטער אירע שוואַרצע פליגל און איינגעזאַפּט אין זיך איר לעצטן אָטעם-הויך, וואָס איז געבליבן ציטערן אונטער אפרימס פענצטער.

....

א שלעכטע פרוי

(דערציילונג)

אהרן האָט דערוואַכט פון שלאָף, און ליגנדיק אויף דער סאָפע זיך אַ קער געטון מיטן פנים צום פענצטער. די האַלבע לבנה קוקט צו אים אַריין בלייך און פאַרטראַכט. שטייענדיק אין טונקל־בלאָען הימל צווישן די זילבערנע שפּראָצלעך, — קוים בלישטשענדיקע שטערנדלעך. אַרום איז שטיל, פון צווייטן צימער הערט זיך דעם זייגערס איינזאַמער טיק־טאַק... און דאָ אין שטוב ווערן די ווענט אַלץ טונקעלער, זיי האָבן שוין, דאַכט זיך, קיין ממשות נישט און זענען צוזאַמענגעוועבט פון אַ גראָען און אַ טיפן נאַכט־קאָליר; און פון אונטערן נאַקעטן באַלקן לויערט שוין די שטילקייט פון דער טונקל־גראָער נאַכט.

אהרן שטייט־אויף פון דער סאָפע, גייט צו צום פענצ־טער און מאַכט דאָס אויף.

— „און ווו איז זי?“ — קוקט ער אין מאַרק אַריין, — „ווו זענען זיי ביידע? אפשר ביים פאָטער אירן?“...

ער גענעצט טיף אָפּ און גייט אַוועק פון פענצטער, אַריינשטעקנדיק די האַנט אין בוזעם־קעשענע. ער נעמט אַרויס אַ פּאַפּיראָס, און זוכט ווייטער אין די קעשענעס — „נישטאָ!.. קיין שוועבעלע אויך נישט“...

און אים ערגערט דאָס און ער לויפט אַריין אין צווייטן צימער, זוכט אויפן טישל צווישן ביידע בעטן, געפינט אָבער

נישט. ער לויפט צוריק אין שטוב און זוכט איבער דער קיך — נישטאָ, קיין שוועבעלע אויך נישט!

„און ווי קאָן זי זיין אַזוי לאַנג? דער טאַטע דאַרף זי דאָרט נויטיק?! וואָס אַ נקבה קאָן!"...

ער לויפט אַרויס פון שטוב, צוקלאַפּנדיק די טיר הינטער זיך.

באַלד קומט ער צוריק אַריין מיט אַ פאַררייכערטן פאַפּיראָס אין מויל. ער צינדט־אָן אַ שוועבעלע און אין שטוב ווערט רויט־ליכטיק.

ער צינדט־אָן דעם לאָמפּ און שטעלט אים אַנידער אויף דעם טיש, וואָס אין מיטן שטוב.

ער וואַרפט אומרויק אַ בליק און בלייבט שטיין, ווי פאַרטראַכט.

„אַזוי לאַנג, אַזוי לאַנג?" — מורמלט ער און גייט ווייטער אַרויס פון שטוב.

באַלד קומט ער צוריק מיט אַ מיידל אין אַ קרעטאָנענעם בלוזקעלע, הויך בּרוסטיק, מיט געזונטע פולע באַקן און מיט אַ בלאָנדן קאָפּ האָר פאַרלייגט אויף צוריק.

ביידע קוקן זיך אָן בלייבנדיק שטיין אין מיטן שטוב, און ער בעט זי:

— איך לויף נאָר אַריבער צום שווער, שיק איך זי באַלד; אַ טאָמער טרעף איך זי נישט, לאָז נישט די שטוב אַליין, זיי אַזוי גוט...

פלוצלינג מאַכט זיך אויף די טיר און אַ דיקלעכע יידענע מיט אַ געזיכט פון אַ טערק, מיט אַ געשטריקט קופּקעלע אויפן קאָפּ באַווייזט זיך אויף דער שוועל. זי טוט אַ פינקל מיט די אויגן און רופט מיט אַ גראָבער מאַנסבילשער שטים:

— איידל, איידל, קום נאָר אַריין, איך דאַרף דיך עפּעס האָבן...

דאָס מיידל שאַרט זיך צוריק צו דער טיר, בלייבנדיק שטיין פאַר דער יידענע ווי אַ פאַרזינדיקטע מיט אַראָפּגע-לאָזטע אויגן.

אהרן בליקט אומרויק:

— שפּרינגצע! וואָס איז?.. איין מינוט נאָר...

— איין מינוט נאָר?... טאַקע? נישט מיין מיידל?... — טוט זי אַ כאַפּ איידלען ביים אַרבל און אַ שלעפּ אַרויס פון דער טיר.

אהרן בלייבט אַ רגע ווי צעמישט. פּלוצלינג טוט ער אַ שפּרונג, און שטעקט אַרויס דעם קאָפּ דורך דער אָפע-נער טיר.

— דו אַלטע קאָזאַצקע! — רופט ער אויס.

— און דערלעב נישט עלטער צו ווערן! — הערט זיך פון דאָרט אַן ענטפער און באַלד דערויף אַ קלאַפּ מיט אַ טיר...

אהרן בלייבט שטיין, ווי אָפּגעהאַקט אין דער מיטן, מיט אַן אָפן מויל און אויגן, וואָס פלאַמען פאַר כעס.

„אַזאַ אַלטע קאָזאַצקע, — טענהט ער שוין צו זיך, אויס-דרייענדיק זיך מיטן פּנים צו דער שטוב — אַזאַ זעלנערישע קאָזאַצקע!”

ער פאַרמאַכט די טיר און נעמט גיין איבער דער שטוב אויף און אָפּ, שטאַרק צעטראָגן:

„איינשפּאַרן גאָר וועט זי מיך? קרענק אַזוי לאַנג, רבקהלע! דעם קאָפּ אפילו זאָל מען דיר אַרויסגנבענען!..” לויפט ער צו צו דער טיר.

ער וואַרפט אָבער אַ בליק אויף דער שטוב. דאָס פענצ-

טער איז אָפן... גייט ער צוריק פאַרמאַכן. און דערנאָך זעצט ער זיך אַוועק אויף דער סאָפע.

אַ ווײַלע איז שטיל.

די טיר, מאַכט זיך אויף, און זיין פרוי, רבקהלע, מיט זיין שוועסטער דבורה, אַ מיידל פון אַ יאָר צוואַנציק, וואָס איז געקומען צו גאַסט, זעגען אַריין אין שטוב.

— ביזט עפּעס אַ מבין, ווי לאַנג איך האָב מיך געזוימט?— טענהט רבקהלע גלאַט אין דער וועלט אַריין.

— צי איך בין אַ מבין? — כאַפּט אהרן אונטער מיט אַ ביי׳זן שמייכל — האָ, האָ, האָ — — צי איך בין אַ מבין?...

— זע נאָר צו, זע נאָר... — בלייבט זי שטיין אין מיטן שטוב, אָנקוקנדיק איר מאַן אין פּנים אַריין — גלייך עס טענהט דאָ עמעצער צו אים. ס׳איז אים שוין עפּעס געפלויגן איבער דער נאָז.

— זאָלסט פליען און פליען, אַז עס זאָל דיך די כאָלערע טרעפן ווו דו שטייסט! און מיט שפּרינצען אינאיינעם!..

— כאַ, כאַ, כאַ... — צעלאַכט זי זיך אויף אַ דין קולעכל, אומקוקנדיק זיך צו דבורהן, — דבורהלע, ביזט כאָטש אַ מבינטע אויף די רייד, אויף דעם משוגענעמס רייד?

— ביזט כאָטש אַ מבין אויף דעם געלעכטערל, דבורה?— פרעגט אויך אהרן — דו באַמערקסט כאָטש, וואָס דאָס געלעכטערל איז?..

— וואָס, דיר געפעלט דאָס נישט, אהרעלע? — פרעגט רבקהלע ווייך — אָבער עס שטעכט דיך?

— ווער דערשטאָכן, דערפאַר וואָס דו קאָנסט אַוועקגיין פון דער היים אויף אַזוי לאַנג?

— און דוקא וועל איך מאָרגן אויך גיין. אמת, דבורהלע?

מאָרגן וועלן מיך אויך גיין זיך באָדן אין טייך? און דאָ, — ווענדט זי זיך צוריק צום מאַן, — שטעך דיך פאַר צרות.

— זאָל דיך שטעכן און ברעכן!

— און פּלאַצט דיר די גאַל... בע... און וואָס מאַכט דאָס גאַלעכל?.. — שפּילעוועט זי אים אין די אויגן אַריין, אַנט-קייגן שטייענדיק, מיט אַ שמייכעלע אין פּנים.

— גיי! וואָרום איך מאַך פון דיר אַ תּל! — שפּרינגט אהרן אויף פון דער סאָפע מיט אַ ווילד געשריי, אויסשטעלנדיק אַ פויסט קייגן איר פּנים און די אויגן זיינע פלאַמען און דאָס געזיכט איז אָנגעצונדן.

און אַ שטילקייט האָט די גאַנצע שטוב פאַרגליווערט און מאַן און ווייב קוקן זיך אין די אויגן מיט צעמישטע בליקן.

ער קומט דאָך צו זיך, אָטעמט לייכט אָפּ און לאָזט צו-ריק אַראָפּ די האַנט. ער דרייט זיך אויס, מאַכט אַ פּאָר טריט און שטעלט זיך ווייטער אָפּ, אָנקוקנדיק זי פונוויטנס:

— ביים טייך ביזטו געווען, אַזוי לאַנג געזעסן, האָסטו שוין געדאַרפט אַלציינס אַריבערגיין איבער דער בריק צו די קאַזאַרמעס. וואָלסטו כאָטש געגעבטיקט אין קאַזאַרמע אָדער הינטערן בערגל, וואָלט איך געוווּסט פאַרוואָס איך זיך, או פאַרפאַלן, ביזט נישטאָ, אַ סוף!..

זי ענטפערט נישט, נאָר קוקט זיך איבער מיט דבורהן:

— וואָס שטייסטו נאָך, דו נאַר, דו?.. לייג אַוועק, מיט די וועש אין פאַרטוך שטייסטו נאָך? וואָס זעסטו דאָ, דאָס נחת פון דער שוועגערין?.. — פרעגט זי מיט אַ רחמנות אין קול, ווי איינע, וואָס דאַרף מן־הסתם אָפּקומען פאַר אַן עונש. נאָר אהרן כאַפּט אונטער מיט אַ ווילדן שמייכל:

— זעסט, דבורה, זעסט דאָס צדיק׳...? וואָס פאַר אַ כשר פּגימל!..

דבורה טוט נאָר אַ קוועטש מיט די אַקסלען און גייט אָהעק מיט די וועש אין פאַרטוך אין צווייטן צימער.

זי קומט באַלד צוריק.

אהרן איז אַרויס פון שטוב און רבקהלע זעצט זיך אויף דער סאָפע, די האַנט אונטערגעשפאַרט אונטער דער גאָמבע:

— נו, וואָס זאָגסטו כאָטש צו אַזאַ כפרה, דבורהלע?

— וואָס זאָל איך זאָגן? — ענטפערט שטיל דבורהלע, וועצנדיק זיך נעבן איר.

— זעסט כאָטש ס'נחת? דאָס האַלט מען שוין ב"ה צוויי יאָר נאָך אַ חתונה, איז מען דאָס אויף אַזאַ אופן געקלאָגט. זאָג, דבורהלע, האָב איך נישט געמעגט אויסגערוגען ווערן ביי דער מאַמען אין בויך? כדאי אויף אַזאַ אַרט חתונה צו האָבן?..

— איך וועל דיר זאָגן דעם אמת: אַ חיציקער איז ער שטענדיק, נאָר מיט דיר, האָב איך געמיינט, איז ער אַנדערש...

— אַנדערש?.. — האָט רבקהלע אָפּגעזיפצט — נאָר דעם רשע גיט דעם ווידעל... טו אַלדאָס בייז... און פון וועמען לערנט מען זיך דאָס אָפּ? פון די חולטייעס, אָפּיצירן! פרעסט און זויפט מיט זיי טאָג און נאַכט, פילט זיך אָן מיט טריפות; אויסגעפּילט, אויסגעטישטשעט איז מען מיט קעלבאַס — דער-צו זעט ער דאָך ווי אַזוי זיי, די חולטייעס, טוען מיט די שיקסעס, די „טליקעס"... נו, איך בעט דיך, דבורהלע, פאַרוואָס זאָל ער נישט טון אַזוי מיטן ווייב, ווי דער זעלנער מיט דער „טליק"?

— אַזאַ גוט לעבן האָבן דאָ אָפּיצירן מיט יידן?

— מיט יידן, יאָ!.. וואָס, דיין ברודער איז אויך אַ ייד?.. ווער ס'איז אַ ייד, ווי אַ ייד דאַרף צו זיין, לאַכן זיי

שאַקע, קאָנען נישט אָנקוקן. — אודאי מיט ר׳ לייבעלע דיינס זון וועלן זיי נישט האָבן קיין עסקים. נאָר דיין ברודער, פאַר־שטייסטו מיך, האָט אַ טריפהנע זעעל. אַ גוי איז ער, נישט קיין נשמה, נאָר אַ רוח, — זיי אַליין זאָגן דאָך: „אַראָן, טי כאַראַקטעראָם וואָוסיע ניע פּאָכאָדיש נאַ יעוורעיאַ״... פאַר־שטייסטו שוין? דער שורש, קינד־לעב, ציט — — —

— מילא, דיין טאַטע אַליין האָט דאָך אים געמאַכט אַן איינגאַנג אין די „קושאַרן״...

— אַזוי?.. ווייל ווי די וועלט... הייסט עס: דאַרף מיין טאַטע אויך נישט בעסער זיין, ווייל ער איז דאָך אויך תמיד מיט זיי, אַ פּאָדראַטשיק... גיי־זשע נאָר שבת־צו־נאַכטס הערן מיין טאַטן הבדלה־מאַכן, מיין טאַטנס זמירות שבתביים טיש... ווייבער שטייען דאָך הינטערן פענצטער... אַ ייד בלייבט אַ ייד, און אַ גוי איז באַלד אַ גוי.

דבורה פאַרשווייגט, קוקט איר אין פּנים אַריין, וואָס שפּילט אין אַלע פאַרבן און אין די אויגן, וואָס גלאַנצן מיט אַ מין צעגאָסן פייערל.

— נאָר וואַרט, — הייבט רבקהלע ווייטער אָן, — עס איז אים נאָך נישט געשוויגן די היינטיקע נאַכט. דו זעסט, אָ?— רוקט זי אַוועק די האַנט פון אונטערן פּנים און מיט אַ פינ־גער ווייזט זי אָן אויף די האַנטפלאַך — דאָ, אָ, מוז זיין גאַל ליגן, דאָס גאַלעכל מוז דאָ צעריבן ווערן!.. — ענדיקט זי מיט אַ ניגונדל פול מיט בייזקייט און אין די אויגן בלישטשעט אַ פייערל פון נצחון.

— מיין דאגה... — קוקט זי דבורה אָן — ווי דו פאַר־שטייסט...

רבקהלע האָט שוין מער נישט גערעדט אַ וואָרט, נאָר העכער זיך אַרויפגערוקט אויף דער סאָפע, אויסגעצויגן דעם

קערפּער, דעם קאָפּ מיטן האָרשייטל אָנגעשפּאַרט אָן דער וואַנט, און געקוקט פּאַרטראַכט אינעם פייערל פון לאָמפּ אויפן טיש; דאָס לענגלעכע פּנים האָט זיך גערייטלט, די אויגן האָבן גע־גלאַנצט ווי באַגייסטערט, און אַזוי שטיל, רויק, ווי זיי וואָלטן נאָך עפּעס געבענקט...

אין אַ ווײַלע אַרום שטייט זי אויף, און גייענדיק צו דער טיר פון צימער לאָזט זי פאַלן עטלעכע ווערטער, אַזוי גלאַט אין דער וועלט אַריין: — ווילסט, נעם דיר אַריין דאָס בעטגעוואַנט...

דבורה האָט אַרײַנגעבראַכט פון צווייטן צימער אַ קאָלדרע מיט אַ קישן, אויסגעבעט אַ געלעגער אויף דער סאָפע, דעם לאָמפּ עטוואָס אַראָפּגעדרייט און געלייגט זיך שלאָפן.

שפּעטער קומט אהרן אָן.

— דבורה... — גייט ער צו שטילערהייט, קוקנדיק איר אין בלאַסלעכן, רונדלעכן געזיכט און אין די אויסגעשטעלטע, שוואַרצע אויגן — עס שלעפּערט דיך?..

— ניין. — ענטפערט זי, אַרויסלייגנדיק אַ נאַקעטע האַנט איבער דער צודעק.

— וואָס האָט זי געזאָגט?.. — גיט ער אַ ווונק אויף די טיר פון צימער.

— וואָס זאָל זי זאָגן?.. אַ שיינעם דאַנק דיר?..

— איך מיין — זי האָט עפּעס גערעדט?

— איך ווייס?..

— וואָס האָט זי גערעדט?

— אַז דו ביזט גערעכט...

— מאַכסט חוזק?

— וואָס־זשע פרעגסטו?

— גלאַט, זי מוז שוין זיין ברוגז?..

אַ ווײַלע איז שטיל.

— איך ווייס דען נישט, מיינסטו, אַז זי איז גערעכט? וואָס איז דען, אַז זי האָט מיך איבערגעלאָזט אַ ביסל אין שטוב? זי זיצט דאָך תּמיד?..

— אודאי, איז זי גערעכט.

אהרן האָט זיך פאַרטראַכט מיט אַ ביסל אַ פאַרזונקע־נעם קאָפּ.

— נו, גיי שוין שלאָפן, לאָמיך שוין געמאַך — טוט דבורהלע אַ שמייכל — ביזט נאָך, זע איך, דער אייגענער משוגענער...

ער גלייכט זיך אויס, און אַרומקוקנדיק זיך איבער דער שטוב, ווי ער וואָלט געוואָלט עפּעס געוואָר ווערן און נאָכ־וואַרפנדיק אַ בליק אויף דעם ברענענדיקן לאָמפּ, גייט ער אַוועק צו רבקהלען אין צימער.

אין אַ ווײַלע אַרום קומט ער צוריק אַרויס בלאַס, די אויגן קוקן אַ ביסל צערודערט, און מיט אַ שטיל קול זאָגט ער דבורהן:

— גיי נאָר אַריין, בעט מיר דאָס בעט, זי פירט שוין מיט מיר אַ ברוגזל...

— וואָס, זי שלאָפט גאָרנישט?..

— די כאָלערע ווייסט זי, גיי אַריין, וועסטו זען...

דבורה כאַפּט אויף זיך דאָס האַלבע קליידל און גייט מיט אים גלייך אַריין.

ער צינדט אָן אַ שוועבעלע און זי דערזעט — ביידע בעטן שטייען ביי דער וואַנט פאַרבעט. אין איינעם, אין סאַמע ווינקל, ליגט אַן איינגעטוליעט גופל אין קליידער און אין די שיך, און דאָס קליינע קעפּל איז איינגעקאָרטשעט צווישן די

אַקסלען, אויסגעדרייט מיטן פּנים צום קאָפּן־ברעטל און מיט די הענט פאַרדעקט, ווי צו ליכט־בענטשן...

— רבקהלע — רופט דבורהלע — וואָס ליגסטו עפּעס? האָסט דאָך נאָך נישט געבעטן און דו ליגסט שוין...

רבקהלע טוט זיך קיין רור נישט.

דבורה טוט אַ קוק אויף אהרנען און ער אויף איר מיט אַ שטילן, אויפגערעגטן צער.

דבורה גייט צו נענטער. ליגט צו דאָס אויער, צי אָטעמט זי כאָטש...

— זי שלאָפט... — קוקט זי זיך אום צו אהרנען.

— זאָל אויף איר קומען אַ שוואַרצער שלאָף. — טוט ער אַ קריץ מיט די ציין — שטיי נישט, דבורה, נעם בעט דאָס בעט.

דבורה האָט איִם אויסגעבעט שלאָפן און איז אַריין צוריק אין דער פאָרנדיקער שטוב.

פרימאָרגן. דבורה דרייט זיך אַרום אין שטוב, באָרוועס, אין בלויזן האַלקעלע, רויטע אָפּגעלעגענע באַקן, ווי ערשט אויפגעשטאַנענע פון שלאָף, און די האָר נאָך צעלאָזט איבער די אַקסלען. זי זעצט זיך אויף אַ שטול, פאַרלייגט אַ פוס אויף אַ פוס, דאָס לייכטע האַלקעלע ווערט אַריינגעפאַלבט אינדערמיט און זי נעמט זיך פוצן, בריהשדיק, אַ קאַמאַש.

דערווייל מאַכט זיך אויף די טיר פון צימער און רבקהלע רוקט זיך אַריין אין שטוב. די קליידער אירע זענען צעקנייטשט און צעדרייט, דאָס לענגלעכע פּנים איז בלאָס, ערנסט און זויער, מיט ברוגזדיקע אַראָפּגעלאָזטע ברעמען, און זי שאַרט זיך צו מיט אַ זייט צום פענצטער, רוקט זיך צו אַ שטיל און

װעצט זיך, די האַנט אונטערגעשפּאַרט אונטערן פּנים, און קוקט אויף דער קייגנאיבערדיקער װאַנט...

באַלד קומט אויך אהרן אַריין. ער װאַרפט אַ בליק אויף איר גייענדיק צום קובל װאַסער, װוּ ער נעמט זיך אָפּװאַשן.

דבורה טראָגט אים אונטער אַ האַנטוך. ער װישט זיך. באַטראַכטנדיק דערביי רבקהלען פון קאָפּ ביז די פיס. אין די אויגן שפּילט אים אַ בייזער שמייכל.

ביים אַװעקגיין, שוין האַלטנדיק די קליאַמקע אין דער האַנט, װענדט ער זיך צו דבורהן:

— דבורה, קאָך אָפּ קאַװע אויף דער מאַשינקע און ברענג איבערבייסן. געלט ליגט אין חדר אויפן טישל.

— קאַװע... — לאָזט זיך רבקהלע הערן — אַ װייטיק אין זולל-וסובאדיקן גאָרגל אַריין איז נישט גענוג, האַ, דבורהלע, װי מיינסטו? קוקט זי איר אין די אויגן אַריין.

דבורה שװייגט.

— אָבער װער טענהט צו דיר? דו זויער שלימזל! — בייזערט זיך אהרן.

— נו, נו, — רעדט רבקהלע, — זויער און ביטער װעט אים שוין װערן דאָס לעבן, ער װעט שוין װיסן, װאָס אַ זויער שלימזל קאָן... װי אַזוי זי גייט הינטערן בערגל אַרונטער צו די קאַזאַרמעס... דער טריפהנער ביין! מן הסתּם „טליקעט" ער זיך דאָרט אַרום נאַכט ביי נאַכט, גלייך מיט די אָפיצירן, מיט די זעלנער!

— דבורה, האָרך נישט... קאָך קאַװע! — האַקט ער אָפּ און גייט אַרויס פון שטוב.

— יאָ, קאַװע... קאָכן אין האַלז װעט עס אים שוין! — דערענדיקט זי שוין צו דבורהן.

דבורה רופט זיך נישט אָן. אין שטוב װערט שטיל.

דבורה נעמט אַראָפּ אַ קייבערל פון איבער דער קיך און גייט צום צימער. רבקהלע דערזעט דאָס, שפּרינגט אויף און פאַרלויפט איר דעם וועג. זי וואַרפט זיך צום טישל אין צימער און צעטומלטערהייט טוט זי אַ כאַפּ די מטבעות, אַ וואָרף זיך צום פענצטער און אַ שליידער אַרויס.

די מטבעות צעפליען זיך איבערן מאַרק.

— נאַ, אַצינד גיי קויף!... — טוט זי אַ פּאַטש צונויף ביידע הענט און אין די אויגן שפּילט אַ נשמה-גיפטיק פייערל.

דבורה קוקט איר גלייך אין די אויגן אַריין, נישט רעדנ־דיק קיין וואָרט.

— און דו מיינסט, אַז שוין? — הייבט רבקהלע ווידער אָן?.. שלאָגן וועט ער מיך, ווי אַ זעלנער די „טליק”! שוין אָפּגעקומען, מיינסטו?

— איך מיין גאָרנישט... איך גלייב דיר — ענטפערט דבורה פאַרביסן — איך זע, מען קאָן זיך אויף דיר פאַרלאָזן.

— אויב אַזוי קאָן ער זיך העלפן. זאָל ער מיר וואַרפן אַ גט צו די פיס, קאָנסטו אים זאָגן.

— איך, איך קאָן זאָגן?.. פון מייַנעטוועגן...

דבורה קערט זיך אָפּ און גייט אַרויס אין דרויסן אונ־טערן פענצטער, זי קלויבט צונויף די מטבעות און גייט אַוועק אין מאַרק אַריין.

רבקהלע איז אַריין אין שטוב און זיך צוריק געזעצט אויף איר אָרט.

דבורה האָט געברענגט זעמל פון מאַרק. נאָר קיין קאַווע האָט זי שוין נישט געקאָכט.

באַלד קומט אהרן אָן, און שטייענדיק נאָך אויף דער שוועל, וואַרפט ער אַ בליק אויף דער קיך. ער באַמערקט

אויך באַלד רבקהלעס פּאָזע, און ער קוקט זיך איבער מיט דבורהן אויף שטום־לשון.

אהרן מאַכט אַ פּאָר טריט, נאָר אין מיטן שטוב בלייבט ער שטיין ווי אָפּהענטיק, און נישט היימלעך ווערט אים. ער פילט זיך ווי אַ פערד אויסגעשפּאַנטערהייט. אָבער אָט שטעלט ער אָן די בליקן אויף רבקהלען, די ליפּן קרימען זיך שוין ביי אים און האַלטן זיך אַ ווײַלע, נישט אָפּן, נישט צו, ווי זיי וואָלטן וועלן כאַפּן וואָג.

— זעסט, ווי זי זיצט, די „מאַטקע באָסקע״ ?..

רבקהלע שווייגט, גייט ער שוין צו נענטער.

— זאָג, אדרבה. האָסט שוין געזען אַזוינס, ווי דו ביזט, אין גאַנץ קרוין־פּוילן ?..

זי שווייגט ווייטער און זיין שטים ווערט בייזערדיק:

— בין איך קיין ייד נישט, אויב ס'איז דאָ אַ חבר צו דיר !..

זי שווייגט.

— זאָג, „מאַטקע באָסקע״ — בעט ער זיך כמעט — ס'מוז דאָך עפּעס זיין ?

— זאָל אים דער נאָמען אויסגעמעקט ווערן ! — וואַרפט זי זייטיק אַ בליק, און דרייט זיך אויס מיטן פּנים אין פענצ־טער אַריין.

אהרן קוקט זיך איבער מיט דבורהן, טוט אַ צי מיט די אַקסלען און ווענדט זיך ווייטער צו רבקהלען:

— זאָג, וואָס וועט מיט דיר זיין ? — קוים האָט ער די ווערטער אַרויסגעזאָגט, זי טוט שוין אַ שפּרונג־אויף פון אָרט און אַנטלויפט אין צימער, דערלאַנגענדיק הינטער זיך אַ שטאַרקן זעץ מיט דער טיר.

ער בלייבט שטיין ווי אַן אָפּגעשמיסענער, און קוקט נאָך

אויף דער טיר מיט אַן אָפן מויל און אַרויסגעגלאָצטע אויגן — אַ פּלי דאָס איז — שאָקלט ער איר נאָך מיטן קאָפּ, ווי פאַרוווּנדערט.

ער טוט אַ קוק אויף דבורהן און ווייזט מיט אַ האַנט אויף דער טיר.

— נו, זעסט שוין. וואָס דאָס איז פאַר איינס? — פרעגט ער, צוגייענדיק צו איר. — און וואָס, מיינסטו, דאַרף איך זי? אויף אַ גוטע כפּרה! די קאָווע דעסגלייכן... נאָר גלאַט, מען קומט אַריין אין שטוב, איז די שטוב מיט דיר ברוגז... נו, איז דאָס עפּעס ניחא? זעסטו, אָ, אין גאַס וועל איך מיך ליבער טרעפן מיט צען שונאים, איידער אין שטוב מיט איר אַליין... מיט יענע, פאַרשטייסטו מיך, אָפּגעקריגט — אַ סוף; מען קומט זיך שוין מער נישט אויף די אויגן! און דאָ מיט איר, — אויסגעריסן זאָל זי ווערן! שטענדיק איז זי דיר אין די אויגן, שטענדיק מיט אַן אָנגעבלאָזנקייט, שיסט נאָר מיט שטעכווערטלעך. וואָרום זי רעדט דאָך נישט קיינמאָל אַ וואָרט, ווי אַ מענטש... נאָר אַזוי שפּיציק און זייטיק גיט זי דיר אַ וואָרף אַ ווערטל, און איז זי אינגאַנצן ברוגז, איז נאָך ערגער. קאָן איך איר דען קוקן אין שטילן פּנים אַריין?.. מיין דאגה! רוק איך מיר אַראָפּ דעם דאַשעק איבער די אויגן: טרעפט דיך די כאָלערע; לאָז זיך מיר דאַכטן, ביזט געשטאָרבן! — האַקט ער אָפּ און גייט אַריין אין צימער.

רבקהלע ליגט שוין איינגעטוליעט אין ווינקל-בעט מיטן פּנים צום קאָפּן-ברעטל. ער בלייבט שטיין פאַרן בעט מיט אַן אויפגערעגטן בליק:

— זאָג, מוזט דאָך עפּעס וועלן! דיין הונט בין איך?!

זי שווייגט, און אויף זיין געזיכט צעגיסט זיך אַ ווייטיק און פאַרדראָס.

— הערסטו... — זאָגט ער, דורכדרינגענדיק זי מיטן בליק — איך האָב געמעגט בעסער די פּאָפּלעקציע קריגן, אײדער איך האָב דיך דערקענט.

— קריג... — ענטפערט זי לײכט און גיט אפילו נישט קײן ריר מיטן אויג.

— הער־זשע! איך װעל דיך אויך איבערקומען! מיט עפּעס שטאַרקערס פאַר דיר האָב איך שוין געהאַט צו טון...

— מיטן העמד אויפן לײב...

— נאָר אַזאַ כאָלערע האָב איך נאָך נישט געהאַט!..

— האָב.

— קרענקסטו אַזוי לאַנג, װי לאַנג דו ביזט נאָך נישט מײן װײב!

— קרענק!

— מײן װײב! נאַ דיר, זעסטו, אַ װײב!

— אַ ריס אין לײב.

— זי װעט, זעסטו, נישט פאַרשװײגן...

— װער שטום.

— פאַרװאָס, װײל דו ביזט אַ גוט װײב?

— אַ װײב?.. — קװעטשט זי צו אײן אײגל — האָסט דאָך שוין דבורהלען, װאָס דאַרפסטו שוין מיך?.. גײ צו איר! די קאַװע קאָכן האָסטו דאָך אויך איר געהײסן...

— נו, הײס איך דיך קאָכן מיטאָג...

— מיך? נישט מיך! מען קאָן זיך שוין באַגײן אָן מיר...

— כאָטש פלײש ברענגען...

— לאָמען דיך אויפהענגען! איך װעל דאָך נאָך װײטער פאַרקריכן הינטערן בערגל!

— װי אַלץ שטײט אַזוי פאַרשריבן אין בוך בײ איר!..

און אַזוי האָב איך געזאָגט? אַזוי האָב איך געמײנט?

— איך זאָל אַזוי וויסן פון דיר...

— עס האָט מיך פאַרדראָסן, וואָס דו האָסט מיך איינגעשפאַרט, אָבער ווייטער...

— גייט מען אַוועק פון דער היים. דאָס האָב און גוטס, וואָס דו האָסט געברענגט פון דיין היים, וואָלט מען נישט אַרויסגעגנבעט...

— אָט דאָס איז די זאַך. זעסטו, מיט דיר צו טענהן...

— איך ווייס נישט, ווער עס שלעפּט אים ביים קאַרק...— ענטפערט זי שוין זייטיק.

— אָבער וואָס טויג מיר דאָרט?.. וואָס ליגסטו? האָסט שוין היינט עפּעס געגעסן?

— מיין געטרייער מאַן... עס זאָל דיר אַזוי ניחא זיין דאָס לעבן, ווי מיר איז עס ניחא.

— ווער הייסט דיך?

— זעסט? ער ווייסט דאָך נאָך גאָרנישט...

— נו, ליג נישט, ליג נישט. — רירט ער זי אָן מיט אַ האַנט ביים אַקסל.

— נעם צו! — וואַרפט זי אַ בייזן בליק — מאַך בעסער אַ פויסט!..

ער קוקט זי אָן, האַלטנדיק די האַנט אויף איר און שווייגט.

— וואָס פאַר אַ פאַרשטאָכענע אויגן דאָס האָט נאָך! — טוט זי זיך אַ דריי אַרויס פון אונטער זיין האַנט.

ער טוט אַ שמייכל און זי מאַכט זיך אַראָפּגעלאָזט די נאָז און קוקט אין קישן אַריין... זיין געזיכט ווערט מיטאַמאָל העלער, אויסגעלייטערט, און גנביש גליקלעך שטראַלט זיין בליק איבער איר געזיכט.

ער נעמט אַרויס אַ פּאַפּיראָס, און פאַררייכערט.

זי הייבט אויף דעם בליק.

— נו, הכלל, ליג שוין נישט, — שמייכלט ער צו איר.

זי לאָזט צוריק אַראָפּ דעם בליק און שווייגט.

— איך גיי, הייסן דבורהן, ברענגען עפּעס עסן, — רוימט ער איר איין, איבערבייגנדיק זיך איבער איר און רירט זי ווייטער אָן ביים אַקסל, נאָר זי טוט זיך ווייטער אַ דריי אַרויס פון אונטער זיין האַנט און שווייגט מיט אַ ברוגזדיק פּנים.

— איך גיי הייסן געשווינט אָפּקאָכן מיטאָג. — לענט ער ווייטער אָן די האַנט אויף איר — וועסט עסן, יאָ? — טוט ער זי אַ רודער.

— איך ווייס נישט ווער עס בעט'ן, ער זאָל צו מיר טענהן? — זאָגט זי ווי אין דער וועלט אַריין.

דו — שמייכלט ער.

איך? — טוט זי זיך אַ וואָרף, און אַ דריי־אויס מיטן פּנים צום קאָפּ־ברעטל.

ער טוט אַ קוועטש מיט די פּלייצעס און שטייט אַ ווײַלע, דערנאָך גייט ער אַריין אין שטוב.

דבורה זיצט אויף דער סאָפע, פאַרלייגט די הענט אויפן האַרץ און קוקט אויף אהרנען, וואָס גייט צו איר צו מיט עפּעס אָנזאָגנדיקע אויגן:

דבורה — מאַכט ער — דו וועסט גיין ברענגען פלייש, קאָכן מיטאָג.

— איך וועל קאָכן — — נאָר זי... וואָס טוט זי?

— גאָרנישט. זי האָט שוין היינט עפּעס געגעסן?

— גאָרנישט. איך האָב געבראַכט איבערבייסן, ליגט עס...

— און דו?

— איך, — יאָ.

— נו, גאַנץ גוט — נעמט ער אַרויס געלט, — נאַ, גיי ברענג, איך האָב נאָך היינט אויך נישט געהאַט אין מויל, זאָלן מיר אַזוי ביידע נישט קראַנק זיין. נאָר ברענג פריער אַ גוטן הערינג, מאַך מיט עסיג, אפשר וויל זי דערווייל עפעס עסן...

ער קערט זיך צוריק אום צו דער טיר פון צימער, קוקט אַריין און רופט:

— רבקהלע...

רבקהלע ענטפערט נישט, און ער גייט צו צוריק צו דבורהן, וועלכע שטייט שוין גרייט מיט דעם קיישל אין דער האַנט.

ביידע זענען אַרויס פון שטוב.

מיטאָג־צייט. אין שטוב איז שטיל. אהרן זיצט ביים טיש, דעם קאָפּ געזונקען, און די פינגער פויקן עפעס צו שטילערהייט. ביים פענצטער זיצט רבקהלע, אונטערגעשפּאַרט די האַנט אונטער דער גאָמבע, און קוקט אויף דער וואַנט מיט פאַרוואָלקנטע, אויסגעשטעלטע אויגן. אָן דער זייט, ביי דער קיך, שטייט דבורה און גיט אויף עסן.

אויפגעבנדיק אין דריי שיסעלעך, לאָזט זי זיי שטיין אויף דער באַנק פאַר דער קיך, דעקט דעם טיש און טראָגט צו דאָס עסן.

אהרן גיט דבורהן אַ ווונק אויף רבקהלען.

— רבקהלע... — הייבט זי אָן, צוגייענדיק צו איר — רבקהלע, ס'איז שוין אויפגעגעבן...

זי שווייגט, און אהרן קוקט מיט אַרויסגעגלאָצטע אויגן:

— טפו! — טוט ער אַ שפּיי אָן דער זייט, גייענדיק מיט דער שטול הינטער זיך, און נעמט גיין איבער דער שטוב

אויף און אָפּ, די הענט פאַרלייגט אויף דער ברוסט און דעם קאָפּ אַראָפּגעלאָזט.

די שטוב איז נאָך שטילער געוואָרן אונטער די זעצן פון זיינע טריט.

פּלוצלינג הייבט ער אויף דעם בליק און בלייבט שטיין קעגן רבקהלען:

— איך האָב געזינדיקט!.. נו, נאַ! נעם! שעכט מיך! — שוט ער אַ כאַפּ דאָס מעסער פון טיש און שטעלט עס איר קעגן פּנים.

— ביזט כאָטש אַ מבין, דבורהלע, — קוקט זי זיך אום מיט אַ שמייכלענדיק פּנים — זעסט כאָטש ווי דאָס חזיר רייסט דעם זאַק און קוויטשעט...

ער אָטעמט שווער אָפּ, לייגט צוריק דאָס מעסער און זעצט זיך.

— גיב אַהער דאָס עסן — זאָגט רבקהלע דבורהן — ווען איך האָב דאָ אָפּצוטון!..

דבורה דערלאַנגט איר דאָס שיסעלע צום פענצטער און נעמט אַליין אויך באַלד עסן גלייך מיט אהרנען.

נאָך דעם עסן שטייט רבקהלע אויף, ווישט זי זיך אָפּ דאָס מויל מיטן פאַרטוך און נישט אומקוקנדיק זיך, גייט זי אַרויס פון שטוב.

— נו, ווי געפעלט דיר אַזוינס? — קוקט אהרן דבורהן אָן.

— וואָס?

— אָט זעפּט דאָך, דאָס זייטיקע אַרויסגיין...

— ווי זאָל מיר דאָס געפעלן?..

— אַ... דו ווייסט נישט... דאָס איז שוין עפּעס אַ שפּיצל. איך קען זי גוט. אוי, קען איך זי!.. — שאָקלט ער צו מיטן קאָפּ.

דבורה קוקט אים שטיל אָן. און פּלוצלינג טוט ער זיך אַ הייב פון דער שטול:

— האָסטו געהערט, דבורה? אַז איך וויל, האָב איך זי טיף אין דר'ערד!

ער הייבט זיך אויף, וואַרפט אַראָפּ די קאַפּאָטע פון זיך.

ער צעלייגט זיך אויף דער סאָפע, די הענט אונטערן קאָפּ ליגנדיק אויף דער פּלייצע, מיט אויפגעהויבענע עלנבויגנס אינדערלופט, און די געפּוצטע שטיוועלעך פון די אויסגעטראָ-קעוועטע פיס, פאַרוואָרפן איינס איבערן אַנדערן, בילדן ווי איין שפּיץ אַן אויפגעשטעלטן צום בעליק.

שוין איצט האָט ער שוין בדעה אויך גאָרנישט צו רעדן...

שוין, הייסט עס, אַ נקבה זאָל מיך אַרומפירן ביים קאָפּ!...

עמעצער קראַצט ביי דער טיר. זי עפנט זיך, און אַ וואַ-פערטרעגער מיט צוויי איימער וואַסער שטופט זיך זייטיק אַריין... נאָך אים קומט נאָך רבקהלע און זי הייסט אים אַנידערשטעלן די איימער ביי דער קיך.

אהרן און דבורה קוקן פאַרוואונדערט, און זי לויפט אַרויס פון שטוב, זוימט זיך אַ מינוט און קומט צוריק מיט צוויי גרויסע אייזערנע טעפּ און שטעלט זיי אַנידער פאַרן וואַסער-טרעגער.

ער גיסט זיי אָן פול. עס בלייבט נאָך וואַסער; שטייען אויף דער קיך נאָך צוויי טעפּלעך, — כאַפּט זי זיי, שטעלט אונטער און ער ליידיקט אויס די רעשט פון די איימער.

דער וואַסערטרעגער איז אַרויס פון שטוב און זי נעמט פאַנאַנדערברענען אַ פייער אונטער דער קיך. לייגט האָלץ אויף האָלץ און עס פּלאַקערט, קנאַקט און היטשעט.

אהרן וויל שוין גאָרנישט וויסן. ליגט ער אַריינגעטון

אין געדאַנקען; אויך דבורה נעבן דער סאָפע מאַכט זיך נישט־ווויסנדיק.

בריהשדיקער, פאַרטועונער ווי תמיד, פאַרקאָכט און פאַר־רייטלט דאָס פּנים, לויפט רבקהלע אַרום פון ווינקל צו ווינקל, פון שטוב אין צימער, פון צימער ווידער אין שטוב, זוכט און ברענגט צונויף קופּקעס מיט גרעט, אָנוואַרפנדיק דאָס פאַר דער קיך. זי דערלאַנגט אַ כאַפּ אַ טאָפּ וואַסער אויף דער קיך אַרויף, נאָך איינעם און נאָך איינעם, צעשאַרט די פייערקעס, צערוקט און לאָזט אַראָפּ די טעפּ צום פייער, זי טוט נאָך אַ מאַך־אויף דאָס טירל, אַ קוק אַרונטער און וואַרפט האַסטיק צו אַ העלצל. כאַפּט ווייטער די טעפּ, דרייט, הייבט פון איין פייערקע אַרויס אין די אַנדערע אַריין, עס ברענט אונטער די הענט, דאָס פּנים פלאַמט און אין די אויגן גלאַנצט אַ בייזער שמייכל, אַ גיריקער, באַהאַלטענער מיין.

פאַרנאַכט איז שוין רבקהלע געשטאַנען אין אונטער־קליידל און אין בלויזן העמד. די אַרבל פאַרקאַלערט ביז אונ־טער די אָרעמס, און געוואַשן דאָס גרעט, שטייענדיק איבער־געבויגן איבער אַ באַליע מיט הייס וואַסער, פון וועלכער עס גייט אַ לייכטע פאַרע אין רבקהלעס פּנים אַריין. זי רייבט, זייפט, האָרעוועט מיטן גאַנצן קערפּער.

אהרן שטייט שוין אָנגעטון די קאַפּאָטע נעבן דער טיר, נאָר אַרויסצוגיין. ער קוקט אויף רבקהלען, וויל עפּעס זאָגן, און שלאָגט זיך נאָך מיט דער דעה.

— רבקהלע — הייבט ער שטיל אָן — וואָס האָסטו אַוועק־געיאָגט דבורהן פון זיך? זי וויל דאָך דיר העלפן, טויג נישט?

רבקהלע איז פאַרטיפט איז דער אַרבעט, און ער רוקט זיך צו נענטער:

— רבקהלע, צי איז דאָס פאַר דיר אַן אַרבעט? ביזטו דאָס געוווינט?..

— געטריי גאָר געוואָרן פלוצלינג — רעדט זי צו זיך. — איך ווייס נישט, ווער עס בעט איין?

ער כאַפּט אָן דאָס שטיקל גרעט אין איר האַנט:

— געווג געוואַשן!

— נואַ! — רייסט זי זיך אַרויס, אָפּשפּריגגענדיק מיט אַן אויפגעפלאַמט פּנים.

ער מעסט זי אָפּ מיט אַ קאַלטן, שאַרפן בליק פון אויוון ביז אַראָפּ.

— לאָז דיך טרעפן די ערשטע כאָלערע, רויטער טשוואָק!

— טוט ער זיך אַ לאָז אין דער גאַס אַריין און לויפט אַרויס.

— זאָל דיר דער נאָמען אַהיימקומען! — שרייט זי אים נאָך, און נעמט זיך ווייטער צו די וועש.

און געוואַשן האָט זי ביז שפּעט אין דער נאַכט און אויף מאָרגן — נאָך אַ גאַנצן טאָג, זי האָט די ערשטע די לאָדנס געעפנט און באַלד זיך צו דער באַליע געשטעלט. גע-קראָכמאַלעט, געבלאָט און אַרויסגעהאנגען צום טריקענען. און אַ גאַנצן טאָג האָט זי זיך ברוגזלעך געפירט. דבורהן אויף די אויגן נישט געלאָזט, — זי דאַרף נישט איר הילף, — און צו אהרנען מיט דעם רוקן געשטאַנען, — זאָל זי אים אין פּרצוף אַריין נישט קוקן, — און ער האָט זיך אַ גאַנצן טאָג געדרייט אַריין און אַרויס פון שטוב און נישט געקאָנט זיך קיין אָרט געפינען.

פאַרנאַכט האָט רבקהלע די אָפּגעטריקנטע וועש אַריינגע-נומען פון דרויסן און אָנגעוואָרפן זי אויף דער סאָפע, דער-ווייל איז די נאַכט צוגעפאַלן און זי האָט דעם לאָמפּ אָנגע-צונדן.

דערנאָך האָט זי גענומען, אָפּגעקליבן אַ ביסל וועש באַוונדער און פֿאַרבונדן אין אַ ליילעך. מיט אַ טוך אין איין האַנט און דעם לאָמפּ אין דער אַנדערער גייט זי אַריין אין צימער, ווו אהרן און דבורה זיצן. זי נעמט צונויף דאָס בעטגעוואַנט פֿון איר בעט און פּאַקט עס איין אין טוך. אהרן און דבורה קוקן זיך אָן פֿאַרוווּנדערט, און זי — גאָרנישט... קוקט זיך אום איבערן צימער, ווו זי וויל זיך עפּעס דערמאָנען, און אַזוי שטייענדיק ווענדט זי זיך צו דבורהן מיט אַ ויס שמייכעלע:

— זעסט, דבורהלע? אַצינד לאָז איך דיר שוין אָפּ מיין אָרט אינגאַנצן... מעגסט שוין אפילו ווערן זיין ווייב...

— ווי הייסט? — קוקט זי דבורה אָן.

— גאָרנישט, איך גיי מיר אַהיים צום טאַטן...

— דאַרפסטו מיר געבן אַ מאַן? ווער איך ווען, ווער איך קריגן אָן דיר אויך, און טו מיר נישט קיין טובה.

— דיר אַ טובה?.. איך מיין גאָר מיין טובה...

— הער נאָר! — רופט זיך אהרן אָן מיט אַ געלאַסנקייט — טו וואָס דו ווילסט און דערצייל נישט קיינעם קיין מעשיות, קיינער פרעגט דיך נישט.

— אַז נישט, דערציילט מען אים! ווער מען עס איז דאָ דאָ צו דערציילן...

— אָבער זעסט שוין, דבורה, — האַקט ער איבער, — האָב איך דיר געזאָגט? זע-זשע מיין קוק... נאָך נעכטן האָב איך דיר געזאָגט, אַז זי שפּיצט שוין עפּעס אויס...

— אודאי אַזוי — שמייכלט רבקהלע גוטמוטיק — און ווען מען עס געפעלט נישט, זאָל ער צעפּלאַצט ווערן קוקנדיק.

— ווער צעפּלאַצט — ענטפערט ער.

— ווו נעמט מען אַ טרעגער? — דרייט זי זיך אויס

מיטן פנים צו דער שטוב, פרעגנדיק אָן עצה גלאַט אין דער וועלט אַריין.

— מילא, פיר, פיר אויס, — שאָקלט ער צו מיטן קאָפּ.

— אַפּנים עמעצער פרעגט אים אַ דעה? — ווענדט זי זיך לאַנגזאַם צו דבורהן — דבורהלע, רוף מיר אַ טרעגער.

— זי איז נישט קיינעמס משרתטע. — לאָזט אהרן דבורהן נישט אויפשטיין.

— גיי איך אַליין — ענטפערט רבקהלע, פּאַמעלעך אַרויס־גייענדיק פון צימער.

אין אַ ווײַלע אַרום קומט זי צוריק מיט אַ טרעגער: אַ הויכער ייד מיט אַ ברייטע באָרד, אין אַ בלאָ לײַבל און מיט אַ שטריק אַרום גאַרטל.

— גוטן אָוונט! — זאָגט דער ייד, קנייטשנדיק די אויגן קעגן ברענענדיקן לאָמפּ אויפן טיש. קיינער האָט אים נישט געענטפערט, רבקהלע לויפט צו צום פּעקל בעטגעוואַנט, באַ־קוקט דעם קניפּ און פּרוווט אים, צי ער איז פעסט.

— וואָס קוקסטו? — פרעגט אהרן מיט האַס — האָסט מורא, מען האָט דיך באַגנבעט...

— און נאָר ער העקלט זיך צו מיר! — טוט זי זייטיק אַ זאָג — שוואַרץ יאָר ווייסט אים, ווער עס טענהט צו'ן אים. — ווי געפעלט דיר דבורהלע, ס'ביסל בעטגעוואַנט איז אים אויך צו גרויס אין די אויגן; נאָקעט וואָלט ער געוואָלט זאָל איך אַהיימגיין!

— געוואָלט וואָלט איך?.. הייסט עס, ווען איך וויל אַזוי, וואָלסטו עס גענומען?

— ר' משה. — טוט זי אַ רוף דעם ייד — נעמט דאָס פּעקל!

דער ייד קוקט אַמאָל אויף איר, אַמאָל אויף אהרנען און אין זיינע אויגן זעט זיך אַ פאַרלאַנג עפּעס צו פרעגן.

— וואָס שטייט איר, איר ווילט נישט פאַרדינען?

— איך וויל, — ענטפערט ער, — נאָר...

— וואָס, נאָר? — כאַפּט זי אונטער, — ווייל ער איז אַ גזלן? איר האָט מורא פאַר אים. — ווייזט זי אָן מיט אַ האַנט אויף אהרנען.

פון די לעצטע ווערטער ווערט אהרן ווי אָנגעצונדן.

— מ!! — טוט ער אַ ברום — וואָס טוט מען מיט אַזאַ קאָלבאַסניצע? וואָס טוט מען??!

דער ייד טוט זיך אַ רוק אַרויס פון דער טיר, רבקהלע מאַכט אַ טריט, וויל אים נאָכלויפן, האַלט זיך אָבער צוריק, בלייבנדיק שטיין קייגן אהרנען, פּנים צו פּנים, אויג צו אויג...

דבורה שפּרינגט אַריין אינדערמיט, צודריקנדיק זיך צו זיינע קני, אָננעמענדיק אים פאַר די עלנבויגנס, און שרייט אויסער זיך:

— זיץ, אהרן, זיץ!

— לאָז געמאַך, דבורה, לאָז געמאַך, — נעמט ער זי אָן ביי די הענט — גאָרנישט... דו זע בעסער, ווי זי שטייט שוין אויף די שפּיץ נעגעלעך...

— זיץ, זיץ...

— אַ גאָרנישט דאָס איז! ווער קאָן מיט איר אויסקומען? אַז זי בלייבט אַ גוטעטשקע פאַר דער גאַנצער וועלט, פאַרן ייד אויך... איך בין אַ גזלן? דאָס ווייזט, הייסט עס, ווי מען שרעקט זיך פאַר מיר... נאָר זי, נעבעך, איז אַ פאַרפאַלענע... אַריינגעפאַלן אין מיינע הענט...

— אַ קלאָג זאָל איך טרעפן, ווי ער קאָן צעשפּרייטן אַ זאַך... — פלאַמט איר דאָס געזיכט, — וואָס דען ביזטו, נישט

קיין גזלן? און אַ זעלנער אויך! און חילסט, איך זאָל אויך זיין אַזוי... איך — אַ „טליק" און דו — אַ זעלנער; פריער מיטן קוש, דערנאָך מיט דער פויסט!

— פריער מיט דעם קוש? — שאָקלט ער מיטן קאָפּ — שפּעט אַ סך האָב איך דיך שוין געקושט?

— כאַ, כאַ, כאַ! — שפּילט איר דאָס פּייערל אין די אויגן — אַ מערכה, — איך לאָז מיך...

— אַזוי... אַזאַ מערכה האָסטו... און לאָ׳דיך טאַקע טרעפן די ערשטע כאַלערע פאַרן שמייכל דיינעם!..

— און אויף די פויסט — ציט זי ווייטער — האָב איך מיך אויך נישט געוואָלט לאָזן, נאָר ווער האָט אַזוינע גזלנישע פויסטן?

— פויסטן פעלט איר גאָר! פון אַלעם, זעסטו, גיב איר גאָר פויסטן, וואָס אַ נקבה קאָן איינפאַלן! — שאָקלט ער צו דבורהן מיטן קאָפּ.

— נו שוין, נו, לאָז שוין זיין געבוג — בעט דבורה.

— אַ נישט, ווער רעדט? זאָל זי טון, וואָס זי וויל: וואַשן, איז וואַשן, נישט קאָכן, איז נישט קאָכן, אַהיים צום טאַטן, גיי... נו טאַקע, נו, ווער האָט אַ דעה?

— אַוודאי נישט. און איך וועל טאַקע גיין צום טאַטן, בע... וואָס מאַכט דאָס גאַלעכל? און עס וועט באַלד זיין אַן אַנדערער טרעגער.

— אפילו פּונקט! איך מיט דיר האָב שוין סיי-ווי-סיי געענדיקט, אונזער רעכענונג איז אויס... דו גיי דיר צום טאַטן, און איך בין אויך נישט קיין פאַרפאַלענער, אפילו ביים סאַמע טייוול...

— און אַ ווייב? — שמייכלט זי.

— דאָס איז שוין מיין זאַך.

— הינטער דער קאַזאַרמע ?..

— און זיין זאַל...

— איך ווייס מען קריגט... — מאַכט די שוין אַן ערנסטערע מינע, צולייגנדיק איין פינגער צו דער גאָמבע — אַזוינע אָרנטלעכע מענטשן קריגן.

— איז גוט...

דבורה זעצט זיך צוריק אויף איר אָרט און ביידע קוקן זיך שוין גלייך אָן.

— און אינדערראַמתן — הייבט זי ווייטער אָן — נאָך וואָס אַ ווייב, אַן עול, אַז אַ „טליק" איז אויך געגנוג ? — וואָס ביזטו דען מער יחסן ווי דער זעלנער ?

— אַ געשעפט, אַבי מען קריגט, פאַרשטייסט ?.. און מען קושט אויך, און מען קריגט צוריק געקושט אויך...

— אַ קלאָג האָב איך צו דיין קאָפּ — מאַכט זי מיט אַ שמייכל — ברענג דיר, כאָטש, אַמאָל אַהיים... לאָ'מיך די זכיה האָבן צו זען... אפשר וועל איך מיך אויך אויסלערנען קושן.

— און ווער וועט זיין ברוגז ?

רבקהלע פאַרשווייגט. זי האָט זיך ווי דערמאַנט אָן עפּעס, און דער שמייכל איז צוריק פון פנים פאַרשוווּנדן...

— נו וואָס שווייגסטו ?.. — וויל ער צוריק דערכאַפּן.

— מיט וועמען מען האָט דאָ צו רעדן, זעסטו ?

— וואָס, איך בין נישט ווערט ?

זי שווייגט, שאָקלט מיט דעם קאָפּ, ווי מען באַדויערט איינעם.

— זאָג פאַרוואָס ? — בעט ער זיך.

— דערפאַר...

— ווייל איך בין נישט גוט ?

— אַ שאלה? די הענט מעגן דיר אָפּגעריסן ווערן...
— וועל איך שוין זיין בעסער.
— זעסט אָ, דעם הונט אין דרויסן מעג מען גיכער גלויבן.
— מאַכן אַ צלם פאַר דיר? שטעלן זיך אויף די קני?...
זי שווייגט מיט אַן אַראָפּגעלאָזט פּנים, טרעט אָפּ היני־טערוויילעכץ אַ פּאָר טריט, און זעצט זיך אויפן בעט הינטער דבורהס שטול.
ער שווייגט אויך און קוקט אויף איר. ענדלעך טוט ער אַ רוף:
— דבורה, גיב נאָר אַ קוק דאָרט און שטוב. די פּושקע באַפּיראָסן האָב איך געלאָזט אויפן שטול...
דבורה שטייט אויף און גייט.
— דבורה, דבורה — רופט ער צוריק — נאַ, נעם דעם לאָמפּ, וועסט נישט געפינען אַזוי...
ער טראָגט איר אַנטקעגן דעם לאָמפּ, און זי גייט אַריין און שטוב צום קליינעם טישל צו...
זוכט, זוכט, און געפינט נישט. זי וואַרפט נאָך אַ בליק אויף דעם גרויסן טיש אויך, און קערט זיך צוריק מיט דעם לאָמפּ אין דער האַנט. זי דריקט אָן אויף דער קלאַמקע, — די טיר איז צו — — —
אַ רגע שטייט זי, ווי אָפּהענטיק, נאָר באַלד קומט זי צו זיך, לאָזט לאַנגזאַם נאָך די קלאַמקע און טראָגט זיך אָפּ אויף די שפּיץ נעגל, שמייכלענדיק פאַר זיך...
שפּעטער אַ ווײַלע איז אהרן אַרייַנגעקומען מיט קישנס און מיט דער קאָלדרע, און מיט אַ שיינענדיקן פּנים איבערגע־געבן עס דבורהן.

דבורה האָט אַראָפּגעדרייט דעם לאָמפּ און האָט זיך געלייגט שלאָפן.

אויף מאָרגן איז אהרן אויפגעשטאַנען פרי. רבקהלע איז געשלאָפן אַ ביסל לענגער.

דבורה זיצט ביי דעם טיש און בייסט שוין אָן.

רבקהלע גייט אַריין, מיידט זי אויס מיט די בליקן און גייט גלייך צו דער קיך.

די מאַשינקע איז אויפגעשטעלט, קאַווע קאָכט זיך אין אַ פענדל און די פּאַרע שווינדלט און הייבט זיך איבער דער קיך.

רבקהלע גיסט זיך אָן קאַווע און זעצט זיך צום טיש קייגנאיבער דבורהן.

— די קאַווע וועט קאַלט ווערן, און מען זעט אים נישט...— רופט זיך דבורה אָן.

— ווי געטריי זי איז אים — רעדט רבקהלע ווי פאַר זיך, קוקנדיק אין גלאָז אַריין — אַ קלייניקייט, אַזאַ ברודער...

— איך בין נישט געטריי, ער האָט געהייסן קאָכן, און עס ווערט קאַלט.

— ער האָט געהייסן?.. וועסטו דעם מיטאָג אויך קאָכן, אַז דו ביזט יאָ אַזוי געטריי!

דבורה שווייגט, זי ווייסט, אַז עס איז אויף אַ שטאָך, און רבקהלע שטעלט אַוועק דאָס ליידיקע גלאָז און גייט אַוועק פון טיש.

רבקהלע וואַרפט אַ בליק איבער דער שטוב און ווענדט זיך צו דבורהן:

— די אייזערנע טעפּ דאַרף מען צוריק אַריינטראָגן...
דער מיט די צווי אויערן, — ווייזט זי מיט אַ האַנט אין ווינקל קיך, — איז פריידלס, דער אַנדערער — שפּרינצעס.

אָפּגעזאָגט, גייט זי צוריק אין צימער.

דבורה נעמט די טעפּ און גייט אַרויס פון שטוב.

דערווייל קומט רבקהלע צוריק אַריין און באַלד איז דבורה אויך דאָ, און דערציילט, אַז שפּרינצע קנייפּט זיך די באַקן אויס: — דער גאַנצער טאָפּ איז איר איבערגעפּירט, דאָס געגלייז איז אָפּגעשפּרונגען.

אין דער אייגענער רגע פלאַצט־אויף די טיר און די גראָבע שפּרינצע מיטן צעפלאַמטן, טערקישן פּנים, די קופּקע אָנגערוקט, טוט מיט אַ ירגזון אַ שטעל־אַריין דעם טאָפּ איבער דער שוועל:

— עס זאָל אַזוי מיינע שונאים שטעכן און ברעכן, ווי מען האָט מיר מיין טאָפּ צעשטאָכן און צעבראָכן! — שרייט זי אויס און טוט באַלד אַ קלאַפּ־צו די טיר.

דבורה און רבקהלע קוקן זיך אָן מיט שטומע בליקן, נעמענדיק זיך באַטראַכטן דעם טאָפּ.

דערווייל קומט אהרן אָן.

ער דרייט זיך איבער דער שטוב און קוקט אַלע ווײַלע אויף רבקהלען, ער וויל עפּעס זאָגן, צי פרעגן, נאָר זי איז פאַרטון מיטן טאָפּ.

— דבורה, גיב דו עסן! — רופט ער.

דבורה כאַפּט דאָס טישטוכל און דעקט צום טיש. רבקהלע מיט דעם טאָפּ אין דער האַנט גייט אַרויס פון שטוב, אָפּנלאָזנדיק די טיר נאָך זיך. אין הויז קייגנאיבער עפנט זי אַ צווייטע טיר, און אויף דער שוועל שטייט איר שוין אַנטקעגן, פּנים צו פּנים, שפּרינצע, די באַלעבאָסטע פון טאָפּ.

— שפרינצע, — הייבט רבקהלע גלייכצייטיק אָן — וואָס וואַרפט איר מיר עפּעס צו דעם טאָפּ?

— וואָס? טרעף — וואָס?.. זאָלסט האָבן אַ סך צו קאָכן?

— איר זענט גרעבער און דאַרפט מער צו עסן!

— זאָלץ אין די אויגן, פעפער אין דער נאָז, שטיינער אויפן האַרץ און אַ שפּיז אין בויך... — ציילט שפּרינצע אויס ווי אַ מעשה גלאַט אין דער וועלט אַריין. — וואָס, זע נאָר די פּריצהטע, — הייבט זי אויף דעם טאָן, — זע נאָר, אַ טאָפּ צעפּלאַצט, מיינט זי, ס'וועט איר זיין געשוויגן!

— צעפּלאַצט? צי איז דען נישט אַזוי געווען?

— אַזוי שוואַרץ, אַזוי אָפּגעריסן? גיי דיר געזונטערהייט, וועסט אָפּקויפן!..

— דער איז אויך אַ נייער?..

— אודאי, האָסט'ן אַזוי צעפּלאַצט!

— אַזוי וואָר זאָלן מיינע שונאים ווערן חושך, ווי — נישט.

— אַזוי וואָר זאָלסטו, — ווערט שפּרינצע אָנגעצונדן און שאָקלט צו מיט די בענטש-הענט איבער רבקהלעס קאָפּ — זאָלן מיינע שונאים ווערן שוואַרץ ווי אַ קויל, ווי — יאָ!

און ביידע ווייבער שפּרינגען זיך אין די אויגן אַריין מיט אַן אָנגעצונדענעם כעס; רבקהלע לאָזט אָפּ דעם טאָפּ און הייבט אויך אויף די הענט איבער שפּרינצעס קאָפּ, אַ שטורעם פון ברענענדיקע קולות און יללות כאַפּט זיי אַרום און די געוואַלטן מישן זיך צונויף, איינע די אַנדערע וויל איבערשרייען און די קולות ווערן העכער און שטאַרקער, ביז רבקהלע קריגט אַ שטויס-אַראָפּ פון דער שוועל און עס פליט איר נאָך דער טאָפּ הינטער דער פאַרקלאַפּטער טיר. זי פּרוווט רייסן, ברעכן די קליאַקע און שרייט:

— שפרינצעלע, אָבער חעמעס מאַמע האָט מען געשמיסן אין דער „פּאָווסטאַניע״? שפּרינצעלע, הא?.. — און זי לאָזט אָפּ די טיר, און לויפט אַ צעמישטע אויף דער גאַס קייגנאַי-בער שפּרינצעס אָפענעם פענצטער. שכנים לויפן זיך אָן און עס ווערט אַ גאַנץ רעדל מיט רבקהלען אינדערמיט, וועלכע שרייט אין פענצטער אַריין:

— שפּרינצעלע, הא? ווּעמען האָבן זעלנער געשמיסן נאָ-קעטערהייט איבערן גאַלן?..

— אָבער דיין מאַן, — שרייט שפּרינצע פון פענצטער אַרויס, — האָב איך אָפּגעיאָגט... ער האָט זיך אַריינגענומען מיין מיידל; אָבער כ׳האָב אים אָפּגעיאָגט?..

— אָבער ער האָט איר אָנגעפּאַטשט אונטערן קלייד פאַר דיר אין די אויגן?..

— אַזוי וואָר זאָלסטו געפּאַטשט ווערן פון גאָט! רבקהלע, דאָס פלעשעלע „רויטס״ „צומאָרגנס״ אונטער דער פלאַכטע.. רבקהלע, רבקהלע! די גאַנצע שטאָט ווייסט!..

און רבקהלע טוט זיך אַ וואָרף, ווי אַ שלאַנג, און דרייט זיך אַרויס פון רעדל, און כאַפּט אַ שטיין און מעסט זיך אָן קייגן פענצטער מיט אַן אויפגעהויבענער האַנט. נאָר ווייבער באַפאַלן זי און זי ראַנגלט זיך, דאָס האָרשייטל רוקט זיך אַרונטער, און עס זעען זיך אַרויס עטלעכע צענדליק אייגענע האָר אויפן קאָפּ... און זי רייסט זיך און וואַרפט זיך, און מען האַלט זי:

— רבקהלע, אין גאַלן קאָפּ!.. — טומלען די ווייבער מיט דערשראָקענע פּנימער. און זי ווערט ווי אָפּהענגיק, לאָזט אָפּ דעם שטיין און כאַפּט דאָס שייטל. זי שטייט אַ ווײַלע אַ צע-מישטע, און לויפט פלוצלינג אַריין צו זיך אין שטוב.

די שטוב איז ליידיק, לויפט זי דורך מיט אַ געשריי אין צימער אַריין, ווו אהרן מיט דבורהן זענען.

— באַהאַלטן זיך?.. — באַגעגנט זי אים מיט אַ פלאַמענדיק געזיכט — איך וועל מיך דאָס מיט דער גאַנצער וועלט אויסשעכטן פאַר דיינעטוועגן? זי האָט דיך געכאַפט, וועט זי דאָס זאָגן מיט דער מויד אירער?..

אהרן נעמט נישט אַראָפּ קיין אויג פון איר:

— און וואָס נאָך האָט זי געזאָגט?.. — בייסט ער זיך די ליפּן אויפגערעגט...

— אַז זי האָט דיך אָפּגעיאָגט..

— און דו האָסט נעבעך געשוויגן?.. דו שטילס!

— געענטפערט, אַז מיין מאַן זאָל זיין די כפרה פאַר כל ישראל!!

— אַוועק! — טוט אהרן אַ ברום, אָפּמעסטנדיק זי מיט אַ שאַרפן בליק, און גייט אַרויס אַ צעקאָכטער פון שטוב.

— זעסטו, דערשלאָגן זאָל ער ווערן — קוקט זי אים נאָך אין דער אָפענער טיר, צולייגנדיק אַ פינגער צום פנים,— דאָס ווייב צו שלאָגן איז ער אַ בריה...

— אָננעמען זיך פאַר דיר? — קערט ער זיך צוריק אום, קוקנדיק איר אין פנים אַריין.

— פאַר מיר? טפו זאָלסטו ווערן! — טוט זי אים אַ שפיי גלייך אין פנים אַריין.

ער טוט אַ ציטער פאַר כעס, און לאָזט איר אַראָפּ אַ פּעטשל, און זי מיט אַ פאַרשטיקטן ברום פאַלט אים אַריין מיט די נעגל אין געזיכט און מיט די ציין אין בערדל אַריין, ער טוט זי אַ כאַפּ ביים האַלדז און — אַ קוועטש!

— אוי! — טוט זי אַ ריס-אַוועק דעם קאָפּ און ער טוט זי נאָך אַ שטויס פון זיך און טרעט אָפּ צום טיש. זי וואַרפט

זיך נאָך ווי אַ שלאַנג, שפּרינגט אַרויף אויף דער סאָפע, שטרעקט אויס די הענט צום שענקל מיט דעם געפעס, כאַפּט איין טעלער נאָך דעם אַנדערן און שליידערט מיט אימפעט, צילנדיק זיך אים אין קאָפּ אַריין, און ער מיט אויפגעשטעלטע הענט כאַפּט אונטער יעדן טעלער, איטלעכע כּלי, און די טע־לער גליטשן זיך אַראָפּ און צעשיטן זיך אין צענדליקער שטי־קער, און די שאַרבנס צעפליען זיך מיט גערויש איבער דער פּאָדלאָגע, דבורה וויל צולויפן צו איר, נאָר זי קאָן נישט צו־קומען... אהרן פאַרלירט שוין דאָס געדולט צו בייגן זיך אַוועק־צוכאַפּן דעם קאָפּ אַלע רגע... לויפט ער רבקהלען אַנטקעגן, כאַפּט זי אָן ביי די הענט און שלעפּט זי אַראָפּ פון דער סאָפע. אַצינד נעמען זיי זיך אַרומפירן ביי די קעפּ די גאַנצע שטוב, און מען וואַרפט זיך און מען שליידערט זיך פון אָרט צו אָרט, זי איבער אים און ער איבער איר, ביידע צוזאַמען און דבורה נאָך... און רבקהלע מיט אַן איינגעשפּאַרטקייט וויקלט זיך אַרום אים און ער קאָן זיך פון איר נישט אַרויס־דרייען, און דבורה רייסט זי מיט אַלע כּוחות ביי די הענט און קאָן נישט פונאַנדעררייסן... ביז ער בייגט רבקהלען איבער מיט דעם רוקן איבערן טיש און אירע הענט פאַרשליסט ער אין זיינע, פעסט צודריקנדיק זיי צו איר ברוסט. רבקהלע האָט זיך דערשפּירט געפאַלן, באַזיגט, אַז זי קאָן זיך קיין ריר נישט געבן, און אירע אויגן האָבן געשפּיגן אין דער רגע מיט דעם שרעקלעכסטן סם! דבורה שרייט און רייסט אים די הענט, נאָר ער איז אַזוי צעקאָכט און דאָס פּנים מיט די אויגן פאַר־גאָסן מיט כּעס, אַז ער פילט נישט קיין שום זאַך.

נאָר ביסלעכווייז לאָזט ער זי אַליין אָפּ. רבקהלע נעמט זיך אויפסניי וויקלען אַרום אים און אָנהענגען זיך אויף די אַקסלען, און דבורה שלעפּט זיך זיי נאָך מיט אַ געשריי, און

אַלע דריי שלעפּן זיך צו דער טיר פון צימער. דאָ טוט ער רבקהלען אַ שטויס פון זיך און מיט אַ ווילדן אימפּעט אַריינ־שפּרינגענדיק אין יענעם צימער, טוט ער אַ קלאַפּ צו די טיר נאָך זיך, בשעת רבקהלע בלייבט פון דער זייט. דבורהס אַ האַנט בלייבט פאַרקלעמט, און אַ מוראדיק געשריי פאַרהילעכט די שטוב.

די טיר לאָזט פּלוצלינג נאָך, און דבורה כאַפּט אַרויס די האַנט: די פינגער טיף איינגעקאַרבט און ברוין־און־בלאָ פאַרלאָפן... זי צעווויינט זיך אויף אַ קול און לויפט אַוועק צום טיש צוהאַלטנדיק דאָס בינטל פינגער מיט דער אַנדערער האַנט. און רבקהלע שטייט, וואַרטנדיק הינטער דער טיר מיט אַ גיפטיק פייערל אין די אויגן...

אין פענצטער באַווייזן זיך קעפּלעך מיט פנימער, ווי אָנגעקלעפּט אויף די שויבן.

פּלוצלינג רייסט זיך אויף די טיר פון צימער און אַהרן שטויסט אָפּ מיט האַסט רבקהלען. וואָס וויקלט זיך אים נאָך און ער לויפט אַרויס פון שטוב...

דבורה ווייקט די האַנט אין אַ גלאָז קאַלט וואַסער.

לאַנג האָט געדויערט איידער רבקהלע האָט זיך באַרויקט. ביסלעכווייז פאַרציט זיך איר געזיכט מיט אַ מרה־שחורה, די אויגן ווערן טונקל און טרויעריק, עס ליגט און זיי פאַר־זונקען אַ טיפער האַס און אַ נישט ניחאקייט צום לעבן.

זי נעמט אַן אַלט קלייד פון דער וואַנט אַראָפּ, שפּרייט עס אויס אויף דער ערד פאַר דער סאָפע און לייגט זיך אַנידער איינגעטוליעט... און דבורה גייט אַוועק אין צימער.

און די שטילקייט אין שטוב ווערט שווערער און שווערער. דאַכט זיך, אַ סוד האָט זיך דאָ אַריינגעגאָסן און די שטוב האָט דעם אָטעם פאַרהאַלטן. צייטנווייז הערט זיך נאָר אַ פאַרשטיקטער זיפץ

פון רבקהלעס צוגעדריקטע דינע ליפּן. דאָס פּנים ביי איר איז נאָך רויטלעך און די ברעמען אַראָפּגעלאָזט, ווי צום דרעמלען, און אויף דעם גאַנצן געזיכט איז אויסגעגאָסן אַ מין טרויעריקע רויקייט, ווי ביי איינע, וואָס האָט שוין אַלץ אויף דער וועלט אָפּגעטאָן, האָט שוין אַלץ געהאַט, און האָט שוין גאָרנישט, אויף וואָס צו וואַרטן מער.

די זון שיינט אַריין אין פענצטער און מאָלט רבקהלען צופוסנס צוויי זעקס-געקעסטלטע ראַמען...

פון באַק-אויוון גיסט זיך דאָס טרויעריקע גרילצן פון אַ גריל, און אַן אימהדיקע שטילקייט צעלייגט זיך איבער דער שטוב: שאַ, שטיל, אַלץ איז ווי אויסגעשטאָרבן...

מזל טוב

(אַ בילד)

דאָס שטעטל רוישט: דער רבי איז פּלוצלינג אַוועקגע־פאַלן — און מען זעט באַשיינפּערלעך, פון דער ערשטער מי־נוט אָן — אַז די טויערן פון הימל זענען פאַרמאַכט!

עס טראָגן זיך צונויפגעמישטע האַרצרייסנדיקע קולות! אין טירן פון געוועלבער שטייען די קרעמערקעס מיט בלאַסע, פאַרוויינטע פּנימער און קוקן מיט נייגעריקע, שטילע בליקן אַהין, אין עק גאַס אַריין: חוה־גיטל די טעפּערקע לויפט שטאַרק צעטראָגן, דאָס פּנים פאַרפלאַמט. זי באַגעגנט נאָך אַ יידענע און דערציילט עפּעס מיט היץ און מאַכט שטאַרק מיט די הענט. און הירשל מלמד לויפט, מיטן דין אויסגעצוי־גענעם העלדזל פאָרויס, מיטן אויסגעשטרעקטן קעפּל, די הענט אין די הינטערשטע קעשענעס, די דינע עלנבויגנס זענען אויס־געשטעלט, ווי די פליגל ביי אַ דאַרע גאַנז, וואָס גרייט זיך צו צום פליען און אַ חדר־ייִנגל מיט קליינע פיסעלעך און רויט־פאַרפלאַמטע בעקעלעך, מיט בלישטשענדיקע אויגעלעך לויפט אים נאָך פון הינטן.

— אין בית־המדרש אַריין! אין בית־המדרש אַריין!

דאָס בית־המדרש איז איבערפולט.

מלמדים און תּלמידים פון אַלע חדרים האָבן זיך אַצינד ווי צונויפגעגאָסן אַלע אינאיינעם.

אַ ייִד, אַרומגעגאַרטלט מיט אַ רויטער פאַטשיילע, שטייט

פאַרן עמוד און מיט אויסגעשטרעקטע, בעטנדיקע הענט, זאָגט ער מיט אַ יעמערלעך קול „תפלה למשה", פסוק ביי פסוק, און דער עולם זאָגט נאָך אַזוי האַרציק, מיט אַזוי פיל צער און מיט אַזאַ צערודערטקייט, אַז די קינדער שטעלן זיך מיט אָפענע מיילעכלעך און אויסגעגלאָצטע אייגעלעך... און אָט ביי דער וואַנט באַהאַלט איינער דאָס פּנים אין תהילימל אַריין מיט אַ ביטערן קרעכץ און הייבט ווייטער אויף די אויגן צום באַלקן און פאַרמאַכט זיי צוריק, און בלייבט שטיין שטיל מיט אַן אויסגעשטרעקטן האַלז, ווי יצחק צו דער עקידה... און מען זאָגט אַלץ און מען זאָגט, און דעם רביס נאָמען האָט מען שוין צעלייגט אויף אַלערליי אופנים לויט ראשי־תיבות פון די פּסוקים, און דער עולם זיפצט אָפּ, און זאָגט ווייטער, און זיפצט ווייטער.

אין רבינס הויף שטייט מען קעפּ אויף קעפּ. דער פּראָס־טער עולם — שוסטער, שניידער, שטייען מיט אויסגעגלאָצטע שטאַרע אויגן. חסידישע יונגעלייט דרייען זיך אַרום יעדערער פאַר זיך מיט אַראָפּגעלאָזטע גאַרטל־עקן, וואָס פּלאָנטערן זיך זיי פאַר די פיס, שטיל, איינער רעדט נישט צום צווייטן. מלמדים און תלמידים זענען צוריק געקומען פון בית־המדרש. די מלמדים שטייען אין אַ באַזונדער רעדל, קוקן זיך איבער, שמועסן עפּעס שטיל צווישן זיך. חדר־קינדער, קונדייסים און גלאַט ייִנגען, כאַפּן זיך אויפן פּלאַנקן פון רבינס סאַד, קריכן איבערן דאַך פון אייז־קעלער און צעלייגן זיך אין דער לענג און אין דער ברייט, אַלע מיט די פּנימער צום רבינס פענצ־טער... שמשים און איינגייער לויפן צעמישט אַריין און אַרויס, בחורים, ווילנער לויפן זיי נאָך און דרייען זיך פאַר די

פּיס. און פרעגט מען בײַ זיי, וועלכע פון זיי, וואָס עס הערט זיך, צעשפּרייט ער די הענט, זיפּצט אָפּ און לויפט ווייטער. און דאָרט, הינטערן פּאָדער־הייזל, שטייט פּאַררוקט אין ווינקל אַ גאַנצע מחנה ווײַבער און קרימען די פּנימער און האַלטן די פּאַרטוכער גרייט אין די הענט צום ווײַנען... פּלוצלינג לאָזט זיך פון שטוב אַרויס אַ רעש, אַ יללה, דער עולם גיט זיך אַ ריר. דער דאָקטאָר הייסט גאָט בעטן! — האָט עמעץ אַרויסגעשריגן פון פענצטער. דער עולם בלײַבט פאַרשטיינערט, און די מחנה ווײַבער לאָזט זיך אַרויס און שנײַדט זיך דורך די מענער, וואָס טרעטן זיי אָפּ דעם וועג. די ווײַבער לאָזן זיך מיט אַ יללה אין גאַס אַרײַן. אין גאַס באַהעפטן זיך צו דער מחנה נאָך ווײַבער. גייענדיק אין מאַרק צעטיילן זיך די ווײַבער אויף צוויי מחנות, איינע לויפט אין שול אַרײַן, די צווייטע — אויפן בית־עלמין.

אין מאַרק דרייען זיך אַרום די מענער, ווי פאַרלוירענע שווײַגנדיקע שאָף, ביז עס קומט איינער מיט אַן ערגערע בשורה, דער עולם בלײַבט שטיין פאַרגליווערט און ציטערדיקע ליפּן שעפּטשען:

ברוך דיין אמת! ברוך דיין אמת!

און אַצינד איז שוין דער עולם בײַ גאָרנישט געבליבן — אָן האָפענונג, אָן טרייסט... איינס נאָר — צו באַדויערן די רביצן מיט די יתומים און איבערצוציילן זיי. זיך אַליין האָט שוין קהל אָן אַ זייט אַוועקגעשטעלט, געלאָזט זיך אויף גאָטס באַראָט און זיין גזר־דין אָנגענומען פאַר ליב...

די שמשים זענען שוין אויף דער פאָסט אַוועקגעלאָפן מיט לאַנגע, אויסגעשטעלטע דעפּעשן. דאָס פענצטער פון חדר,

ווו דער רבי איז געלעגן, האָט רויט אויפגעפלאַמט און אַ דין, קאַלט רעגנדל טריפט פון בלייערן־פאַרפאַנצערטן הימל און עס קאַפּעט און קאַפּעט און עסט זיך איין אין לייב, אַז די גלידער דרייען זיך צונויף און קאָרטשען זיך איין. בעלי־מלאכות שטעלן די קעלנערלעך אויף און טוליען איין די קעפּ צווישן די אָרעמס. מלמדים וויקלען זיך מיט רויטע פאַטשיילעס די העלזער אַרום און די פּנימער ווערן וואָס אַמאָל פינצטערער, בלאָער און איינגעשרומפּענער, די ליפּן ציטערן, די אויגן מרוזשען זיך צו.

און נאָך ביינאַכט האָבן וועגעלעך חסידים אָנגעהויבן אָנקומען פון די אַרומיקע שטעטלעך, און צומאָרגנס איז געוואָרן אַ געפּאָרעריי — די גאַסן האָבן נישט גערוט פון דראָשקעס און קאָטשן. צו מיטאָג זענען שוין אַלע געוועלבער געווען פאַרהאַקט און דער גאַנצער עולם האָט זיך פאַרזאַמלט אויפן רבינס הויף.

פלוצלינג האָט זיך דערהערט אַ געשריי אין דער טיר: מאַכט אויף!.. מאַכט אויף!.. — די מיטה האָט זיך באַוויזן און דער גאַנצער עולם האָט זיך אַ ריר געטון.

מען איז אַריין אין בית־המדרש צום הספד — איז געוואָרן ענג — אַ שפּילקע אויף דער ערד נישט צו וואַרפן. און קעפּ אויף קעפּ איז מען געשטאַנען, אויסגעמישט מענער און ווייבער, און איבער די טישן און איבער דעם באַלעמער, אומעטום איז פול און שוואַרץ. און די ברענענדיקע ליכט אין די הענגלייכטער האָבן שרעקלעך היץ צוגעגעבן, אַלע פּנימער זענען רויט, באַגאָסן מיט שווייס, און די לופט שטיקט, עס איז חייס און דומפּיק. די מיטה האָט זיך אָפּגעשטעלט פאַרן ארון־קודש, און חסידים כאַפּן זיך איינס דאָס אַנדערע אויף די פּלייצעס, וועלנדיק אַריבערדערגרייכן מיט די אויגן איבער

די קעפּ, און אַלע הענגען אין דער לופטן. אַלע איינס אויף ס'אַנדערע און איינאיינעם. און שטיל איז, און אַלעמענס אויגן האָבן זיך איינגעטוטשעט צום סאַמע מיטן... באַלד האָט זיך אַ דין קולעכל דערהערט: — „אַ צו גרויס משכן נעמסטו, גאָט, אונז צו פאַר אונזערע זינד!.. האָסט אונז אַראָפּגעריסן אונזער כתר־התורה, און בעוונותינו הרבים, צוגענומען די צוואַנג, אָן וועלכע מען וועט גאָרנישט קאָנען מאַכן...״

און ווידער איז שטיל געוואָרן און צווישן די ווייבער און מיידלעך, מיט טיכלעך אויף די קעפּ, ביז אין די האַלבע אויגן פאַרשטעלט, איז געוואָרן אַן איינגעהאַלטן געהעשריי...

די מיטה האָט אַ ריר געטון און דער עולם האָט זיך אָנגעהויבן צו פּאַקן דורך ביידע טירן אַרויס און דורך די אויפגעפּראַלטע פענצטער?

די גאַס איז שוין געווען געשלאָסן — אַ קייט חסידים פון דער זייט און פון דער זייט און אַן עולם מיט דער מיטה ציט זיך און ציט, ווי איין לאַנגער פּאַס מיט טויזנטער פּנימער. אַ גאַנצן וועג האָט מען פּסוקים געזאָגט, און דער זון — דער יורש, איז נאָכגעגאַנגען צוקאָפּנס, אָנגעלענט מיטן שטערן אויף דער מיטה און דאָס פּנים באַהאַלטן...

אויפן גוטן־אָרט צווישן די ביימער איז שוין געווען גרייט דאָס קבר און דער ארון, און בשעת קבורה האָט מען דעם רבין אין אָפענעם קבר אַריין „מזל־טוב אָפּגעגעבן און דער גאַנצער עולם האָט זיך באַלד געווענדט צום זון: „מזל־טוב רבי!.. מזל־טוב!..״

דאָס קבר איז שוין צו; דער נייער רבי האָט קדיש געזאָגט, און אַ טרייסט און אַ נייע האָפענונג האָט אָנגעהויבן צו

בליען. די פנימער האָבן צוריק זיך אויסגעלייטערט, און אין די אויגן האָט אַ פרישע אהבה אָנגעהויבן צו שפּראָצן. אַלע האָבן זיך אַרום דעם רבין איינגעזאַמלט און מיט ליכט אין די אויגן געקוקט, ווי די שכינה האָט אויף זיין בלאַס פנים גערוט.

אויפן בית־עולם איז שטיל געוואָרן. די ביימער האָבן זיך שטיל געשאָקלט און „בלחש" תפלה געזאָגט.

••••••••••••••••••••••••